

Multikulturalitás és globalizáció

Nemzetközi konferencia

Debrecen, 2008. március 27-28.

Előadások és prezentációk

Szerkesztette

Kocsis András - Siska Katalin - P. Szabó Béla

Debrecen, 2008

Kiadja
 az Abigél Többcélú Intézmény
 és
 a Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kara

ISBN 978-963-473-266-2

A kiadásban közreműködött:

LÍCIUM-Art

Könyvkiadó- és Kereskedelmi Kft.

Felelős vezető: Ujvári Béla

Felelős szerkesztő: Szabó Tünde

I. A plenáris ülésen elhangzott előadások

dr. Szüdi János

szakállamtitkár, Oktatási és Kulturális Minisztérium

Esélyegyenlőség a közoktatásban

Tisztelt Hölgyeim és Tisztelt Uraim!

Azt hiszem, nem mondok újdonságot, azzal, hogy az elmúlt években a közoktatás állt a figyelem középpontjában. Külön „kerekasztalt” hívott össze a Miniszterelnök Úr annak feltárására, megismerésére, hogy tulajdonképpen milyen problémák is azok, amelyek megoldásra várnak. Én három szóban össze tudnám foglalni a közoktatással szemben támasztható követelményeket: Legyen a közoktatás szakszerű, hatékony és törvényes. Lehet „variálni” a szavak sorrendjét, egyiket előrébb hozni vagy hátrébb vinni. Azt gondolom, hogy ezeknek az elvárásoknak együtt kell érvényesülniük. Ez azért fontos, mert ma a közoktatás rendszere átalakulóban van és egyik követelmény sem szabad, hogy háttérbe szoruljon, például a hatékonyság követelménye miatt nem szabad, hogy bármilyen módon sérüljön a szakszerűség.

Végül is mi a cél? Mit kell megoldania a közoktatásnak? Akkor elfogadható a közoktatás, ha esélyt teremt minden gyermeknek és minden tanulónak, aki belép falai közé, aki ebben az országban kezdi meg tanulmányait. Mit jelent az, hogy esély? Minden gyermeknek meg kell, hogy legyen a lehetősége ahhoz, hogy belépjen a közoktatás rendszerébe, és hogy sikeresen végig haladjon azon. A leglényegesebb pedig az, hogy sikeresen lépjen ki a közoktatásból. Ez a cél akkor valósulhat meg, ha minden tanuló tovább tud haladni vagy a felsőoktatásban vagy megszerzi a szükséges ismereteket ahhoz, hogy helyt álljon a munkaerőpiacon.

Melyek azok a problémák, amelyek ma jellemzik a közoktatást? A kutatások igazolják, hogy ma a közoktatás rendszere és az egyes intézmények nem csökkentik, hanem nagyon sokszor növelik a családból hozott hátrányokat. Az a tény, hogy milyen családban születik a gyermek jelentős mértékben meghatározza az útját nemcsak a közoktatásban, hanem nyilván azt követően is.

A másik ilyen probléma, hogy a közoktatás egyes intézményének a helyzetét jelentős mértékben meghatározza, hogy milyen településen működik, hiszen

ma a közoktatás önkormányzati közügy, ebből adódóan nem lehet vitatni, hogy egy adott település gazdasági ereje döntő módon befolyásolhatja, hogy egy adott intézmény milyen lehetőségekkel rendelkezik.

És egy harmadik valós tény, hogy ma a közoktatás rendszere megengedi, hogy a tanulók egy jelentős hányada úgy lépjen ki a rendszerből, hogy nem járja végig azt az utat, amely eljuttatja őt a sikeres végzéshez, hanem lemorzsolódik, kimarad az iskolából.

A közoktatásnak két nagyon fontos alapelve hívnám fel a figyelmet: az egyik a gyermek mindenképp felett álló érdeke, a másik pedig az egyenlő bánásmód követelménye. E két alapelveknek kellene meghatározni a feladatellátásban közreműködő fenntartó, intézményvezető vagy bármelyik dolgozó döntését, intézkedését. Mit is jelent az, hogy a gyermek mindenképp felett álló érdeke? Azt, hogy minden gyermeknek joga arra, hogy a közoktatásról szóló törvényben meghatározott szolgáltatásokhoz megfelelő színvonalon hozzájuthasson anélkül, hogy ez számára aránytalan terhet jelentene. Minden gyermeknek joga, hogy megkapja a szükséges segítséget képessége, tehetsége kibontakoztatásához, ahhoz, hogy fejleszteni tudja ismereteit és tudását. Minden gyermeknek joga, hogy ügyében méltányosan, humánusan és valamennyi tényező figyelembe vételével járjanak el és döntsenek.

Ehhez az elvhez kapcsolódik az egyenlő bánásmód követelménye, melynek lényege, hogy nem tehet a közoktatás különbséget egyetlen gyermek, egyetlen tanuló között sem, ha a megkülönböztetésnek nincs valamilyen ésszerű, elfogadható, pedagógiai célra visszavezethető indoka.

Ezek az elvárások nehezen teljesíthetők, és a közoktatás nem is fogja tudni önmagában teljesíteni őket. Tehát ha valaki azt veti a közoktatás szemére, hogy nem oldja meg a munkanélküliséget, létezik gyermekszegénység, vannak gazdagabb és szegényebb települések, az nem jó úton jár, hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy a közoktatás a társadalom minden problémáját nem fogja tudni megoldani. Mire van szükség? Arra, hogy a közoktatás helyet kapjon a településigazgatásban, és amikor a feladatellátásért felelős önkormányzatok tervezik a közoktatást, akkor azt helyezték el a szociálpolitika, a gyerekvédelem, a munkaerő-gazdálkodás, a lakásgazdálkodás és minden olyan feladat között, amelyik meghatározza egy településen a gyermekekkel, a fiatalokkal való törődést. Ugyanis csak akkor lehet hatékony a közoktatás, ha maga a településigazgatás is hatékony. Tehát első lépés a közoktatás sikerességéhez az, hogy sikeres legyen maga a település, megoldja a településen élők egymásra találását, ismerjék a településen élők a különböző csoportokhoz tartozókat, elfogadják a másságot, elfogadják az eltérő kultúrát és ebben az

esetben lehet remény arra, hogy a konfliktusok nem fognak megjelenni az óvodában és nem fognak megjelenni az iskolában.

Köztudott, hogy vannak olyan települések, amelyek az átlagosnál szegényebbek, tudjuk, hogy itt a gazdasági lehetőségek sokkal kisebbek, ezért van szükség arra, hogy ezek a települések segítséget kapjanak a fejlődéshez és ezt külön kormányprogram segíti. Tény, hogy ahol a település szegény, ott a lakosság is szegény. Tehát ahol a település gazdasági ereje alacsony, a munkanélküliség magas, ott nagyon sok az olyan család, amelynek szociális helyzete rossz, ahol az iskolai végzettség a szülőknél nagyon alacsony. Ezeket a gyermekeket a közoktatásról szóló törvény halmozottan hátrányos helyzetű tanulóként határozza meg, ahol két kritérium találkozik egymással, amelyek erősítik egymást: az egyik az átlagosnál nagyobb szegénység, a másik a szülők alacsony iskolázottsága. Az is kutatásokkal alátámasztott tény, hogy minél alacsonyabb a szülők iskolázottsága, annál kevesebb az esély arra, hogy a gyermek, a tanuló sikeres legyen a közoktatásban. E fogalom alá azok a gyermekek tartoznak, akiknek a szülei általános iskola nyolcadik évfolyamánál többet nem tudtak sikeresen befejezni. Az elmúlt időszakban a közoktatásról szóló törvény számos esetben módosult. Az Országgyűlés számos olyan rendelkezést épített be, melynek az a célja, hogy segítse az érintett körbe tartozók integrálását és segítsen olyan oktatási rendszert létrehozni, amely nem nyújt alkalmat ahhoz, hogy az egyes tanulói csoportokat indokolatlanul elkülönítsék. Természetesen nemcsak a halmozottan hátrányos helyzetű tanulókról van szó, és ezek között egyébként felülreprezentáltak a cigánylakosság körébe tartozó gyermekek és tanulók, hanem ugyanilyen problémás lehet azoknak a gyerekeknek az indokolatlan elkülönítése, aki valamilyen problémával, fogyatékkal küzdenek, az úgynevezett sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók.

A viták során felvetődött néhány olyan kérdés, amely nem talált ez idáig támogatásra, de jelzi, hogy milyen gondolatok születtek meg. Az egyik például az, hogy a közoktatást ki kell emelni az önkormányzati feladatellátás rendszeréből, és állami rendszerként kell működtetni. Ha valaki átnézi az intézményfenntartás kérdéseit, számtalan megoldás talál. Sok uniós országban szintén az önkormányzatok azok, amelyek az intézmények többségét fenntartják, van olyan megoldás is, ahol az állam tölt be fenntartói szerepet. Magyarországon intézménylétesítési szabadság van, de az önkormányzatok azok, amelyek kötelesek biztosítani az ingyenes és a világnézetileg el nem kötelezett oktatáshoz való hozzáférés feltételeit. Nehezen lehet elképzelni az oktatás kiemelését a helyi közügyek közül, hiszen a települési hagyományoknak,

elvárásoknak, sajátosságoknak meg kell jelennie az ott működő intézmények munkájában.

Felvetődött az a gondolat is, hogy meg kell szüntetni az intézményválasztás szabadságát, és hogy mindenki csak ott tanulhasson, ahol él. Tréfásan én erre azt mondtam, hogy vissza kell hozni a „tripatriumot”, a lakhelyváltoztatás tilalmát, csak le kell fordítani latinról és megérti mindenki. Nem hiszem, hogy ez jó megoldás. Van, akiknek igen, mert jó üzlet lenne az átjelentkezés lehetőségének biztosítása egyik településről a másikra.

A közoktatás sajátossága egyébként a csoportképzés. Tehát teljesen nyilvánvaló, hogy egy iskolában, egy óvodában csoportokat kell kialakítani. Óvodai csoportok, iskolai osztályok, kollégiumi csoportok fogadják be a tanulókat. Az nagyon fontos, ezek kialakításánál ne sérüljenek az említett elvek és minden egyes elkülönítés, csoportképzés ésszerű pedagógiai szempontokra visszavezethető legyen. Külön törvény foglalkozik az egyenlő bánásmód védelméről, amely foglalkozik az oktatással, kiemelt figyelmet fordít erre a területre és ez nem véletlen. Az Alkotmány az említett törvény, a közoktatásról szóló törvény kimondja, hogy tilos minden hátrányos megkülönböztetés, bármely oknál fogva így nemzetiség, származás, családhoz való tartozás, nem alapján. Csak ésszerű, indokolható okokból van helye megkülönböztetésnek és külön csoportok képzésének. De mi az ésszerű ok? Mi az, ami elfogadható elkülönítés az oktatás terén? Mindenképpen elfogadható a nemzetiséghez való tartozás, és a nemzetiségi nyelven történő oktatás, ennek azonban van egy szigorú kritériuma a szülőnek kell kérnie, hogy ezt az oktatási formát szervezzék meg. Megengedi a szabályozás értelemszerűen a nemek szerinti elkülönítést, ezek előfordulnak és elfogadottak Európában is. Megengedi a vallási meggyőződés szerinti elkülönítést is. Léteznek ilyen iskolák. Az itt folyó oktatás nem lehet azonban alacsonyabb színvonalú, mint az állam által meghatározott szakmai elvárás.

Az elmúlt időszakban az is világossá vált, hogy számos olyan lehetőség, amely a közoktatásról szóló törvényben megtalálható, az eredeti céljától eltérően módott adott arra, hogy szegregálják az egyes csoporthoz tartozó gyermekeket, tanulókat.

Például ilyen a tankötelezettség kezdetének szabályozása. A gyermek hatodik, hetedik, nyolcadik életében is kezdheti az iskolát. Ennek oka van, hogy el kell érni az iskolába lépéshez szükséges fejlettséget. Ez a szabályozás alkalmat teremt ahhoz, hogy összegyűjtsenek egy osztályra való cigánygyereket.

A másik nagy vihart kiváltó ok a sajátos nevelési igényű gyermekek helyzete. Az elmúlt időszakban a kutatások azt állapították meg, hogy indokolatlanul

megnőtt az enyhe értelmi fogyatékos tanulók száma, és kiderült, hogy a cigánygyerekek nagyon sok helyen felülreprezentáltak e körben, vagyis kiemelték őket a „normál” iskolából. Tehát ez a megoldás alkalmas eszközzé vált a szegregációra.

Előttünk álló feladat olyan szakmai és eljárási követelmények kidolgozása, amelyek alapján a szakértői bizottságok dolgoznak. Jelenleg ezek még nem jelentek meg, tehát ahány bizottság, annyi szakmai szempontot alkalmaz. Ennek az évnek a végére ez a protokoll elkészül és így módon ez az egységes eljárás nagyobb biztonságot fog jelenteni az érintett gyermek és tanulói körnek. A közoktatásról szóló törvény nagy figyelmet fordít az óvodáztatásra, mert az is kiderült a kutatások alapján, hogy minél korábban bekerül a gyermek az óvodába, annál sikeresebben fogja tudni megkezdeni az iskolai életútját. Olyan gondolat is megszületet, hogy legyen kötelező az óvoda. De mikortól? Mert Magyarországon ma is kötelező 5 éves kortól, ez megfelel az európai gyakorlatnak, iskola előkészítésnek hívják. Tehát a gyermeknek attól az életévétől kezdődően, amikor betölti az 5. életévét óvodába kell járnia. E téren Magyarország sikeres, mert a gyermekek több, mint 90 %-a óvodába jár, csak az a kör nem, akinek kéne. Tehát a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek hiányoznak a rendszerből. A szülők nem viszik el őket óvodába. Ezért vetődött fel az a gondolat, hogy akkor írják elő kötelezően a 3 vagy 4 éves korban az óvodáztatást. Nem biztos azonban, hogy jó ez a módszer, hiszen nagyon sok indok szól ellene is, meg mellette is. Az előző évben bekerült a törvénybe, hogy az e körbe tartozó gyerekek felvételét nem tagadhatja meg az óvoda. Tehát 5 éves kortól kötelező az óvoda, de az úgynevezett halmozottan hátrányos helyzetű gyerekeknél, ha a szülő elviszi a 3. életévében, akkor fel kell venni az óvodába. Az új kormányzati elképzelések szerint ezek a szülők anyagi támogatást kapnának ahhoz, hogy az óvodával kapcsolatos költségeket fedezni tudják.

Az általános iskolába történő belépésnél nagyon fontos, hogy melyik iskola fogadja ezeket a gyermekeket. Mint említettem, intézményválasztási szabadság van a Magyar Köztársaságban. A magyar gyakorlat úgy alakult, hogy a szülő szabadon választja meg az iskolát. Egy olyan iskola van, amely nem tagadhatja meg a felvételét, az, ahol a gyermek lakóhelye-, vagy ha nincs lakóhelye, tartózkodási helye van. Ez az úgynevezett kötelező felvételi feladatokat ellátó iskola. A kutatások megmutatták, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók esetében nem jelent tényleges választási lehetőséget ez a megoldás, mivel ha a iskolájuk körzetét úgy húzzák meg, hogy a tanulók felülreprezentáltak a település egész lakosságához viszonyítva, akkor szegregálják az

érintett körbe tartozókat. Nyilván nem akkor, amikor a településen az érintett tanulóknak magas az aránya, és nincs mód és lehetőség arra, hogy másik iskolát jelöljenek ki számukra, hanem akkor, amikor egy településen több iskola van és lenne mód másik, nem „telepi” iskolát kijelölni. Az elmúlt időszakban a körzethatárok meghúzásánál keletkeztek új szabályok, amelyeknek az a lényege, hogy olyan körzethatárokat kell megállapítani, amelyek biztosítják, hogy az érintett körbe tartozó tanulók szomszédos körzeteken belüli aránya legfeljebb huszonöt százalékban térjen el egymástól. Több intézkedés is született annak ösztönzésére, hogy az önkormányzatok próbálják meg az érintett tanulóknak lehetővé tenni, hogy másik iskolát válasszanak, amennyiben a szülők ezt fontosnak tartják. Mert nem egyszerű ez a dolog sem. Az adott településen lakók maguk is ragaszkodnak a régi, szegregáló iskolájukhoz. Nem olyan egyszerű azt mondani, hogy innen vidd el egy másik iskolába a gyermeked, esetleg a város túlsó felére. A cigány lakossághoz tartozók sok esetben legalább annyira nem ismerik a magyar tanulókat, mint fordítva, vagyis kölcsönösen idegenkednek egymástól. Tehát szükség van egy olyan program beindítására, amely segíti, hogy a településen élők elfogadják egymást. Kell egy sikeres településpolitika, ha a gyerekek korán találkoznak egymással, lehetőség szerint már az óvodában, az iskolában kevesebb lesz a gond és probléma.

Nagyon sok intézkedés született e konfliktushelyzet megoldására, csökkentésére. Biztos sokat hallottak már az úgynevezett nem szakrendszerű oktatásról, a kompetencia alapú képzésről, „a buktatás tilalmáról”, mely hatalmas felháborodást váltott ki annak idején. Pedig semmi másról nincs szó, mint arról hogy mit és hogyan tanítsanak az általános iskolákban vagy magában az iskolában. Az a célkitűzés, hogy lehetőség szerint tanulni tanítsák meg az érintetteket, arra legyenek képesek a tanulók, hogy egész életen át tudjanak tanulni, és hogy a megtanultakat használni, alkalmazni tudják. Az elmúlt évek mérései, azt igazolták, hogy az iskola kezdő szakaszában nincs gond. Valami az 5. évfolyamnál kezd elromlani, mert a 7.-8. évfolyamos mérésekben már alul teljesítenek a magyar tanulók, miközben a korai szakaszban a legjobbak között vannak.

Ezért az a célkitűzés, hogy növekedjen az az idő, amikor az úgynevezett nem szakrendszerű oktatásban, az úgynevezett kompetenciákat fejlesztik. Kutatásokkal alátámasztott tény, hogy az iskolába belépő gyerekek között nagyon sok a különbség. Időt kell adni arra, hogy felzárkózzanak a gyereke, ez 3-4 éves időszak. Azt mutatják a kutatások, hogy a 4. évfolyam végére nagyjából sikerül kiegyenlíteni ezeket a különbségeket. Akkor miért kell megbuktatni a gyereket? Akkor miért nem hagyják fejlődni a gyereket? Sehol nincsen előírva a buktatás. Egy rossz gyakorlat, hogy a gyerekeknek az általános

iskola első félévének a végére folyamatosan kell tudni olvasniuk. De miért? Elég, ha a tanuló az első év végére, második évfolyam végére tud majd folyamatosan olvasni, vagyis hadd haladjon tovább. Ne buktassák meg, engedjék tovább, ezt mondja ki a törvény. Ezért kell az 5.-6. évfolyamon a nem szakrendszerű oktatást kiterjeszteni. A kompetencia alapú képzésre most kezdenek el rátérni az iskolák. Az elmúlt időszakban nagyon sok minden változott, a tankötelezettség ideje megnőtt 18 éves életkorig, pontosan azért, hogy ne morzsolódjanak le a tanulók, járjanak iskolába, a szülő ne tudja kivenni az iskolából, az iskola ne tudja elküldeni a tanulót, vagyis van egy állami kötelezettség, egy szülői kötelezettség és egy tanulói kötelezettség is.

Megmutatták, a kutatások, hogy a középiskolába való bejutásnál is nagy esélykülönbségek vannak, azért, mert a középiskolák szabadon válogathatnak, olyan felvételi követelményeket állítanak, amelyeket nem képesek elsajátítani, megszerezni azok, akik hátrányos helyzetű családokban élnek. Ily módon a rendszeren változtatni kellett. A változás elindult, mindenekelőtt azzal, hogy többcélú intézmények jöttek létre. Ezekben a többcélú intézményekben már tilos a felvételi, a tanulmányi eredmények alapján, az iskola pedagógiai programja, helyi tanterve alapján döntsék el, hogy hova mehet a tanuló. Szakiskolába? Szakközépiskolába? Gimnáziumba? Belép a gyerek az iskolába, minden dokumentumhoz hozzá lehet férni, a szülő és a tanuló is tudja, hogy mit kell teljesíteni ahhoz, hogy melyik ágon, hova jusson, és meg van a visszatérési lehetősége, mert ha a szakképzés után úgy gondolja, hogy érettségit kíván tanulni adott iskolájába visszatérhet és tanulhat tovább.

A középiskolai felvételi rendszer át fog alakulni, ennek lényege, hogy az írásbeli felvételi megszűnik, már az, amit az iskola maga szervez. Központilag szervezett, kompetencia alapú írásbeli felvételi lesz. Amely nem a meglévő tudást, hanem a készségeket, képességeket méri, s így módon azoknak a gyerekeknek is lehetőségük lesz a középiskolába történő bejutásra, akik bármely oknál fogva kevesebb ismerettel rendelkeznek, akár családi háttér, akár azért, mert olyan iskolába jártak, ahol erre kevesebb módjuk és lehetőségük volt.

A jogszabályok akkor tudnak csak érvényesülni, ha hagyják őket, vagyis nem változtatják állandóan, másodszor akkor, ha szakmai tartalommal töltik ki őket. A Nemzeti Fejlesztési Terv első programjában mintegy 5-600 iskola kapcsolódott be az úgynevezett kompetencia alapú képzésbe, vagyis elkezdődött a pedagógiai megújulás. Ez a folyamat folytatódik a most induló Új Magyarország Nemzeti Fejlesztési Tervben, melynek az a lényege, hogy új módszereket, új eszközöket kell bevinni a közoktatásba, segíteni kell a pedagógusokat ahhoz, hogy az általam ismert elvek megvalósulhassanak. Ehhez mintegy 27 milliárd forint áll majd rendelkezésre. A jó példákat kell majd eljuttatni mindenhová, hiszen vannak olyan iskolák, vannak olyan

óvodák, ahol tudják, hogy hogyan kell bánni a túlkoros gyerekkel, hogy kell bánni szociálisan nehéz családból jött gyerekkel. Ezeket a mintákat kell elvinni az érintett iskolákba, érintett óvodákba. Számtalan kísérleti program indult, biztosan hallottak már az Útravaló ösztöndíjról, vagy az Arany János programról, ezeknek mind az a célja, hogy segítsék a szülőt, a tanulót, a pedagógust és az iskolát, hogy segítsék a tanulók előrehaladását.

Azt gondolom, hogy olyan iskolára, olyan rendszerre van szükség, amely nyitott. Ez a nyitottság azt jelenti, hogy mindenkit képes befogadni, és máris mondtam egy másik kulcsszót: befogadó iskola, amely alkalmas arra, hogy független a családi háttértől, függetlenül a településtől megadja a megfelelő szintű szolgáltatást minden gyereknek, minden tanulónak.

Köszönöm a türelmüket, köszönöm, hogy meghallgattak.

dr. Szalmásy Éva

osztályvezető, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium

Migrációs kihívások napjainkban

A migráció nem újkeletű jelenség, hanem az emberiség történelmét évszázadok óta kísérő folyamat. A XXI. században azonban, amikor a globalizáció minden téren érezteti erősödő hatását, a közlekedés fejlődik és olcsóbbá válik, tudomásul kell vennünk, hogy a migrációs folyamatok is felgyorsultak, és intenzívebbé váltak. A migráció életünk része lett, olyan tényező, amelyet nem lehet és nem is kell megállítani, olyan jelenség, amely nem tűnik el egyik napról a másikra, és nem hagyható figyelmen kívül. Ma már nehéz olyan országot találni a térképen, amely ne lenne kibocsátó vagy célország, illetve legalább az e két pontot összekötő útvonalon elhelyezkedő tranzit ország.

A migráció olyan népmozgás, amely a korunk gazdasági, politikai, szociológiai és kulturális folyamatait jellemző globalizáció része és egyben következménye. A résztvevők szabad akaratából vagy kényszer hatására megvalósuló mozgása a történelemben természetesen nem áll példa nélkül, de az egyes országok kormányai számára napjainkban kezd igazán kiemelt fontosságot kapni. A tömeges népvándorlás, népmozgás olyan általános jelenség, melynek pozitív és negatív hatásai alól Magyarország sem vonhatja ki magát, s amely elől nem zárkozhat el. A migráció egyes emberek és embercsoportok reakciója a hazájukban, illetve más országokban zajló folyamatokra, és attól függően, hogy befelé vagy kifelé irányul-e, az adott állam társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedésének értékelését is megjeleníti.

Vitathatatlan tehát, hogy a migráció és a globalizáció egymással szoros kölcsönhatásban álló jelenségek, a köztük lévő összefüggés pedig rendkívül összetett. Egyfelől mondhatjuk, hogy a migráció az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb globális jelenségévé és kihívásává nőtte ki magát, ugyanakkor a globalizáció markáns változásokat hozott a hagyományos migrációs trendek tekintetében.

Így Afrikában a kereskedők és szezonális munkások hagyományos vándorlását ma már nagyságrendileg meghaladja a politikai konfliktusok sújtotta térségekből menekülők száma. Ázsiában továbbra is jellemző, hogy Indiából és környezetéből a munkavállalók – ideiglenes munkavállalás céljából – a Közel-Kelet munkaerő-hiányt érzékelő munkaerőpiacaira vándorolnak.

A migrációs trendek Európában is változtak: az elsősorban az Egyesült Királyságba és Franciaországba tartó, a volt gyarmatokról származó migránsok, valamint a Németországba vándorló török állampolgárok mellett új migrációs áramlatok jelentek meg, amelyek a múltban hagyományosan kibocsátó országként számon tartott Olaszországot, Spanyolországot és Portugáliát célozzák.

Világszerte erősödik az a folyamat, amelyben a munkaerő a munka után vándorol. Nőnek az egyenlőtlenségek, globálisan azonban óriási a munkaerő-tartalék. A különböző régiók fejlettségi szintjei közötti különbség arra sarkallja a szegényebb országokban élőket, hogy szerencsét próbáljanak a fejlettebb vidékeken, és ezáltal hozzáférhessenek a jóléti államok által biztosított javakhoz. Globálisan szemlélve tehát a migráció egyrészt a fejletlenebb, szegényebb országok lakosságának spontán vagy tervezett eszköze ahhoz, hogy a világban létező gazdasági különbségeket csökkentsék, másrészt a fejlett országok vonatkozásában egy olyan ellensúlyt jelent, amely alkalmas a negatív demográfiai folyamatok és a munkaerő-piacokon mutatkozó hiányok kiigazítására, stratégiai eszközként használva pedig a versenyképesség növelésére. Összegezve, a migránsok mozgását akár a globális jólét maximalizálásának is tekinthetjük. Ugyanakkor a migrációs áramlatoknak nem csak gazdasági okai vannak, hanem befolyásolják például politikai döntések is. A bevándorlás mértékét ugyanis a fogadó vagy célországok bevándorláspolitikája határozza meg, döntését a fogadó, illetve célország a lehetséges előnyök és hátrányok mérlegelése alapján hozza meg.

A kibocsátó országoknak a kivándorlás következtében ugyancsak számos – pozitív, valamint negatív – gazdasági és társadalmi következménnyel kell szembenéznük. A kivándorlás egyfelől gazdasági hasznót hajthat, ha arra gondolunk, hogy következtében csökken a munkanélküliség, a migránsok hazautalásai fokozzák a fogyasztást, a visszatérő migránsok pedig a hazahozott tőkével és szaktudással járulnak hozzá a fejlődéshez. Másfelől azonban az érintett országoknak szembesülniük kell a szellemi potenciál elszívásának, vagy közismertebben az agyelszívásnak a kockázatával, ami azáltal, hogy hiányt teremt a származási országok szakképzett munkaereje tekintetében, negatív társadalmi-gazdasági hatást idéz elő a fejlődő országokra nézve.

A migrációs folyamat tartamát tekintve azt mondhatjuk, hogy a vándorlás jelensége lehet végleges vagy ideiglenes jellegű. Minél jobbak egy származási ország komplex fejlődési kilátásai, annál kisebb a véglegesen elvándorolni szándékozók aránya. A migráció rugalmas, ideiglenes formája mind a fogadó, mind a küldő országok oldalán kedvező hatásokat fejthet ki. A küldő ország oldaláról nézve ez különösen azt jelenti, hogy az ideiglenes vándor megkeresett anyagi javait vagy azoknak jelentős részét a hazájában költi el, az így indukált

keresletnövekedés pedig gazdasági fellendülést, a termelő szektorok növekedését, továbbá magasabb szintű foglalkoztatottságot eredményez.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete 2005-ös adatai szerint a bevándorlók mintegy 60 %-a a világ fejlett országaiban él, ezen belül a bevándorlók egyharmada – mintegy 64 millió fő – Európában, további 44 millió pedig Észak-Amerikában telepedett le. Az ENSZ által nyilvántartott menekültek száma évről évre átlagosan 10-15 %-kal növekszik. Az eddigi adatok alapján mintegy tízmillióra tehető azok száma, akik faji, vallási, illetve politikai okok, nemzeti vagy társadalmi hovatartozásuk miatti üldöztetés, vagy háborús helyzet miatt egy másik országban kényszerültek menedéket kérni, míg a belső menekültek számát ennél jóval magasabbra 24,5 millióra becsülik. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága 2007. június 20-án közzétett jelentése szerint 2005-ben 21 millió, 2006-ban pedig majdnem 33 millió ember tartozott a Főbiztosság mandátuma alá.

A migráció általános jellemzése és környezete Magyarországon

Míg a rendszerváltást megelőzően hazánk jellemzően menekülteket és migránsokat kibocsátó ország volt, az elmúlt évtizedben, sőt lassan évtizedekben fokozatosan az ideiglenes vagy tartós befelé irányuló migráció vette át a vezető szerepet.

1989-től napjainkig a szomszédos országokból érkező magyar kisebbséghez tartozók számára – a nemzeti identitás megerősödése és a gazdasági nehézségek következtében – Magyarország befogadó országgá vált, és évről évre nőtt a hazánkban jobb életfeltételeket kereső határon túli magyar bevándorlók száma.

1992-ig jelentős számban érkeztek Magyarországra – alapvetően gazdasági tevékenység folytatása céljából – ázsiai országok állampolgárai (köztük legnagyobb számban kínai és vietnami állampolgárok), ez a folyamat azonban az 1990-es évek vízümpolitikai változásai és az idegenrendészeti jogszabályok szigorításai miatt megtorpant.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás természetesen növelte Magyarország vonzerejét mind a szomszédos országok, mind a távolabbi, elsősorban ázsiai országok állampolgárai körében, amely a három hónapot meghaladó tartózkodásra jogosító engedély iránti kérelmek számának napjainkig tartó folyamatos emelkedését eredményezte. A rendelkezésre álló közelmúltbeli statisztikák szerint míg 2006-ban 69.453 külföldi kérelmezte három hónapot meghaladó tartózkodásának engedélyezését, addig 2007-ben 78.679-en nyújtottak be ez irányú kérelmet. 2006. év végén összesen 141.696 külföldi

állampolgár rendelkezett három hónapot meghaladó magyarországi tartózkodásra jogosító engedéllyel, ez a létszám 2007 végén már 166.693 fő volt.

Az említett tendencia és számadatok ellenére a külföldiek össznépességhez viszonyított aránya európai összehasonlításban továbbra is alacsonynak mondható.

A rendszerváltás időszakától egyre hangsúlyosabbá vált az illegális migráció kísérő jogellenes cselekmények elleni fellépés szükségessége. A nemzetközi szervezett bűnözés hatására növekvő méreteket öltő embercsempészet következményeként jelentős számban érkeztek az országba olyan rendszerint személyazonosságot igazoló okmányokkal nem rendelkező külföldiek, valamint gazdasági migránsok, akik Magyarországot csupán tranzit országnak tekintették, és úti céljuk valamely nyugat-európai ország volt. Az illegális migrációhoz kapcsolódóan megjelentek az ezzel összefüggő, a közrendre, közbiztonságra veszélyt jelentő cselekmények is, amelyek szükségessé tették a külföldiek személyi szabadsága korlátozását biztosító intézmények kialakítását és az ország területéről történő eltávolításuk feltételeinek a megteremtését. A Magyarországra irányuló, növekvő méreteket öltő migráció és az ahhoz kapcsolódó nem kívánatos jelenségek felerősödése miatt szükségessé vált a külföldiek beutazására és tartózkodására vonatkozó törvény megalkotása.

Az elmúlt idestova két évtized során jelentős változásokat figyelhetünk meg a Magyarországon menedéket kérők számát és összetételét illetően is.

1989-től 2000-ig a szomszédos országokban lezajlott forradalmak vagy fegyveres konfliktusok elől menekülők folyamodtak nagy számban menedékjogi védelemért. A Magyar Köztársaság ezen időszak alatt összességében mintegy 160 ezer menedékkérőt fogadott be, és gondoskodott hosszabb-rövidebb ideig a létfeltételeik biztosításáról, amely szükségessé tette a menekültügyi befogadó intézményrendszer kiépítését és folyamatos bővítését.

Az első menedékjogi törvény elfogadása és a földrajzi korlátozás feloldása változást hozott a Magyarországra érkező menedékkérők etnikai összetételében. Miközben 1997-ben a délszláv háború elől menekülők közül már csak 2700-an tartózkodtak Magyarország területén, és az elkövetkező években az ő sorsuk is rendeződött, a menedékkérők között megjelentek az Európán kívüli országok állampolgárai, 2001-ben az afgánok, 2004-ben pedig az irakiak.

2003-tól a Magyarországra érkező menedékkérők számának jelentős csökkenése tapasztalható: 2002-höz képest (6412 fő) a kérelmezői létszám 2003-ban a harmadára csökkent (2401 fő).

Hazánk Európai Unióhoz való csatlakozásakor sokan menekülthullámtól tartottak, ez a várakozás azonban nem igazolódott be: a menedékkérők száma

2004-ben és 2005-ben is szinte azonos (1600 és 1609) – a 2003-as évhez képest mintegy harminc százalékkal alacsonyabb – volt.

2006 óta a menedékkérők számának lassú emelkedése figyelhető meg (2117, illetve 3419 fő), ugyanakkor hazánk továbbra sem sorolható az Európai Unióban menedéket kérők célországai közé: a magyarországi kérelmezők az Európai Unióban menedéket kérők mindössze 1-2%-át teszik ki. Az élvonalban olyan országokat találunk, mint Franciaország, Nagy-Britannia, Svédország vagy Németország.

Ami a migrációs politika alakítását illeti, nyilvánvaló, hogy e téren hazánknak mindenkor figyelemmel kell lennie az európai uniós tagságából eredő, valamint egyéb nemzetközi kötelezettségeire. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a nemzeti migrációs céloknak idomulniuk kell az Európai Unió jogi szabályozásához és stratégiai célkitűzéseire, valamint Magyarország NATO és Európa tanácsi tagságából eredő kötelezettségeihez is. Hazánknak az ENSZ és Európa tanácsi tagságából eredő kötelezettségeit a migrációs politika végrehajtásakor úgy kell érvényesítenie, hogy a nemzetbiztonsági megfontolásokon alapuló cselekvési tervek tartsák tiszteletben az emberi jogokat, és mind az önkéntes, mind pedig a kényszer-migránsok, valamint az emberkereskedelem áldozatainak védelme az e szervezetek alapokmányaiban és az általunk aláírt egyezményekben foglalt előírások szerinti mértékben és színvonalon valósuljon meg.

Az, hogy Magyarország kedvezményezett országból donor tagországgá lépett elő, lehetőséget nyújt arra, hogy saját migrációs elképzeléseinek megfelelő módon befolyásolja a migráció területén tevékenykedő nemzetközi szervezetek, így különösen az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR), a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM), valamint a Nemzetközi Migrációs Politikát Fejlesztő Központ (ICMPD) migrációval kapcsolatos nemzetközi szerepvállalását, s így közvetve alakíthatja a hazánkat is érintő migrációs hullámok összetételét, időbeliségét, nagyságát.

Visszatérve hazánk európai uniós csatlakozására, európai uniós tagságunk révén lehetővé vált, hogy aktívan részt vegyünk a tagállamok mindegyikére kiterjedő átfogó, komplex cselekvési tervek, szabályok kidolgozásában, a szabályozási környezet alakításában. Ennek eredményeként átlátható, egységes elvek mentén szervezhető a legális migrációs folyamatok, továbbá az azonos elvek, eljárási garanciák csökkenthetik a vándorlási és a másodlagos migrációs hajlamot. A tagállamok egységes szabályozásából adódóan növekszik az illegális migráció és kísérőjelenségei elleni fellépés hatékonysága, valamint nő a legális csatornákat igénybe vevő migránsok száma. A közös szabályozás, és a közös fellépés eredményeként csökkenthetők a biztonsági kockázatok, továbbá javulhat a külső határok védelme.

Az európai uniós szabályozásból származó előnyök elismerése mellett, számolni kell ugyanakkor azzal, hogy a közös, egységes szabályozás szűkíti a speciális nemzeti migrációs érdekérvényesítés mozgásterét. Emellett az uniós szabályozás összetettsége miatt sokszor csak késedelmesen tud reagálni a legális és illegális mozgásokból adódó aktuális kihívásokra.

A migráció európai uniós szabályozása

A globalizáció, valamint a gazdasági és fejlettségi különbségekből adódó migrációs nyomás folyamatos növekedése egyre komolyabb kihívások elé állítja az Európai Unió tagállamait. 2005-ben az Európai Unió lakosainak 3,6%-a volt harmadik országbeli állampolgár, ez nagyjából 16 millió személyt jelent. A migránsok háromnegyede öt tagállamban: Németországban, Franciaországban, az Egyesült Királyságban, Spanyolországban és Olaszországban él.

Szükségszerűnek tűnik tehát az a felismerés, amely szerint az Európai Unió belső határok nélküli térségében elengedhetetlen a migráció konszenzuson alapuló, egységes kezelése. Egy belső határok nélküli térségben ugyanis a tagállamok csak együtt tudnak szembenézni a globalizáció olyan jelentős kihívásaival, mint az illegális migráció, a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni harc. A határok nélküli Európa eszméje logikusan vezet tehát a közös migrációs politika szükségességéhez.

Az Európai Unió 1993 óta tekinti a menekültügyet, valamint a legális és illegális migrációt közös érdekeltségű kérdésnek. A Tanács a Maastrichti Szerződés hatálybalépését követően a harmadik országok állampolgárainak beutazására és tartózkodására vonatkozóan több, a Szerződésben nem nevesített normát fogadott el, melyek ajánlásokként tagállami szinten nem voltak kikényszeríthetőek.

Az 1990-es évek végére a migrációnak a tagállamok szociális ellátórendszereire és munkaerőpiacára, valamint az 1990-es évekbeli balkáni konfliktusokon keresztül a menekültbefogadási rendszerekre gyakorolt nyomása stratégiailag fontos lépésre készítette az Európai Uniót.

Az Amszterdami Szerződés a menekültügyi és migrációs kérdéseket a kormányközi együttműködés területéről az első pillér, azaz a közösségi jog területére emelte, majd az Európai Tanács Tampereben döntött arról, hogy a legális migráció területén közös politikát kell kidolgozni. Az Európai Tanács az ún. Tamperei Programban az 1999-2004 közötti időszakra szólóan pontos menetrendet és célokat határozott meg, továbbá a bel- és igazságügyi célkitűzések közt lefektette a közös menekültügyi és bevándorlási politika alapjait is. A Tamperei Program átfogóan közelíti meg a migrációs folyama-

tokat, és abból indul ki, hogy a legális és az illegális migrációt csak együtt lehet kezelni, mivel a legális migrációs politika sikere és hitelessége elsősorban az illegális migrációval szembeni harc hatékonyságától függ. A program prioritássá teszi továbbá a tagállami állampolgárokkal és a bevándorlókkal való egyenlő elbánás elvét, kezdeményezi a huzamosan tartózkodó migránsok beilleszkedésének elősegítését, valamint a kibocsátó és a tranzit országokkal közösen kíván megoldásokat találni az elvándorlás visszaszorítására és ezen országok gazdasági és politikai stabilizálására.

A tamperei célok gyakorlati végrehajtásának biztosítása érdekében az Európai Unió jogalkotó szervei az elkövetkezendő években számos közösségi jogi normát fogadtak el nemcsak a bevándorlás és a menekültügy, hanem az oktatás és a foglalkoztatás tárgykörében is.

Az Európai Bizottság a tamperei programot, a legális és az illegális migráció kapcsolatát, valamint a bevándorlás, az integráció és a foglalkoztatás helyzetét értékelő közleményeiben meghatározta a közösségi migrációs stratégia továbbhaladásának irányát. Ez a migráció terén a demográfiai és gazdasági hatásokat figyelembe vevő, egységes politika továbbfejlesztését vetíti elő, amely a külföldiekkel szembeni méltányos bánásmódon alapul, és a legális migráció elősegítését tűzi ki célul azzal, hogy a Közösség országainak általános biztonságához hozzájáruló külső határok megerősítése mellett a migránsok integrációja is alapvető cél, mert jótékony hatással van a befogadó államok társadalmi kohéziójára és gazdasági növekedésére.

Öt évvel az Európai Tanács tamperei ülése után szükségessé és időszzerűvé vált egy új menetrend kidolgozása annak érdekében, hogy az Unió felhasználhassa az addig elért eredményeket, és hatékonyan kezelhesse az előtte álló újabb kihívásokat.

Az Európai Tanács e célból 2004 novemberében elfogadta a Hágai Program nevet viselő dokumentumot, amely öt évre tíz prioritást határoz meg a szabadságon, biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség megerősítése céljából. A Hágai Program a tamperei célok megvalósítását viszi tovább, amelynek legfontosabb új eleme az ún. migráció-menedzsment.

A Hágai Program megállapítja, hogy a migráció területén átfogó megközelítésre van szükség, amely magában foglalja a migráció valamennyi szakaszát, és figyelembe veszi a migráció kiváltó okait, a belépési és befogadási politikákat, valamint a beilleszkedési és visszatérési politikákat is. A jól szervezett migráció minden érdekelt fél, így a származási országok, a tranzit országok, a célországok és a migránsok számára is hasznos, ehhez azonban a migráció egészének megfelelő menedzselésére van szükség. A migráció komplex kezelést igényel, és olyan megközelítést tesz szükségessé, ami nem épít áthághatatlan falakat a határokon. A migráció eltérő kihívást jelent a származási, valamint a

célországok számára, ugyanakkor ezekre a kihívásokra az érintett országok csak egymással együttműködve tudnak megfelelően válaszolni. Egyre inkább nyilvánvalóvá válik az is, hogy a migrációs folyamatokat nem lehet egyoldalúan megállítani.

Mindemellett a migráció kezelésének a származási, a tranzit- és a célországok megosztott felelősségén kell alapulnia. A migráció kezelésének megosztott felelőssége pedig fokozott, valamennyi érdekelt szempontjainak figyelembevételén alapuló együttműködést tesz szükségessé az érintett országok között. Az Európai Unió együttműködési megállapodásai keretében a világ számos országával, illetve régiójával alakított ki párbeszédet a migrációval összefüggő kérdésekről. Példa erre az európai szomszédsági politika, amely kelet-európai, valamint dél- és kelet-földközi-tengeri országokat ölel fel, párbeszédet folytat továbbá afrikai, ázsiai, latin-amerikai és karibi partnerekkel is. E párbeszéd tárgyat jellemzően a migráció és a fejlődés közötti kapcsolat, a migránsok beilleszkedése és a velük szembeni bánásmód, a legális, illetve a gazdasági migráció, az illegális migráció és az emberkereskedelem elleni küzdelem, valamint a nemzetközi védelemre szoruló helyzetével kapcsolatos kérdések képezik. Az együttműködés tematikus és ország-specifikus programokon keresztül európai uniós támogatások biztosítását is eredményezheti, amelyek a migrációs áramlatok jobb kezelésére szolgáló kapacitások kiépítésében, valamint a migráció és a fejlődés közötti pozitív kapcsolatok maximalizálásában segítik a partnerországokat.

A harmadik országokkal való együttműködés fejlesztésének egyik kialakulóban lévő új módja az ún. mobilitási partnerség. A mobilitási partnerség a vízumkönnyítési és visszafogadási egyezmények klasszikus párosán túllépve keresi a jövő útjait a migráció komplex kezelése terén. A mobilitási partnerség keretében az Európai Unió és az erre vállalkozó tagállamok az érdekelt harmadik országokkal ún. mobilitási csomagokról kötnek megállapodást, amely alapján a harmadik országok az illegális migráció elleni erőfeszítéseik növelése fejében különböző támogatásokban részesülhetnek.

A gazdasági migráció, ha jól kezelik, hasznos az egyes migránsok és a célországok számára, továbbá a származási országok fejlődésére is pozitív hatást gyakorolhat – rövid távon a hazautalások továbbítása révén; közép- és hosszú távon pedig a migránsok által a befogadó országokban szerzett ismeretek, tapasztalatok és szociális tőke érvényesítésén keresztül. A végleges visszatérés azonban nem mindig vonzó lehetőség a migránsok számára: innen ered a jelenlegi érdeklődés a körkörös migráció koncepciója iránt. E koncepció lényege annak elősegítése, hogy a migránsok oda-vissza mozogjanak származási országuk és a célország között, biztosítva ezzel az agyelszívás hatásainak mérséklését is.

Az EUROSTAT számításai, elemzései szerint az EU népességnövekedése 2025-ig a migrációra lesz visszavezethető, mivel a halálozási arány 2010-ig meghaladja a születések számát. Az előrejelzések szerint 2050-re 48 millióval csökken az EU-n belüli munkaképes korú népesség.

A fenti számok ismeretében érthető, hogy miért fűződik a tagállamoknak alapvető érdeke ahhoz, hogy az Európai Unió egésze vonzóvá váljon a jól képzett munkaerő számára, amely képes betölteni a tagállamokban jelentkező munkaerő-hiányt. Be kell látnunk, hogy az előregedő európai társadalmakban a legális migráció fontos szerepet fog játszani a tudásalapú gazdaság megerősítésében és a gazdasági fejlődés elősegítésében.

Az Európai Bizottság 2005 decemberében megjelentette a Legális migrációról szóló politikai tervét, amelyben öt irányelv elfogadására tett javaslatot. A Bizottság által képviselt szektorális megközelítés szerint egy általános keretirányelv tartalmazná a harmadik országbeli munkavállalók jogaira és az egységes tartózkodási és munkavállalási engedély kiadására irányuló egységes eljárásra vonatkozó rendelkezéseket, ezen kívül pedig négy munkavállalói csoport – így a magasan képzett munkavállalók, a szezonális munkavállalók, a vállalatban belül áthelyezett munkavállalók, valamint a fizetett gyakornokok – beutazásának és tartózkodásának speciális feltételeiről külön irányelvek rendelkeznenek. A Bizottság az első két irányelvtervezetet – az egységes tartózkodási és munkavállalási engedélyről, valamint a magasan képzett munkavállalókról szóló javaslatokat – 2007 októberében adta ki.

A magasan képzett munkavállalókról szóló javaslat célja, hogy az Európai Uniót vonzóbbá tegye a magasan képzett harmadik országbeli munkavállalók számára, és ezáltal hozzájáruljon az Európai Unió versenyképességének növeléséhez és a Lisszaboni Stratégiában megfogalmazott célkitűzések megvalósításához. A javaslat arra törekszik, hogy megkönnyítse az e kategóriába tartozó munkavállalók beutazását, harmonizálja a tagállamok eljárási szabályait, és elősegítse a magasan képzett munkavállalók munkaerő-piaci igényeknek megfelelő allokációját az Európai Unió munkaerőpiacán.

Az egységes engedélyről szóló javaslat jelentősen leegyszerűsítene a harmadik országbeli munkavállalók és munkaadók adminisztratív kötelezettségeit, azáltal hogy – az egyablakos ügyintézés megvalósítva – lehetővé tenné a munkavállalási és tartózkodási engedélyek egyidejű, egyazon helyen történő igénylését. Emellett a tervezet egységes munkavállalói jogosultságokat határoz meg a valamely tagállam területén jogszerűen tartózkodó harmadik országbeli munkavállalók számára, továbbá megjelöli azokat az elsősorban munkavállalással összefüggő területeket, amelyeken a harmadik országbeli állampolgároknak a saját állampolgárokkal egyenlő bánásmódot kell biztosítani. Utóbbi rendelkezések célja, hogy csökkentsék az uniós állampolgárok és a

harmadik országbeli állampolgárok közötti tisztességtelen versenyt, továbbá védelmet nyújtsanak a harmadik országbeli állampolgár munkavállalók olcsó foglalkoztatása és kizsákmányolása ellen. A javaslat elfogadásával kifejezett és egyértelmű elismerést nyerne az a tény, hogy a harmadik országbeli állampolgárok munkájukon és adófizetésükön keresztül hozzájárulnak az európai gazdasághoz.

Ugyanakkor hangsúlyozni szükség azt az elvárást, hogy a tagállamoknak munkaerőpiacukat elsőként és elsősorban egymás állampolgárai számára kell vonzóvá tenniük. A tagállamoknak tehát mindenekelőtt az egymással szemben fenntartott munkaerő-piaci korlátozások fenntartását kell felülvizsgálniuk, és csak ennek megtörténtét követően kerülhet sor annak vizsgálatára, hogy harmadik országok állampolgárainak milyen lehetőségeket kívánnak biztosítani a munkaerőhiányt érzékelő szektorokban.

Amellett, hogy a migrációs politika alakításakor figyelembe kell venni mind a származási országok, mind a fogadó országok szükségleteit, nem szabad megfelelkezni a migráció emberi dimenziójáról sem, értve ezalatt az egyes migránsok szükségleteit, a migrációval szemben támasztott elvárásait és reményeit. Az átfogó migrációs politikának a jogszerűen tartózkodó külföldiekkel szembeni méltányos bánásmódon kell alapulnia, az illegális migráció elleni fellépés során pedig messzemenően figyelembe kell venni az érintettek alapvető emberi jogait és emberi méltóságát.

Integráció

Tapasztalhatjuk, hogy a migránsok összetétele Magyarországon is egyre sokrétűbb, mind kulturális, mind társadalmi tekintetben – a többi európai országhoz hasonlóan hazánkban is megtalálhatók a bevándorlók közösségei, amelyek a modern társadalmak állandó vonásává váltak. Noha Magyarországon jelenleg még nem kiemelkedő a bevándorlás aránya, érdemes felkészülni egy esetleges változásra – a felkészülés szükségességét számos – negatív – európai példa támasztja alá, amely a kezdetben pusztán migránsokat kibocsátó- vagy tranzitországból utóbb kiemelkedő migrációs célponttá vált országok (pl. Olaszország, Spanyolország) felkészületlenségéről tanúskodott.

Az integráció célja röviden abban határozható meg, hogy a külföldiek a saját kulturális identitás megtartásával alkalmazkodjanak a többségi társadalomhoz. Az integráció így nem pusztán a bevándorlókról szól, hanem a társadalom megváltoztatásáról abból a célból, hogy a hagyományos társadalmi struktúra képes legyen az egyre erősödő migrációs nyomás következményeinek kezelésére, illetve össztársadalmi előnyeinek azonosítására. A tagállamok

integrációs törekvéseit az Európai Unió is támogatja, mivel az integráció révén elkerülhető ezen közösségek elszigetelődése és szociális kirekesztődése.

Napjainkban a fentiekén túl még egy kiemelkedően fontos aspektus is társul az integrációhoz. A biztonságpolitikai diskurzusban ugyanis egyre inkább biztonsági kérdésként és a terrorizmus elleni küzdelem eszközeként tekintenek az integráció témájára. Számos európai uniós tagállamban felismerték, hogy a migránsok és menekültek – és egyes esetekben a bevándorlói háttérű honos állampolgárok – sikeres integrálása az egyik legjobb védelem a határokon belüli terrorizmus elterjedése ellen.

Akárhogy is, az elkövetkezendő években – az Európai Unió többi tagállamához hasonlóan – hazánkban is a társadalompolitika kulcsfontosságú szereplőiként kell számolnia az országba érkező migránsokkal. Marginalizálódásuk a szociális kapcsolatok széttagoztságának és gyengeségének következménye, aminek felszámolása elengedhetetlen feltétele a társadalmi kohézióknak. Ez az összefogás, összetartozás azonban intenzív, sűrűre font társadalmi kapcsolatrendszer feltételez, ahol az állampolgárok aktívak és kezdeményezők, az állam esélyteremtő, a közösségek összetartóak és képesek harmonikusan együtt élni.

dr. Szabó Béla

egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A felsőoktatás globalizálódása a jogalkotás példáján

Alig egy hónappal ezelőtt Rowan Williams, a canterburyi érsek a legfőbb angol-walesi bírói fórum, a Royal Courts of Justice előtt tartott előadásában olyan „igazságszolgáltatási pluralizmustól” beszélt, amelyben a muszlim lakosság az egyes jogviták rendezésekor nem kényszerülne az államhoz és a valláshoz fűződő lojalitás közötti éles választásra, hanem egyes polgári jogviták rendezésére (főleg a családi állapottal kapcsolatos perekben) választhatná akár a világi, akár a Nagy-Britanniában egyébként régóta létező sariabíróságokat is, azzal a kifejezett megszorítással, hogy a női egyenjogúság csorbitása megengedhetetlen.¹ Szerinte ebbe „konstruktívan, de bele kell törődni”.

Nem sokkal később, a BBC rádióknak adott nyilatkozatában igennel felelt arra a kérdésre, hogy ezek szerint elkerülhetetlennek tartja-e a saría egyes elemeinek beillesztését a brit jogrendszerbe.

Az anglikán egyház feje ezzel a kijelentésével darázsfaszekbe nyúlt. A vallási vezetőt példátlanul heves támadások érték a brit sajtóban, még lemondásra is felszólították.

Valamennyi politikai párt hangsúlyozta: a helyi igazságszolgáltatásnak a brit demokrácia értékeit kell kifejeznie, a parlament és a bíróságok által hozott törvényeket kell betartatnia. A kommentárok szerint az érseknek az az érvelése, hogy bizonyos kulturális és vallási környezetben más szabályok alkalmazása tűnik helyénvalónak, nem jogalap arra, hogy állampolgárok egy csoportja mentesüljön a brit parlament által lefektetett törvények hatálya alól.

Nagy-Britanniában valóban régóta működnek sariabíróságok. Döntéseiknek nincs kötelező hatálya az angol-walesi jogban, de ha a vitás ügyeikkel ilyen bíróságokhoz forduló felek közösen elfogadják e fórumok végzését, azt a hatályos törvények érvényes peren kívüli megegyezésnek tekintik.

Az érsek kijelentéseit és az arra reagáló heves opposíciót sokan a multikulturalitás kérdésköre körül forgó eszmei összecsapások újabb fejezeteként jellemzik: „*A keresztfények, közöttük a hitükben nem különösebben*

¹ http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/7239409.stm

*elkötelezettek is, a korábbinál jobban féltik kulturális örökségüket*² - írta a londoni The Economist.²

Más kommentátorok szerint a vita és hevesége mutatja, hogy még mindig nagyon messze állunk a multikulturális társadalom megvalósulásától.

Mit taníthat nekünk ez a közelmúltban lejátszódó, mindmáig heves hullámokat fodrozó esemény? Azt, hogy a multikulturalitás eszméje az adott állam jogrendjének, az adott állam főhatalmának határait feszegeti. Annak ellenére, hogy a jog kulturális jelenség, a kultúra része, más kulturális jelenségeknél nehezebben idomul sokszínű világunk kihívásaihoz.

Az előadásban a legmodernebb jogoktatási törekvések bemutatásán keresztül³ arra keresünk választ, hogy van-e lehetőség és szükség ezen nehézkességek leépítésre? Vagy a jog más kulturális jelenségekkel ellentétben szükségszerűen arra van ítélve, hogy történeti távlatokban elveszítse sokszínűségét.

1. Pillantás a múltba

A ma jogászának és joghallgatójának szemében a jog, az egyes jogágakkal kapcsolatos ismeretek s maga a jogtudomány is az adott nemzeti kultúra keretei között létező tudásanyagot képez. A mai Európában hiányzik az a három döntő, közös momentum, ami a jogegységet és a jogtudomány egységét megélhetővé tenné: hiányoznak a közös jogforrások, hiányzik a közös jogi nyelv, valamint hiányzik a közös képzés és módszertan. Az Európai Unió védőszárnyai alatt is minden állam külön jogrendszerrel és különálló jogtudománnyal rendelkezik: a legfontosabb, az emberek mindennapjait meghatározó törvények és jogszabályok nemzeti törvények és szabályok. Minden európai és más földrészen található államnak megvan a maga saját joga, jogrendszere.

Azt mondhatjuk, hogy tulajdonképpen nem is létezik jogtudomány, mint olyan, hanem annyi jogtudomány van, ahány nemzeti államot ismerünk. Az így

² http://www.economist.com/world/international/displaystory.cfm?story_id=10696111

³ Nagy segítségemre volt a magyar nyelvű irodalomból: NAGY Zsolt, *Korunk jogászképzési rendszerei* = <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy21.html>; UÓ., *A jogi oktatás fejlődése: múltjának hagyatéka és lehetséges jövője* = <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy18.html>; UÓ., *Az angolszász jogi oktatás fejlődésének "önálló" útja az Egyesült Államokban* = <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy11.html>; UÓ., *A jogászképzésre vonatkozó modern jogelméletek* = <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy19.html>; POKOL Béla, *A professzionális intézményrendszerek elmélete*, Budapest, 1991; UÓ., *A jogi oktatás, mint a jogrendszer része* = <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol5.html>; UÓ., *A jogászképzés dilemmái* = A jogászképzés múltja, jelene és jövője: Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal-beszélgetések, szerk. TAKÁCS Péter, Budapest, 2003, 357-362.

felfogott jogtudomány tárgyát az adott állam jogszabályai, illetve az azokat értelmező és továbbfejlesztő joggyakorlat képezik. Csak néhány – bár az utóbbi időben egyre inkább szaporodó – olyan tudományág van, amely minden vagy megközelítőleg minden európai államban közös tartalommal bír: tradicionálisan ilyenek a nemzetközi köz- és magánjog, a jogbölcsélet, a jogösszehasonlítás és egyes történeti tárgyak, s mindenekelőtt az Európa-jog – értsenek az alatt bármit is az egyes egyetemi curriculumok, folyóiratok és szakkönyvek.

A jogi tudás nemzeti keretek közé szorulását az utóbbi évtizedek jogásznemzedékei Európa- és világszerte természetesnek és meglehetősen kényelmesnek tekintették. Elég volt eligazodni a hazai jog útvesztőiben, s nem igazán volt csábító kitekinteni a hazai jog dzsungeléből, más talán nagyobb és ismeretlenebb szabály-öserdők felé.

Amennyire normálisnak és természetesnek tekinthető ez az álláspont, éppannyira történelmietlen abban az értelemben, hogy ellenkezik az európai jogászság évszázados tradícióival és éppannyira jövő nélküli is, tekintve a jelen Európájában végbemenő és a jogéletet is messzemenően érintő gazdasági, társadalmi és kulturális változásokat.

Egyrészt „múlt nélküli” a jelen, hisz nagy általánosságban kijelenthetjük, hogy a középkortól a 18. század végéig az európai kontinensen egy egységes jog, egységes jogtudomány és egységes jogoktatás létezett. Csak a 19. századtól lett a jog egyenlő az egyes nemzetállamok jogával. Ekkortól beszélhetünk a közel egységes, de legalábbis mindenhol ismert jogforrások és a közös jogi nyelv elvesztéséről, ami különböző jogi kultúrák megteremtődéséhez vezetett. Lehet, hogy az alapértékek – nagyjában-egészében – azonosak maradtak, de a jogász gondolkodásmód, a módszertani eljárások oktatásban és jogtalálásban, a jogesetek megoldási módjai jelentősen eltérnek egymástól.

Másrészt – talán lehetünk bátrak kijelenteni – „jövő nélküli is a jelen”, hiszen az utóbbi évtizedekben az Európai Gazdasági Közösség (Európai Unió) jogalkotási törekvései egyre inkább egy egységes európai jog felé mutatnak. Mindamellet, hogy a jogegységesülés napjainkban elsősorban az egyes EU-normák nemzeti jogokba való beépítésével meglehetősen lassan halad, megfigyelhető, hogy Európa jogásztársadalma körében egyre inkább újjáéled egy közös európai jogi kultúra tudata és ezzel párhuzamosan a törekvés a jogászképzés nemzethatárokat feszegető megújítására.

Ugyanakkor az egyetemi és jogi oktatás kilencszáz éves történetének tapasztalataival felvértezve (mely tradíciókban az 1800-as évek fordulóján köztudottan alapvető változások álltak be mind az egyetemi gondolat, mind a

jogászképzés fejlődésében) ma a tudományos szabadságon alapuló (humboldti) egyetem európai eszméjének radikális detronizációját vagyunk kénytelenek megélni. Új vezéreszmék mutatnak utat az egyetemeknek (változó, állam által meghatározott paraméterek alapján történő finanszírozás; a magánegyetemek és az önköltséges képzések térnyerése; minőségbiztosítási szerződések az állammal; az egyetem vállalkozássá alakítása stb.) világ- és Európa-szerte. A kutatás és oktatás szabadságának alapeszméje szigorú szabályok közé szorul, és kénytelen tudományos jellegüktől teljesen megfosztott képzéseknek és képzési törekvéseknek helyet adni. Előrelépési vágy és az oktrojált lépések megtagadása jellemzi ma az európai jogászképzést.

2. Globalizálódó jogoktatás

A jogi oktatással foglalkozó tudományos folyóiratok, konferenciák évek óta hangoztatják, hogy az egyetemi jogászképzés számára egyre nagyobb kihívást jelent a jogélet globalizálódásának jelensége (nemzetközi választott bírászkodás, nemzetközi büntetőbíráskodás, gazdaságilag releváns jogterületek szabályainak közeledése).

A globalizációt olyan folyamatnak tekinthetjük, ami megszünteti a határokat, az állami ellenőrzési formákat, és – elsősorban gazdasági változások révén – azok kísérőjelenségeként politikai és jogi reformokat, változásokat idéz elő. Árulkodó jelei között a különböző nemzetközi – főleg kereskedelmi – szervezetek létrejöttét, a nemzetközi egyezmények megkötését és azok ratifikációját kell megemlítenünk. A globalizált intézményekben, nemzetközi döntőbíráskodásokban egyre nagyobb igény merül fel a megfelelő képzettségű professzionális jogászság iránt.⁴

A jogélet területén jelentkező globalizáció már egyértelműen nem a jövő zenéje, hanem a jelen kihívása. A gazdasági, társadalmi folyamatokkal összhangban a jogalkotás – és sok esetben a jogalkalmazás is – egyre inkább nemzetközi, nemzetek feletti szintre tevődik át; a jogászképzésnek pedig figyelemmel kell lenni a jogi folyamatokra, ezért az egy jogrendszerre koncentráló (monoszisztémás) oktatásnak fokozatosan egy jogrendszeren átívelő struktúrájú képzéssé kell átalakulnia.

Nyilvánvaló, hogy a jogforrások előrehaladó globalizálódását jelenleg még nem követi a jogászképzés hasonló fejlődése. Természetesen vannak olyan jelenségek, melyek évek óta „világjelenségként” színesítik a metodikai és

tartalmi palettát. Példának okáért a bírói képességek fejlesztését szolgáló *Moot Courts* világszerte nagy sikereket érnek el hallgatók és oktatók között; a klinikai jogi oktatás megjelenése Európában⁵ – az ügyvédi gyakorlat előiskolájaként – szintén ez irányba mutat; több európai államban kötelezően előírják és a gyakorlatba is átültetik a fontosabb nyelvekre koncentrált jogi terminológiai-nyelvkurzusokat. Jelentős hallgatói és oktatói tömegeket mozgatnak meg a kontinensen belüli és transzkontinentális mobilitási programok alapuljanak azok bi- vagy multilaterális megállapodásokon vagy közösségi kezdeményezéseken.

A jogi oktatás globalizációjával, a globális jogi oktatással kapcsolatban az elmúlt néhány évben sorra születtek a különböző jogelméleti, oktatásméleti, szociológiai és egyéb tudományos munkák, melyek különböző alternatívákat, elképzeléseket fogalmaznak meg. A folyamat kikerülhetetlenségét hirdető elméleti megközelítések között (melyekben közös az, hogy tagadják a jogászok egy jogrendszer – egy állam – ismeretanyagában való képzések további létjogosultságát) két csoportot különböztethetünk meg.

A. Az elméletek többségükben egy globális, minden jogkört magában foglaló képzés megvalósulásának irányába mutatnak, azt tekintik elképzelhetőnek és megvalósíthatónak. Ez a megközelítés elfogadja a jogi kultúrák „egészséges” különbözőségét,⁶ s nem akarja leépíteni azt, hanem a köztük kialakult kapcsolatokat kívánja feltárni, megkülönböztetett figyelemben részesítve a kulturális különbségek kimutatását, ugyanakkor: „*elutasítva a globális jogrendszert, melyet a globális gazdaság konstruál.*”⁷

Legjelentősebb képviselői között említést érdemel Kasirer, aki a jogrendszeren átívelő oktatás jelentőségét hirdeti, illetve a jogrendszeren belüli oktatás (de nem a jogrendszerek) „határainak elmosódását”, „eltörlését” látja szükségesnek. Amennyiben reformkérdések merülnek fel, a helyi, nemzeti jog iránt elkötelezett „merev” oktatást szerinte ebbe az irányba szükséges átalakítani, mivel az így megszerzett jogi tudás, illetve az ezt átadó tárgystruktúra „*jegyet biztosít a globális piacon érvényesíthető karrier számára.*”⁸

A jogrendszeren átívelő képzés nemcsak a humán erőforráspiac szempontjából döntő, hanem a képző intézmények másféle intellektuális

⁵ NAGY Zsolt, *A klinikai jogi oktatás kérdéseiről* = <http://jesz.ajk.elte.hu/nagyzs7.html>

⁶ Un. kulturalista szemlélet. Vö. NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése, i.m.*; Uő., *A jogászképzésre vonatkozó, i.m.*

⁷ John J. COSTONIS, *Introduction: Global Law and Law School Curriculum. The LSU Law Center-Canada Bijuralism Conference. November 2001*, Journal of Legal Education 52 (2002/1), 4. megállapítását idézi NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése, i.m.*; Uő., *A jogászképzésre vonatkozó, i.m.*

⁸ Nicholas KASIRER, *Bijuralism in Law's Empire and in Law's Cosmos*, Journal of Legal Education 52 (2002/1), 29. Vö. NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése, i.m.*; Uő., *A jogászképzésre vonatkozó, i.m.*

⁴ Saúl Litvinoff globalizáció-értelmezését hozza NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése: múltjának hagyatéka és lehetséges jövője* = <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy18.html>; Uő., *A jogászképzésre vonatkozó modern jogelméletek* = <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy19.html>

értékét is emeli, a források sokszínűsége pedig elvezet a jog helyes megismeréséhez is.⁹

A globalizációs folyamatoknak megfelelő jogi oktatás nem a pozitív jogot és nem a gyakorlatban szükséges problémamegoldó-készséget kell, hogy átadja, hanem a jogot, mint intellektuális tradíciót. Míg a hagyományos oktatás szabályalapú szemléletet közvetít, noha azt – adott esetben – összehasonlító módon is teszi, a posztmodern képzés a tradicionális metodikát alkalmazva a jog kultúráját a jogi gondolkodásmód, érvelés részeként tanítja, ezzel a jogászság kultúráját szélesíti, bevonva a felsőfokú jogi oktatásba több jogkör értékeit, s ezzel hozzájárulva a jogász szemlélet kibontakozásához. A folyamat alapját a római jog, a jogtörténet, a jogelmélet és a jogszociológia adja meg.

Az európai-kontinentális, jogrendszereken átívelő képzési elméletek a hallgatói mobilitást állítják központba. Ez teljesen érthető, mivel az Európai Unió egyik alapelve a munkaerő szabad mozgása. A *common law* és a kontinentális jogban nevelkedett jogászok hagyományosan a helyi-nemzeti jogot ismerik, s a jogi oktatói szféra is csupán ennek ismertetésére képes. Az egyik jogrendszerben szocializálódott jogász képtelen a másik szisztéma praktikumában eligazodni, hacsak nem sajátította el a szocializációs közegen kívüli jog alapvető elveit, rendelkezéseit, érvelési mechanizmusait.¹⁰ A gazdaságilag fejlett régiókban a globális gazdasági- és társadalmi trend érvényesül, vagyis az egyik jogrendszert ismerő jogászok között egyre inkább számolni kell a másik jogrendszer elsajátítása iránti igénnyel. Ez Európán kívüli összefüggésben is jelentkezik, hisz növekszik a kontinentális európai joghallgatók angolszász jog iránti, illetve az észak-amerikai vagy angol diákok európai és latin-amerikai (kontinentális eredetű) jogrendszerek iránti érdeklődése.

Ezen igények kielégítése érdekében különböző programok kerültek kidolgozásra (globális- és európai szinten), és ezek folytatása szükséges a jövőben is: vendégoktatói kurzusok, összehasonlító jogi oktatás, új oktatási metodika bevezetése, s végül a felsőoktatási intézmények közötti hallgatói mobilitás elősegítése. Az oktatói szférán belüli nemzetközi kapcsolatok fejlesztése során a jogösszehasonlítás oktatása sokkal eredményesebbé válhat: általános, illetve bizonyos intézményekre koncentrált ismereteket adhatnak át a különböző nagy jogrendszerek, és jogi tradíciók világából. Az összehasonlító jog, mint önálló diszciplína – Blanc-Jouvan álláspontja szerint – a továbbiakban szükséges, de nem elégséges feltétele a jogászképzésnek. A tételes jogágak oktatásában is elengedhetetlen – a lokális jog oktatása mellett – a részleges

kitekintő, összehasonlító perspektívából való megközelítés. A pedagógiai módszerek reformja szintén fontos részét kell képezze a jogi oktatás megújításának; az új, több rendszerből eredő, átfogó oktatási metódusok kialakításából mind az oktatók, mind a hallgatók profitálhatnak. Blanc-Jouvan egy önálló európai stratégia kifejlesztését sürgeti, mely elsősorban az oktatói mobilitáson alapul: ahhoz, hogy az oktatók az összehasonlító képzési metodikát elsajátítsák, olyan társegyetemeken folytatott tanulmányutak szükségesek, melyek nagymértékben különböznek saját rendszerüktől. Elhagyhatatlan a hallgatói egyetemközi kapcsolatok kialakítása, hisz ezzel egyszerűen és egyúttal nagy hatékonysággal (a kultúra, a nyelv és a szokások elsajátításával együtt) ismerhetik meg az eltérő jogrendszereket. Blanc-Jouvan elképzeléseinek csúcán egy ún. Európai Jogi Fakultás áll, ahol olyan esetjogi ismeretek átadása válna lehetővé, melyek lefedik minden európai ország jogrendszerét.¹¹

B. A jövő globális, jogrendszereken átívelő jogi oktatásával kapcsolatos elméletek másik csoportja az egységes jogászképzés létjogosultságát a „jogrendszerek egységesülésének elősegítésében” látja. Ezen instrumentalista álláspont szerint a több jogrendszert figyelembe vevő (*bijural*, *multijural*) oktatás mintegy „hajtómotorként” elősegíti a jogrendszerek (elsősorban a kontinentális és a *common law* rendszerek) közti határ megszüntetését, a hagyományos és alapvető különbségek eltörlését. Mindez azért előnyös, mert a jogrendszerek fúziója, szintézise – vagy legalábbis harmonizációja – hatékonyabbá teheti a különböző jogalkalmazási rendszerek kapcsolatát.

Az idesorolt elméletek közül Bowers *polyjural* gazdaságossági elmélete szerint a jogrendszereken átívelő oktatásnak, illetve a kettős jogrendszer alapján való képzésnek az az előnye, hogy a jogászok – különösen akik a jogrendszereken átívelő képzésben részesültek – olyan képességekre tesznek szert, mellyel képesek megíjósolni, hogy az esetlegesen fennálló jogrendbeli választási lehetőségek közül melyik jogi doktrína lesz ügyfelük számára gazdaságilag előnyösebb. A jogászképzésnek ezt kell szem előtt tartania, ezért a jövő jogászsága számára elsősorban a jogalkalmazás és a különböző társadalmak kapcsolatára, illetve a társadalmi realitások tapasztalati megismertetésére fókuszáló oktatási struktúra lehet a legoptimálisabb.¹²

¹¹ Xavier BLANC-JOUVAN, *i.m.*, 62-63. Vö. NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése, i.m.*; Uő., *A jogászképzésre vonatkozó, i.m.*

¹² James W. BOWERS, *The Elementary Economics of Bijuralism: A First Cut*, *Journal of Legal Education* 52 (2002/1), 68-74. Feldolgozza NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése, i.m.*; Uő., *A jogászképzésre vonatkozó, i.m.*

⁹ NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése, i.m.*; Uő., *A jogászképzésre vonatkozó, i.m.*

¹⁰ Xavier BLANC-JOUVAN, *Bijuralism in Legal Education: A French View*, *Journal of Legal Education* 52 (2002/1), 61. Vö. NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése, i.m.*; Uő., *A jogászképzésre vonatkozó, i.m.*

Litvinoff elmélete a gazdasági, jogi változásokat determináló hatásúnak tekinti az oktatás szerkezeti reformjai tekintetében, illetve úgy gondolja, hogy a jogászképzés alkalmas a kialakulóban lévő trendek támogatására és erősítésére is. Hirdeti a jogász hivatáson belüli univerzalizációt, és azt, hogy a jövőben, midőn az eddigi gazdasági és jogi fejlődési folyamatokból kimaradt régiók is bekapcsolódnak a globális folyamatokba, a *bijural* oktatás a globális jog korszakában már kevésnek fog bizonyulni, és ún. *multijural* képzési programokra lesz szükség: a hagyományosan két jogrendszer (*common law* és *civil law*) világát és régióit összekapcsoló jogászképzést a gazdasági folyamatokba bekapcsolódó új régiók jogköreivel kell majd kibővíteni. Ezzel párhuzamosan a jogcsaládok részben adaptálják egymást, részben adaptálódnak egymásba, ezáltal „gazdagabbakká válnak”, azonban eredeti karakterük megmarad, azonban ez nem teszi megkerülhetővé a jogi oktatás jogrendszereken átívelő jellegének kialakítását.¹³

Ellenben látni kell, hogy a viszonylag megfontolt (mások által lassúnak tekintett) „globalizációs” törekvések mögött egy kardinális – elsősorban Európában – eldöntetlen kérdés feszül: a jogászképzés a jövőben konkrét szakmákra való képzés legyen vagy maradjon meg általános egyetemi képzésnek (is).¹⁴

3. (Re)Europaizálódó jogászképzés

A globális jelenségeket meg kell különböztetnünk azon szűkebb hatókörű (nemzetközi) jelenségektől, melyek elsősorban az országok határain átívelő gazdasági, politikai és jogi megoldásokban fejeződnek ki.¹⁵ Vizsgálódásunk szempontjából egyértelműen ide sorolandó a jog és jogoktatás „európaizálódásának” kérdése, amely – mint a fentebb idealisztikusan jeleztük – bizonyos értelemben nem jelent mást, mint visszatérést a 19. század előtti helyzethez, természetesen teljesen más gazdasági, társadalmi és kulturális körülmények között.

Az közösségi jog többek között nemzetközi szerződésekből, rendeletekből, ajánlásokból, irányelvekből és döntvényekből összegyűrt masszája egyre inkább beszivárog, sőt betolakszik a nemzeti jogrendekbe.

Vitathatatlan, hogy az utóbbi két évtizedben egyre inkább megfigyelhető és tetten érhető egy sajátos „európai jogi térség” kialakulása, ami az utóbbi időben egyértelműen már mint „európai igazságszolgáltatási térség” is definiálható. Az Európai Közösség (EU) igazságszolgáltatási rendszerei egyre inkább összekapcsolódnak. Ez a tény lassanként a jogász foglalkozásokra – mindenekelőtt az ügyvédi tevékenységre – is kihat.

A jogász szakmák Európában – különösen az ügyvédi tevékenység – nemzetközivé válnak. Ez a tény már jó ideje témát ad Nyugat-Európában a tudományos közvéleménynek és a jogpolitikai döntéshozóknak. A jogi hivatások és foglalkozások nemzetközivé válásának okai sokrétűek: a közös európai gazdasági térség nemzetgazdaságainak integrációja egyértelműen szükségszerűvé teszi, hogy a jogszolgáltatás szakmai és jogi-technikai háttere egyre inkább „európaivá” váljon. Az Európai Unió normatív tevékenysége – különösen a rendeletek és irányelvek révén – egyértelműen belopózik a nemzeti jogrendekbe. A nemzeti jogrendek gazdasági- és fogyasztóvédelmi jogszabályai ma már többségében az európai jog által meghatározottak. Emellett a vállalkozások (Nyugaton már a középvállalkozásokra is kiterjedő) határokon átnyúló nemzetközi kapcsolata miatt a jogász foglalkozások is – különösen az ügyvédi tevékenység – strukturális változásokon mennek át: a gyakorló jogászok tevékenységi területe többé nem korlátozódik az adott nemzeti jogrendszerre, hanem egyre inkább – legalább alapvető – ismereteket követel meg a többi tagállam jogi megoldásai tekintetében is. És ez az elvárás a korábbi tagállamokban – nem úgy, mint az elmúlt évtizedekben – nem korlátozódik pusztán a nemzetközi szinten tevékenykedő nagy ügyvédi irodákra, hanem egyre inkább azon ügyvédekre is, akik átlagos ügyfélkörrel rendelkeznek. Ebből is fakad az utóbbi években megnőtt figyelem egy „európai jogászképzés” elvi és gyakorlati megvalósíthatósága iránt.¹⁶

¹³ Saul LITVINOFF, *Global Law in the Perspective of the Bijural Curriculum*. Journal of Legal Education 52 (2002/1), 52-53.

¹⁴ Erre utal Pokol Béla nyomán Nagy Zsolt is, midőn különböztet a *praktikum* és *diszciplinaritás* jelenségei között, utóbbit tekintve a kontinentális jogi és kulturális rendszer által preferáltnak, míg előbbi az Egyesült Államok képzési modelljével azonosítja, s mindkettőt bizonyos kritikával illeti. Vö. Nagy Zsolt, *A jogászképzésre vonatkozó modern jogelméletek, i.m.*

¹⁵ Vö. Litvinoff nyomán NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése, i.m.*; Uő., *A jogászképzésre vonatkozó, i.m.*

¹⁶ *Die Ausbildung künftiger Juristen und Juristinnen und die Europäische Rechtsharmonisierung*, Bernd OPPERMAN - Sibylle FRITSCH-OPPERMAN, Loccum, 2002; Dieter STREMPER, *Juristenausbildung zwischen Internationalität und Individualität*, Baden-Baden, 1998; Andreas WACKE - Christian BALDUS, *Juristische Vorlesungen und Prüfungen in Europa*, Stuttgart-München, 2002; Hilmar FENGE, *Europäische Juristenausbildung zwischen Provinzialismus und den Anforderungen des Binnenmarktes* = Festschrift für Tsatsos 2003, 125 skk.; Walter VAN GERVEN, *A common framework of reverence and Teaching*, European Journal of Legal Education I, 1-16.; René de GROOT, - Hildegard SCHNIEDER, *Juristenausbildung in Europa am Vorabend des 21. Jahrhunderts* = Festschrift für Bernhard Großfeld zum 65. Geburtstag, hrsg. v. Ulrich HÜBNER - Werner

Mint sok más területen is történik, a jogászképzés europaizálása csak lassan halad előre. Az európai államokban létező képzési rendszerek eltérése, azok képzési céljainak különbözősége nagyon nehezíti, hogy – ha egyáltalán – közös vonásokat fedezzünk fel vagy valósítsunk meg a tagállamok jogoktatásában. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az egyes országok – sok esetben a hagyományok és a saját képzési út megfelelőségében való meggyőződés okán – ragaszkodnak az utóbbi évtizedekben folytatott gyakorlatukhoz, módszereikhez és azok jogszabályi kereteihez. Vagyis a jogászképzés mindmáig nemzeti maradt, s az ügyvédek letelepedési szabadsága az Unión belül nehézségekbe ütközik az ügyvédek nemzeti jogrendekhez kötődése miatt, amit tanulmányaik idéznek elő.

Ugyanakkor bizonyos lépésekényszer mindenképpen megfigyelhető, hisz általánosan elfogadottnak tekinthetjük azt a megközelítést, hogy a politikai döntéshozó által megfogalmazott és létrehozni vágyott „Európai Felsőoktatási Térség” kialakítása egyúttal a „jogi oktatás európai térségének” kialakítását is kell, hogy jelentse, de természetesen ennek az oktatási térségnek csak akkor van létjogosultsága, ha mindezzel párhuzamosan kialakul a „joggyakorlat európai térsége” is. Ezen összefüggések megteremtése, helyesebben az erre irányuló szándék egyértelműen kitűnik az EU irányelveiből, melyek a diplomák kölcsönös elismerésére (89/48)¹⁷ és az ügyvédek letelepedési szabadságára vonatkoznak (98/5).¹⁸

Hasonló hatása lehet az Európai Bíróság ún. Morgenbesser döntésének 2003-ból, amely meghatározta, hogy milyen elveket lehet alkalmazni azokra a személyekre, akik rendelkeznek egy tagállam által kiállított jogi diplomával, és

egy másik tagállamban szeretnék az ügyvéddé váláshoz – szükséges szakmai gyakorlati időt letölteni. A bíróság kimondta, hogy a befogadó állam nem követelheti a diplomák egyetemi elismerését.¹⁹

Párhuzamosan a fenti eseményekkel felületesen áttekintve az utóbbi évek történéseit, a jogoktatással kapcsolatos politikai, tudományos és szakmai állásfoglalásokat, egyértelműnek tűnik, hogy az európai országok jogi karai az új évezredben egy bizonyos fordulóponthoz érkeztek. Szinte minden mozgásban van. Különösen a kétezres évektől sokirányú törekvések figyelhetők meg a nemzeti jogászképzések európai jellegének erősítésére egyrészt tartalmi szempontból (kettős képzési út)²⁰, másrészt szervezeti oldalról.²¹

Az Európa-jog szerepe hihetetlenül megnőtt tehát az egyetemi jogoktatásban és a jogtudományi kutatásokban. Szinte valamennyi jogi karon Európában az alapképzésben és a különböző ráképzésekben már szerepet kapnak az európai jogi ismeretek. Nevesebb posztgraduális képzéseket nyújtó intézmények jöttek létre az elmúlt évtizedekben, mint amilyen a brugge-i College of Europe,²² a firenzei European University Institute²³ vagy a trieri Europäische Rechtsakademie.²⁴

Ezen új fejlemények ellenére, egyelőre és belátható ideig még fontos lesz, hogy a fiatal jogvégzett abban az országban végezze-e tanulmányait, mint amelyben jogászai tevékenységét ki akarja fejteni, hiszen az ügyvédi tevékenység hangsúlya még beláthatatlan ideig elsősorban és szükségszerűen a nemzeti jogon nyugszik, vagyis egy jogász, aki csak az Európa-jogban ismerné ki magát,

¹⁹ C-313/01-ügy. A Bíróság határozatában, amely Olaszországra vonatkozott, a közösségi joggal összeférhetetlennek ítélte meg azt, hogy a gyakorló ügyvédjelölt tevékenységének elfogadásához, illetve a gyakorlati idő letöltéséhez való jogosultsághoz megköveteljék a más tagállamokban szerzett jogi diplomák előzetes akadémiai (egyetemi) elismerését. A Bíróság jelezte, hogy amikor az ügyvédjelölti tevékenység javadalmazott tevékenységet takar, akkor a Bíróság saját, a szerződés 39. és 43. cikkein alapuló joggyakorlatából kialakult elveket kell alkalmazni. Ezen elvek szerint a nemzeti hatóságok feladata összehasonlítani az érdekelt fél diplomái által igazolt, illetve akár a származási, akár a befogadó országban szerzett szakmai tapasztalatait és ismereteit azokkal az ismeretekkel, amelyet nemzeti jog által kért diplomával tanúsítanak. Ha az összehasonlító vizsgálat csak részleges egyezést mutat, a befogadó állam követelheti, hogy az érdekelt fél bizonyítsa, hogy megszerezte a hiányzó ismereteket.

²⁰ CJFA - Centre juridique franco-allemand = <http://www.jura.uni-sb.de/CJFA/index.html>

²¹ A legkülönbözőbb kezdeményezések közül csak példálózva utalunk a Hanse Law School képzésére, amely egy Bachelor/Master program keretében a brémai, groningeni és oldenburgi egyetemek tudományos kapacitását kívánja egyesíteni különböző határokon átnyúló vállalkozások és nemzetközi ügyvédi irodák tapasztalataival egy Európa-jogi képzés keretében. Vö. <http://www.hanse-law-school.org/>

²² <http://www.coleurop.be/>

²³ <http://www.ine.it/>

²⁴ <http://www.era.int/web/en/html/index.htm>

EBKE, Heidelberg 1999, S. 307. skk.; Bernhard GROBFELD, *Die Augen der Studenten: Jurastudium zwischen Lokalisierung und Globalisierung*, = Festschrift für Erik Jayme, 2004, Band 2, 1103. skk.; Heribert HIRTE - Sebastian MOCK, *Die Juristenausbildung in Europa vor dem Hintergrund des Bologna-Prozesses*, Juristische Schulung Beilage (2005/12), 3. skk.; Mark VAN HOECKE - François OST, *Für eine europäische Juristenausbildung*, Juristenzeitung (1990), 911-912.; UÖ., *Pour une formation juridique européenne*, Journal des Tribunaux (1990) 105-106; UÖ., *Naar een Europese rechtsopleiding*, Rechtskundig Weekblad (1989/90), 1001-1002; Norbert REICH - Frans VANISTENDAEL, *Bologna und der Euro-Jurist: Wie kann die Juristenausbildung in Europa (wieder) wettbewerbsfähig werden?*, Zeitschrift für Rechtspolitik (2002), 269 skk.; Hildegard SCHNEIDER, *Die Ausbildung zum Juristen: Eine rechtsvergleichende Übersicht*, Zeitschrift für Europäisches Privatrecht (1999), 163. skk.; Johann-Friedrich STAATS, *Die Juristenausbildung in den Mitgliedsstaaten der EG*, D(eutsche) Richterzeitung (1990), 193. skk.; Ulrich STOBBE, *Die Ausbildung künftiger Juristen und Juristinnen und die europäische Rechtsharmonisierung*, Anwaltsblatt (2001), 136. skk.; Dietmar WILLOWEIT - Bernhard GROBFELD, *Juristen für Europa*, Juristenzeitung (1990) 605. skk.

¹⁷ A Tanács 1988. december 21-i irányelve a legalább hároméves szakoktatást és szakképzést lezáró felsőfokú oklevelek elismerésének általános rendszeréről (89/48/EGK)

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 98/5/EK irányelve (1998. február 16.) az ügyvédi hivatásnak a képesítés megszerzése országától eltérő tagállamokban történő folyamatos gyakorlásának elősegítéséről.

elveszítené a talajt a lába alól. Az európai jogász ismeretek tehát csak a nemzeti jogban való képzés mellé járuló ismeretanyagban jelenhetnek meg.

A jelenlegi legjobb eszköz az Európa-jogi- és összehasonlító tanulmányok tekintetében a külföldi résztanulmányok rendszere, melyet különböző közösségi programok (ERASMUS, SOCRATES) tettek és tesznek lehetővé. Ebben a tekintetben természetesen kívánatos volna a külső tanulmányi feltételek közelítése (pl. a szemeszterekbe vagy trimeszterekbe való egységes beosztása a tanulmányoknak, a szemeszterek kezdetének és végének közelítése, a költségek egységesítése).

Összehasonlító- és Európa-jogi tanulmányokat természetesen lehet otthon is folytatni akár a témában járatos helyi vagy külföldi vendégoktatók révén, amihez azonban elengedhetetlen egy másik európai jogi nyelv ismerete.

Ugyanakkor persze egyértelmű, hogy egy normális (nemzeti) jogi oktatási program mellé tett – szükségszerűen korlátozott terjedelmű – ismeretanyag még nem tekinthető európai jogászképzésnek. Egy ilyen jellegű képzésről sokkal inkább akkor beszélhetünk, ha az egyes jogterületek oktatása a nemzeti jog alapján inkorporálja a megfelelő Európa-jogi komponensek figyelembe vételét is. Konkrétan arról lehet szó, hogy az adott jogterülettel foglalkozó előadásokba és gyakorlatokba közvetlenül beépítésre kerüljenek az egységesített vagy unifikálendő jogelvek és jogszabályok, ami egyes jogterületeken (mint a társasági jog és kartelljog) már teljesen magától értetődik Európa-szerte.

Természetesen ezek a kezdeményezések nem elegendők olyan „európai” jogászok képzéséhez, akikre a mindennapi életben szükség van. Egy ténylegesen „európai jogászképzésről” azonban csak akkor lehet majd beszélni, ha a tanulmányok alatt nem csak érintőlegesen foglalkoznak a joghallgatók a nemzeti jogok és a közösségi jog összevetésével. Hiszen mire jó az ügyvédi letelepedési- és szolgáltatási szabadság, ha túl kevés az „európai jogász”, vagyis az olyan jogász, aki nem csak, hogy Európa egyik egyetemén (akár Európa-jogi súlypontokkal) folytatott tanulmányokat, hanem – a szó szorosabb értelmében véve – egy „európai jogászképzésben” szerezte ismereteit.

A jogászképzés europaizálásának és rugalmassá tételének további folyamata gondosan megtervezett és ellenőrzött processus kell legyen. A különböző hangsúlyú törekvések mögé különböző szervek, szervezetek álltak az elmúlt évtizedben.²⁵ A folyamat megtervezésében, az „európai jogászképzés”

megalkotásában, illetve a jogászképzés európaibbá tételének kitalálásában sok kiváló tudós működik közre, s a témának jelentős nemzetközi irodalma támadt az elmúlt évtizedben,²⁶ ami persze a gondolatok, koncepciók szerteágazóságát is jelenti egyben, és nem szolgálja a terminológiai tisztaságot sem.

Azt mindenki elismeri, hogy az Európai Unió által kibocsátott irányelvek – melyek a jogi szakmák határokön átívelő gyakorlását szorgalmazzák – szükségessé teszik a jogászképzések (a jogi szakmákhoz vezető út) közelítését, illetve összehasonlíthatóságát.

A. Az egyik – realistának nevezhető – nézetcsoporthoz szerint a cél nem lehet az európai jogászképzés egységesítése, sokkal inkább a képzési rendszerek harmonizációjáról lehet szó. A törekvéseknek arra kell vezetniük, hogy az egyetemi és gyakorlati képzés tekintetében egy minimum-követelményrendszer alakuljon ki az európai jogi karok és más képző szervek oktatási gyakorlatában, ami lehetőséget adna a jogi munkakörök betöltésére anélkül, hogy egy szoros értelemben vett harmonizáció szükségessé válna. Ez hozzájárulhatna a konkurencia-kizárási törekvések leépítéséhez, amelyek még ma is érezhetők és indokolhatók a különböző felvételi előfeltételek léte és az egyes országok jogi képzésében elvárt tanulmányi idők eltérése miatt.²⁷

B. A radikálisabb szerzők és szervezetek szerint hosszabb távon nehezen képzelhető el egy Európa-jog egy többé-kevésbé standardizált „európai jogi stúdium” nélkül,²⁸ s ezért a végső cél ténylegesen csak összeurópai tantervek

²⁶ A fentiekén túl legyen elég utalni Filippo Ranieri munkáira, aki *Juristenausbildung in der Europäischen Union* elnevezéssel a Fritz-Thyssen-Stiftung által támogatott projekt keretében épített fel egy nagy összehasonlító adatbázist: <http://www.europa-eische-juristenausbildung.de/>. A továbbiakra vö. Filippo RANIERI, *Der europäische Jurist. Rechtshistorisches Forschungsthema und rechtspolitische Aufgabe*, Ius Commune. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte XVII (1990), 9-25.; Uő., *Juristische Arbeitsstile im historischen Vergleich: beschleunigende Faktoren oder Hindernisse einer europäischen Rechtseinheit?*, = *European Private Law: Problems and Prospects*. (Atti Convegno internazionale di Studio. Università di Macerata, 8-9 giugno 1989), Milano, 1993, 59-68.; Uő., *Styles judiciaires dans l'histoire européenne: modèles divergents ou traditions communes?* = *Le juge et le jugement dans les Traditions juridiques européennes*, (ed.) R. JACOB, *Etudes d'histoire comparée* (Droit et Société vol. 17), Paris, 1996, 181-195.; Uő., *Juristen für Europa: Wahre und falsche Probleme in der derzeitigen Reformdiskussion zur deutschen Juristenausbildung*, *Juristenzeitung* 52 (1997), 801-813.; Uő., *Juristenausbildung und Richterbild in der europäischen Union*, *Deutsche Richterzeitung* 76 (1998), 285-294.; Uő., *Giuristi per l'Europa: come fare e come non fare una riforma degli studi di diritto in Italia*, Quaderni di diritto privato europeo a cura di A. JANNARELLI, G. PIEPOLI, N. SCANNICCHIO 2, Bari, 1998, 97-124.

²⁷ Für einen Raum der juristischen Ausbildung: Bericht über die Bologna-Deklaration der Europäischen Bildungsminister des Jahres 1999. ELFA-állásfoglalás 2002. május 31.

²⁸ Ingo VON MÜNCH, *Europarecht ohne Europäisches Rechtsstudium?*, *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* (2001/1), 1-3.

²⁵ European Law Faculties Association (ELFA) = <http://www.elfa-afde.org/index.html>; CICERO - Legal education and training in the European Learning Society = http://www.elfa-afde.org/index.html/activities_projects.htm#Cicero; QAACAS - Quality Assurance, Accreditation and Assessment Committee = http://elixir.bham.ac.uk/menu/quaacas_frameset.htm

megalkotása, evalvációja és akkreditálása lehet széleskörű szakmai és tudományos együttműködések révén.²⁹

Az európai jogi stúdium megvalósításának egyik lehetséges módja például az volna, ha az Európa-jogi és összehasonlító jogi oktatás eddig is alkalmazott alkotóelemei szervezett egészszé állhatnának össze. Ehhez a következő konkrét lépések megtételére lehet szükség:³⁰

1. Ki kell alakítani egy egységes, vagy legalább is kompatibilis építőelemekből álló curriculumot. 2. Ösztönözni kell a jogi karokat, hogy szabadon és felelősséggel eldönthessék, hogy részt kívánnak-e venni ezen képzési folyamatban. 3. Ki kell alakítani, és le kell szabályozni egy közös záróvizsga (diploma) feltételeit. Ennek során fontos kimondani, hogy az európai jogi stúdium ezen formája nem a jelenlegi „normális jogászképzések” helyébe, hanem azok mellé szerveződik. Természetesen – a hallgatók túlterheltségének megakadályozása érdekében – ez azzal jár, hogy a nemzeti jog oktatási anyagát ésszerű mértékben redukálni kell. 4. Ahhoz, hogy az európai jogi stúdium és az azt lezáró diploma a különböző jogi karokon összehasonlítható legyen, szükség van egy evalvációs eljárásra, amely biztosítja, hogy a résztvevő egyetemek ugyanazt a standard-képzést és minőséget biztosítják a hallgatók számára. 5. Ha a rendszer létrejön, akkor lehetővé válhat annak előírása, hogy a résztvevő karok hallgatóitól tanulmányaik folyamán kötelezően elvárassanak egy külföldön töltendő szemesztert.³¹ 6. A külföldi tanulmányok ezen formájának finanszírozására – ami egy sajátos jogászi csereprogrammá fejlődhetne – természetesen meg kellene nyerni az Unió vezető szerveit is.

Egy ilyen jellegű együttműködési rendszer kialakítása, egy egységesített európai jogi stúdium természetesen nem bontaná meg az európai jogi kultúra sokszínűségét, de ugyanakkor a résztvevő karok számára „minőségi tanúsítványt” jelenthetne.

Globalizáció és europaizálódás (illetve annak különböző útjai) ide vagy oda, a jogászképzés céljai mindig is ugyanazok lesznek Európában és világszerte. Világszerte olyan jogászokra van szükség, akik hisznek a jog- és igazságosság eszméjében; akik készek az emberi jogok, valamint a jogállami és a demokratikus alapelvek védelmére; akik egyes problémákat szakmai hozzáértéssel és szuverén módon vizsgálnak meg, ennek során önállóan

gondolkodnak, továbbkérdnek és kételkednek; akik tekintettel vannak a jogrendszer teljességére; akik kiegyezésre és kiegyenlítésre törekednek; akik ezentúl bírakként függetlenséget és semlegességet közvetítenek a jogkeresők felé, ügyvédként harcolnak ügyfelek érdekeiért, de fair módon eljárva és megőrizve a szakmaiságot. Olyan jogászokra van szükség, akik képesek arra, hogy új jogterületekbe gyorsan és önállóan bedolgozzák magukat, és ezáltal naprakészek és rugalmasak lesznek.

Mindezek a célok és elvárások természetesen jogi szempontból szoros összefüggésben állnak azzal a modern és évszázados kérdéssel, hogy az egyetemi jogoktatásnak a pusztán szakmai kvalifikácót kell majd biztosítania, vagy – saját lehetőségei szerint – kapcsolódva a szabad tudományos megismerési folyamathoz továbbra is egy általános (egyetemi) képzés maradhat. Az ellentét tulajdonképpen a tudós és a tudomány autonómiája, valamint a társadalom haszonlevősége között feszül. (Persze nem csak ma, hanem a múltban és természetesen a jövőben is.) Józanul gondolkodva utalnunk kell arra, hogy ma a szakemberképzés és az állami önérték annyira előtérben állnak, hogy – a politikai és jogalkotói szándéknyilatkozatok ellenére (országos és európai szinteken egyaránt) – az autonómia és a tudomány szabadságának alapelvei egyre inkább vesztesre állónak tűnnek.³²

Ennek ellenére ragaszkodnunk kellene az igazából egyedül járható úthoz, amely abból indul ki, hogy a jogtudományi és gyakorlat-orientált képzésre egyaránt szükség van.³³ De ezt természetesen nem csak deklarálnunk kell, hanem megvalósítására törekednünk is mind európai, mind hazai szinten.

Ez utóbbi gondolat két további aktuális, de jövőbe mutató kérdést is felvet.

Az első a tanulmányok finanszírozásának kérdése. A legtöbb európai államban az utóbbi időig magától értetődő volt, hogy alapvetően közpénzekből finanszírozták az egyetemi tanulmányokat (legalább az első diplomáig), így a jogi tanulmányokat is. Ez az alapelv azonban megdőlni látszik, és nemcsak a 2000-es években csatlakozó kelet-európai államok gyakorlatában. Egyre gyakoribbak a magas tandíjakat szedő és szigorú felvételi rendszert megvalósító magánegyetemek a jogi képzés terén is. (Talán a legrangosabb példa a kontinensen a hamburgi Bucerius Law School³⁴). Fennáll annak a veszélye (és nemcsak Kelet-Európában), hogy a kormányok költségvetési nehézségekre hivatkozva kivonulnak az egyetemi oktatásból (s ebben a tekintetben a jogi

²⁹ ELFA-állásfoglalás (2002) fin. Mint látható az ELFA gondolkodásában a két változat tulajdonképpen, mint a lehetséges fejlődés két szakasza jelenik meg.

³⁰ Ingo VON MÜNCH, *Europarecht*, i.m., 3.

³¹ Az ELFA szerint is alapelvnek kellene lennie, hogy az európai jogi karok valamennyi hallgatójának lehetősége legyen – és erre bátorítást is kapjon –, hogy legalább egy szemeszteren keresztül más ország jogi karán tanuljon, mielőtt egyetemi tanulmányait lezárná. ELFA-állásfoglalás (2002).

³² Különös veszély fenyegeti Európa-szerte a jogi alaptárgyakat (jogtörténet, jogfilozófia, jogi módszertan, jogszociológia stb.), melyek egyre inkább pusztán névlegesen kapnak szerepet a képzési célok megfogalmazása során.

³³ POKOL Béla, *A jogászképzés*, i.m., 361-362.

³⁴ <http://www.law-school.de/>

oktatás undergraduate-alapképzési szakaszából is). A magánfinanszírozást lehetővé tevő hitelkonstrukciók azonban jelentős mértékben magukban hordozzák a jövő európai jogásznemzedékének eladósodását, ami megnehezíti a képességeknek megfelelő karrier bekifutását.³⁵ Ebben a tekintetben európai szintű együttműködés vagy ellenállás volna szükséges.

A másik (divat-jellege ellenére) alapvető kérdés, hogy az európai jogásképzés létrejöttének processusa milyen korrelációban áll az ún. Bolognai-folyamattal. Utóbbi szolgálhatja-e azt vagy két egymástól független, bár egy időben jelentkező, de eltérő intenzitású eseménysorról van szó, melyek közül az egyiket a politika, a másikat pedig szakmai igények hívták és hívják életre.

Utaltunk már rá, hogy az új évezreddel a jogi karok egész Európában fordulóponthoz érkeztek. Ezt mutatják még azok a reformtörekvések is,³⁶ amelyek figyelmen kívül hagyják a Bologna-rendszert a jogi oktatásban is előírni kívánó eurokratiztikus akaratot.

Anélkül, hogy – az egyébként szükséges – európai kitekintésre vállalkozhatnánk, valamint anélkül, hogy a két ellentábor részéről megfogalmazott – könyvtárakat megtöltő irodalommal alátámasztott – érveket és ellenérveket akár csak felvillantánánk, megállapítható, hogy az évezred kezdete óta tartó összeurópai birkózás egyre inkább afelé tendál, hogy a tagállamok Bologna-rendszerrel szembeni nyílt vagy burkolt (szabotatív) ellenállását egyre inkább a rendszer elfogadása és a reformokba való belegondolása váltja fel.

A jogoktatás terén a Bologna-ellenesség legerősebb végvárának tekintett német jogi oktatáson kezdenek látszani az első repedések. A politika oldaláról megállapítható, hogy a 2005-ben még egységesen a BSc/MSc megosztás ellen kiálló tartományi igazságügyi miniszterek közül alig egy év leforgása alatt többen az ellentáborba léptek át.³⁷ Így a szászországi és baden-württembergi igazságügyminiszterek 2007. április elején egyértelműen a Bachelor/Master-rendszer bevezetése mellett és a német államvizsgarendszer valamint az eddigi jogásképesítés [*Volljurist*] ellen léptek fel.³⁸ Az egyetemek és a tudomány képviselői évek óta megosztottak: különösen a jogi képzéssel foglalkozó főiskolák [*Fachhochschulen*] oktatói kardoskodnak az egységes európai oktatási rendszer mellett. Nagyon sokféle megoldás, oktatási rendszer került

³⁵ *Bologna-Erklärung der Europäischen Bildungsminister - ELFA-Stellungnahme zur Folgekonferenz in Prag im Mai 2001.* - ELFA-állásfoglalás 2002.

³⁶ Lásd például a németországi jogásképzés 2002. évi reformját és az azt körülvevő hatalmas tudományos és társadalmi vitát.

³⁷ Vö. *Bericht des Ausschusses der Justizministerkonferenz zur Koordinierung der Juristenausbildung: Der Bologna-Prozess und seine möglichen Auswirkungen auf die Juristenausbildung* (2005.10.15).

³⁸ Vö. <http://bildungsklick.de/a/52172/bachelor-und-master-auch-fuer-juristen/>

megvitatásra. A régi rendszer megőrzése mellett leginkább az ügyvédi kamarák látszanak kitartani.

A „Bologna-vírus” támogatott terjedése ugyan még nem okozott jelentős változásokat az európai jogi karok hallgatói létszámában, tanári karában és a jogoktatás tartalmi kérdéseiben, de egyre inkább reflektálnia kell rá az egyes országok jogásképzésért felelős szerveinek és jogászságának is. Utóbbiaknak azért, mert a graduális képzés megváltoztatása szükségképpen teljesen felboríthatja a jogász szakmák gyakorlásával kapcsolatos megszokott előfeltételi rendszereket, és ezáltal módosíthatja a jogász-szakmák nemzetállamokban megszokott képét.

Mindenesetre a tapasztalatok a Bologna-rendszer bevezetésével kapcsolatban rendkívül vegyesek és óvatosságra intenek, illetőleg meglehetősen bizonytalanra, elmosódottá teszik a jövő jogásképzéséről vizionálható képet.

A jogegységesülés és általában a globalizáció jelenségének sok kritikusa van. A jogélet és a jogoktatás terén ma még a sokszínűség korát éljük. De lehetnek előnyei az egységesülésnek is. A helyes arányok megtalálása, a szerves fejlődésnek teret engedő türelem és tolerancia - mint azt láttuk - még olyan sajátos területeken is, mint a jog és jogoktatás fejlődése, nehéz, de gondolkodó és egymásra figyelő elmék feladata kell legyen.

dr. Szűcs Lászlóné dr. Siska Katalin

egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A multikulturalitás, az emberi jogok és a globalizáció kapcsolata

A globalizálódó világban minden nemzet arra törekszik, hogy megőrizze nemzeti kultúráját, sajátosságait, nemzeti értékeit. Az emberi méltóságnak alapvető feltétele az, hogy az ember azonos legyen önmagával. Az önmegvalósítás legmegfelelőbb eszköze az anyanyelv, amelynek segítségével egy közösség történelmi tapasztalatainak, szemléletformáinak birtokába jut az ember. A nemzetépítés elengedhetetlen feltétele a nemzeti identitás megalkotása, melynek fontos „építőelemei” a nyelven kívül a kulturális hagyományok, az értékek, a vallás, a történelem közös tapasztalata és a meghatározott földrajzi helyzet.

Korunk társadalmi plurális vagy multikulturális társadalmak. Ezen társadalmakon belül több kulturális, etnikai és vallási csoport él együtt, melyek egyazon politikai és gazdasági rendszer részét alkotják, miközben jelentősen különböznek egymástól. Ezen társadalmak kialakulása a második világháború után vált világméretű folyamattá, melynek hátterében a gyarmatbirodalmak felbomlása, a fejlett és a kevésbé fejlett államok politikai, gazdasági ellentétei és a migrációs folyamatok felerősödése húzódik.

A multikulturális közösségekben a hagyományok olyan eszközökként szolgálnak, amelyek megkülönböztető identitást teremtenek, megalkotják és kifejezik egy személy vagy csoport lényegét. A hagyomány egyesíti a lakóhelyükről elűzött közösségeket, és jelentős különbségeket teremt a konszolidált városi tömegeken belül. Ezek a folyamatok megjelenítik az identitásformálásra való törekvéseket egy olyan világban, ahol a gazdaság, a technika és az információáramlás megváltoztatja a lokális és a globális világ kapcsolatait.

A multikulturális társadalom jelensége szorosan összekapcsolódik az utóbbi másfél-két évtized egyik legvitatottabb problémájával a „globalizációval”, mely a nyolcvanas évek második felében vált a gazdasági és politikai elemzések egyik kulcsfogalmává. Egyre több tanulmány foglalkozott a multinacionális vállalatok kialakulásával, az információs rendszerek bővülésével. A folyamat a kilencvenes években rohamosan terjedt, és mára a „multik” kezében óriási vagyonok

halmozódtak fel. A legnagyobb forgalom az anyavállalat és a különböző országokba kihelyezett leányvállalatai között zajlik le. A vezérlőmű három szervezet kezében van. Ezekből kettő az 1944. július 1-től 22-ig tartott Bretton Woods-i Konferencián megkötött egyezmények alapján jött létre, melyen a vezető szerep az USA és Nagy-Britannia küldöttségeinek jutott. Ezek: 1. a Nemzetközi Valutalap (IMF, International Monetary Fund), amelynek egy állandó nemzetközi szervezetként az lett a feladata, hogy szabályozza a valuták közti átváltási arányokat és nyújtson segítséget a fizetési nehézségekkel küzdő országoknak. 2. a Világbank (World Bank Group), amelyet 1945. december 27-én alapítottak. A Világbank egyik fő oszlopa az IBRD (International Bank for Reconstruction and Development), melynek feladata hosszú távú kölcsönök nyújtása a béke stabilitása és a legszegényebb országok fejlesztése érdekében. 3. a Kereskedelmi Világszervezet (WTO, World Trade Organization), mely 1995. január 1-én jött létre multilaterális kereskedelmi szervezetként. Célja: a nemzetközi kereskedelem liberalizációja.

A fenti három „vezérlő-szerkezeten” kívül kiemelkedő szerepe van a minden évben Svájcban, Davosban ülésező Gazdasági Világforumnak (WEF = World Economic Forum), amely egy privát szervezet és a világ kb. 2000 leghatalmasabb vállalatát fogja össze. Az első davosi szimpózium 1971-ben volt még „kicsiben”, a tanácskozás 1987 óta viseli a Világgazdasági Fórum elnevezést. Alapítóját – Schwab professzort¹ – 2006-ban II. Erzsébet lovaggá ütötte. Ebben az évben (2008. január 23 -27.) a gazdasági bizonytalanság volt a fő téma.²

¹ A német születésű közgazdász, Klaus Schwab a genfi egyetem üzleti menedzsmentet oktató professzora volt, amikor 1971-ben informális találkozóra hívta meg Európa üzleti vezetőit Davosba, hogy megvitassák, az európai gazdaság miképpen tud lépést tartani az USA-val. 1974-től politikusok is résztvevői, 1976 óta a világ ezer vezető vállalata szponzorálja. A fórum állandó mottója: „Tegyük jobbá a világot!” Rengeteg bírálat éri, miszerint nemcsak beszélni, hanem tenni is kellene a cél érdekében.

² <http://penz.transindex.ro/?cikk=6683&printer=y> Az amerikai külügyminiszter (Condoleezza Rice) kijelentése, miszerint az amerikai gazdaság továbbra is a világgazdasági növekedés fontos motorja marad (hála Bush elnök 150 milliárd dolláros gazdaságélénkítő csomagjának), nem oszlatta el a kételyeket. Dominique Strauss-Kahn – a Nemzetközi Valutalap (IMF) vezérigazgatója – „komoly és világméretű” választ sürgetett: bankártól szokatlan módon javasolta, hogy a világ mértékadó kormányai állítsák a költségvetési politikát a gazdasági növekedés szolgálatába, és ne csak a pénzügyi eszközökre összpontosítsanak. További fontos téma volt még a klímaváltozás, a béke és a szegénység kérdése. Az ENSZ által meghirdetett humanitárius célokról nemcsak Ban Ki Mun főtitkár és Gordon Brown brit miniszterelnök beszélt, hanem több amerikai nagyvállalat képviselője felhívásban csatlakozott a közpolitika hatékonyságát elősegítő együttműködéshez. Bill Gates, a Microsoft alapító-tulajdonosa bejelentette, hogy 306 millió dollárt adományoz az afrikai és ázsiai szegények megsegítésére, elsősorban az ún. zöld mezőgazdasági technológiák támogatásával.

A kereskedelem liberalizációja előmozdításában fontos szerepe van egyes regionális kereskedelmi együttműködéseknek – mint az Európai Unió, az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás (NAFTA = North American Free Trade Agreement) és az Ázsiai-csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés (APEC = Asia-Pacific Economic Cooperation).

Sajátos szerepük van a globalizáció intézményrendszerén belül a nemzetközi szakmai szervezeteknek, amelyek egy-egy szakterület működésében, szakmai, etikai és szervezeti kérdésekben nemcsak eszmecserét folytatnak, hanem normameghatározó szerepet is betöltenek. (pl.: a Beszerzési Világszövetség).

A koordináció alakításának fontos eleme a civil szféra intézményeinek (az NGO-knak) a megjelenése. Ezek általában a multinacionális cégekkel és a politikai állammal elégedetlenek. (pl.: környezetvédők, érdekvédők, értelmiségi csoportok stb.) Híres demonstrációik: Seattle-ben a WTO 1999. decemberi tanácskozásának elkezdését akadályozták meg, Davosban a világgazdasági fórumot, Svájcban az EU találkozót zavarták meg globalizációellenes tüntetők. (Európában megemlíthetők még megmozdulások Prágában, Nizzában, Göteborgban, Milánóban, Firenzében és Nápolyban.)

A nem-kormányzati, civil szervezetektől erednek a méltányos kereskedelem (Fair Trade Mozgalom) kezdeményezései. Az első valóban „fair” kereskedelemmel foglalkozó szervezetek az 1980-as években jelentek meg, ugyanis az addigi alternatív kereskedők szükségét érezték annak, hogy tevékenységükkel hangot adjanak politikai és gazdasági értékrendjüknek. A Fair Trade keretében a kereskedők és helyi termelők méltányos együttműködésük zálogaként hosszú távú szerződéseket kötnek, melyekben a következő célokat fektetik le:

- a termelők biztos jövedelmének és jólétének növekedése,
- hosszú távú kereskedelmi kapcsolatok fenntartása,
- hátrányos helyzetű termelők (pl.: nők és benszülöttek) fejlődési esélyeinek növelése,
- védekezés a gyermekek kizsákmányolása ellen,
- a fogyasztók tudatosságának növelése a nemzetközi kereskedelem kistermelőket sújtó
- káros következményeiről, hogy vásárlóerejüket jó célok érdekében használhassák,
- az emberi jogok védelmezése a társadalmi igazságosság, a gazdasági biztonság,
- valamint a környezetbarát tevékenységek előmozdításával.³

A kereskedelmi tevékenységek mellett az EU-ban az elmúlt évek során egyre nőtt a politikai aktivitás a fair trade ügyében. 1994. januárjában az Európai Parlament elfogadott egy határozatot az „Észak-Dél méltányos és

³ <http://tudatosvasarlo.hu/article/index/288>

együttműködő kereskedelmének előmozdítása érdekében”. Ezzel kívánta felhívni az európai közösségi kezdeményezéseket, hogy támogassák a méltányos kereskedelmet, és pénzügyi ösztönzőket is felajánlott e célra. Ezután egy sor további intézkedés következett: 1994-ben a Bizottság kiadott egy dokumentumot az Alternatív Kereskedelemről, majd 1996-ban a Gazdasági és Szociális Bizottság formált véleményt az „Európai fair trade címkéző mozgalommal” kapcsolatban, amely üdvözölte a méltányos kereskedelmet jelölő védjegyzési kezdeményezéseket, majd felkérte a Bizottságot, hogy alakítson ki költségvetési keretet e tevékenységek támogatására. Ezt a kérést megismételték a Fair Trade riportban, amelyet az Európai Parlament 1998-ban elfogadott.⁴

Ha a globalizáció folyamatát akár a pénzintézetek meghatározó szerepe, akár a kereskedelem fontosabb aspektusai szempontjából vizsgáljuk, megállapítható, hogy a bankok, illetve a kereskedelmi központok javarészt nagyvárosokban (világvárosokban) találhatók.

Egy érdekes kísérlet szerint⁵ – mely a globalizáció és a világvárosok kapcsolatát elemzi – több aspektusa van annak, hogy mitől lesz egy város világváros. Ezek a következők:

1. az innovációs színvonalnak a kérdése (új innovációk elterjedése). Két szempontból vizsgálták: az elsőbe olyan termékek vagy folyamatok tartoznak, amelyek az egész világon újak számítanak. A második kategória azokat a cégeket, szektorokat tartalmazza, amelyek a nemzet (az ország) számára jelentenek újat.

E csoportosítás legszembetűnőbb adata mégis az egyes városokon belül azoknak a cégeknek az adata, amelyek exportjában a legmagasabb arányban vannak jelen az innovatív termékek. A rangsor Európában: I. Amszterdam: 68%, II. Párizs: 36% és III. London: 21 %.⁶

2. Fejlett infrastruktúrát feltételező, világra szóló (vallási, kulturális és sport) rendezvények

a) Tömegesen és rendszeresen látogatott vallási központok, „szent városok”, amelyek – Róma kivételével – nem hagyományos értelemben vett világvárosok (pl.: gazdasági kisugárzásuk gyenge). Ilyen: Benaresz (Varanaszi) a hindu vallás szent helye, Mekka: a mohamedán világból érkezők imahelye, Jeruzsálem,

⁴ <http://tudatosvasarlo.hu/article/index/152> A Fair Trade mozgalmak a harmadik világ jellegzetes exporttermékeit forgalmazzák, főleg kávé, teát, cukrot, mézet, kakaót, kézműves termékeket és banánt (mely kiemelt termékcsoportot képez az EU fair trade támogatási szisztémájában).

⁵ ERDŐSI Ferenc, *Globalizáció és a világvárosok által uralt tér II. Tér és társadalom XVII.* (2003/3) 1-16.

⁶ „Európa szigetszoport (archipelago) – az innováció szigetei” a címe a Hilpert (1992) által, az EU DGXII. számú, a tudományra, kutatásra és fejlesztésre szervezett bizottsága számára írt tanulmánynak. Vö. ERDŐSI Ferenc, *i.m.*

Lourdes (Franciaország) és Santiago de Compostella (Spanyolország) főként a keresztények zarándokhelye. Róma a katolikus vallás központja azért különbözik a fenti vallási központoktól, mert nemcsak az egyházi szerepköre teszi világvárossá, hanem infrastrukturális fejlesztési programjai erősen reagálnak a vendégek, látogatók mobilitási/kommunikációs igényeire is.⁷

b) Olimpiák és világ bajnokságok szinterei, melyeknél fontos a jó infrastrukturális adottság. Az olimpiai játékok kb. egy hónapig folynak, de városfejlesztő hatásuk hosszú évekig érvényesül az egész várost szolgáló kommunikációs infrastruktúrák révén. (Pl.: az 1964. évi Tokiói Olimpiára épültek a világ első nagysebességű vasútjai (Shinkansen). A legnagyobb tömegeket megmozgató labdarúgó-világ bajnokságok rendezői inkább országok, de a fővárosoknak ebben az esetben is nagy szerepük van.

c) A világméretű kulturális rendezvények, filmfesztiválok esetében egyik meghatározó tényező, hogy például híres együttesek, énekesek mely városok koncerttermeit választják fellépésük színhelyéül (pl.: Madonna), illetve a híres operaelőadások, koncertek színhelyeit – ugyan ettől szűkebb rétegben – kik látogatják: Milánó, Bécs.

3. Meghatározó lehet a modern felhőkarcolók száma és az irodák bérleti díja is a világvárosok ranglistáján. (Malaysia: Kuala Lumpur, Brazília: Sao Paulo).

Az európai nagyvárosrégiók közül az utóbbi évtizedben épített irodaépületek mérete tekintetében a párizsi az első (1975-1998 között 20 millió négyzetméter).

Az irodák bérleti díja tekintetében (egy négyzetméterre vonatkozó, euróban számolt átlagos évi díj) – mely szintén adalék lehet egy világváros minősítéséhez – a legdrágább Európában: London West End: 525 EU, második Párizs: 495 EU, harmadik Berlin: 365 EU.⁸

Az elemzést többfajta szempont szerint lehetni folytatni, témám szempontjából még egy érdekes összevetést ismertetek: a globális városok kérdéskörét. Globális város az a néhány, egészen kiemelkedő jelentőségű, vezető pozícióban lévő világváros, amely gazdasági szempontból a világ gazdaság igazi irányító - döntési központja, és amely legnagyobb mértékben tud hatni a gazdaságtól a médiumokon át a kultúráig mindenben tetten érhető globális folyamatokra.

A globális városok ellentmondásokat is hordoznak, hiszen a központokban dolgozó, „álompozícióért hajtó” lakásra, megfelelő egzisztenciára vágyó emberek mellett, megjelennek a lepusztult infrastruktúrával, rendkívül

⁷ ERDŐSI Ferenc, *Vertikális és horizontális városnövekedés közlekedési, környezeti és gazdasági dilemmái*, 2002.; KOVARSZKI A. – LÁSZLÓ M. – TÓTH J. (szerk.) *Múlt, jelen, jövő. – A településügy térben és időben. Tiszteletkötet Kőszegfalvi György professzor úr 70. születésnapjára.* – Pécsi Tudományegyetem TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 110-116.

⁸ ERDŐSI, *Globalizáció, i.m.*, uo.

konfliktusterhes etnikumokkal rendelkező esélytelen alsó osztályok. Az új „elitek” végnélküli, monoton tevékenységét jól ábrázolja Robert Musil osztrák író és természettudós, aki „A tulajdonságok nélküli ember” című regényében kialakítja a szuperamerikai-forma város „társadalmi kényszerképzetét”.⁹

A globális városok egyik legfontosabb - minden más várostól megkülönböztető - egyedisége az egész Földre kiterjedő pénzügyi központ szerepük, mely kiemeli, kiválasztottá teszi őket a többi város közül. A világvárosok globális pénzügyi központokká való nyilvánításának kérdésével foglalkozó szakemberek a városok meglehetősen különböző csoportját nevezték meg. Short-Kim-Kuus-Wells (1996) munkájából kiderül, hogy a szerzők szélsőséges esetekben 2, illetve 11 várost tekintenek e szuperkategóriába tartozónak. Közös bennük, hogy New Yorkot és Londont valamennyi, Tokiót pedig egy kivételével valamennyi tartalmazza, de fele Párizst is.¹⁰

Mint az eddigi fejtegetéseimből kiderül a globalizáció sokoldalú jelenség és elsősorban a gazdasági-társadalmi jelenségek világméretűvé válását jelenti, amelynek következtében ezek a problémák nemzetközi jellegűvé válnak. Az a felismerés, hogy a globalizáció egyes negatív hatásait nemzetközi szinten kell kezelni, vezetett el a fenntartható fejlődés fogalmának az előtérbe kerüléséhez. Akkor vált a nemzetközi kapcsolatok meghatározó fogalmává, amikor az ENSZ Közgyűlése által létrehozott Környezet és Fejlődés Világbizottsága 1987-ben „Közös jövőnk” című jelentésében felvázolta egy olyan korszaknak a lehetőségét, amely a gazdasági növekedéssel párhuzamosan megőrzi a természeti erőforrásokat és megoldást hoz a szegénység felszámolására. A

⁹ „ahol stopperórával kezükben sietnek-nyugosznak mindenek. Ég és föld egyetlen hangyaboly, forgalmi utak szelik át különböző szintjeit. Magasvasutak, földi vasutak, földalatti vasutak, csőpostázott emberszállítmányok, gépkocsisorok száguldanak vízszintes irányban, és gyorsfelvonók pumpálják a tömeget függőleges irányban, egyik forgalmi szintről a másikra, a közlekedési csomópontokon mozgó szerkezetből ugrunk mozgó szerkezetbe, ritmusuk két tovamennydörgő sebesség közé szinkópát, szünetet, húsz másodpercnyi szakadékat ékel, s egy másodpercnyi gondolkodási időt sem hagyva beszív és elragad, mi pedig e ritmus mindenhatóságainak intervallumaiban váltunk egymással pár sietős szót. Kérdések, feleletek gépalkatrészként illeszkednek, mindenki pontosan meghatározott feladatokat végez csupán, a foglalkozási ágak meghatározott helyeken csoportosulnak, futtában eszünk, a szórakozási lehetőségek más városrészben koncentrálnak, s megint másutt állnak a toronyépületek, ahol feleség, család, gramofon és lélek vár ránk.” (Kalligram, Pozsony, 1995. I. 33-34. o. Tandori Dezső fordítása)

¹⁰ SHORT, I. R. - KIM, Y. - KUUS, M. - WELLS, H., *The Dirty Little Secret of World Cities Research. Data Problems in Comparative Analysis*, International Journal of Urban and Regional Research 3. (1996), 697-717. Vö. ERDŐSI, *Globalizáció i.m.* Itt jegyzem meg, hogy a fent említett kutatás óta eltelt majdnem 12 év. A jelenkor kutatói szerint a globális világvárosok közé (többek között FORMAN Balázs a Corvinus Egyetem oktatója szerint: „Négy, esetleg öt valódi világvárosról beszélhetünk” Vö. BOD Tamás, Beszélő 10. (2005 március-április): New York, London, Tokió és Párizs mellett felzárkózott ötödiknek Peking is.

fenntartható fejlődés, melynek fontos része: az emberi jogok biztosítása, három alappilléren nyugszik: a szociális, a gazdasági és a környezeti szempontokon.¹¹ A fenntartható fejlődés alapelvei között a szubszidiaritás követelménye is szerepel. A globalizáció erősödésével a döntéshozatal az állampolgárok számára egyre bonyolultabb és átláthatatlanabb. A szubszidiaritás elve ezzel szemben azt jelenti, hogy a döntéseknek vissza kell kerülnie a helyi közösségekhez, az emberekhez. Ezzel megnőhet a szabadságérzetük, de a felelősségvállalásuk is. A döntési folyamat az egyre nagyobb közösségi struktúrák felé haladó érdekegyeztetésen alapul, amely biztosítja a fenntartható fejlődés különböző tényezőinek, a különböző gazdasági, környezeti és társadalmi érdekeknek a figyelembe vételét és összehangolását.¹²

A globalizáció hatására egyre bővül a nemzetközi jog szabályozási köre és az államok egyre több olyan kérdésben lépnek fel közösen, amelyek eddig kifejezetten a kizárólagos belügyeikbe tartoztak – mint például az emberi jogok tiszteletben tartása. A szabad kereskedelem térhódítása miatt a globalizációnak az emberi jogokra gyakorolt hatását a gazdasági folyamatok oldaláról kell elsősorban vizsgálni, figyelembe véve azt a fontos tény, hogy az emberi jogok is meghatározó hatást gyakorolnak a globalizációra.

Az emberi jogok elismerésének követelménye a feudalizmus önkényével szemben a polgári forradalmak jelszavaként merült fel. A XVI. és XVII. században a nagy földrajzi felfedezések nyomán meginduló ipari fejlődés és az ezzel párhuzamosan kialakuló intenzív nemzetközi kereskedelem olyan alapvető változásokat eredményezett, amelynek alapján új megfogalmazásra került az emberi egyenlőség és szabadságeszmény. Az emberi jogok első pontos alkotmányos kifejezése „Az ember és polgár jogainak deklarációja” volt (1789), amelyet a polgári forradalom győzelme után szavazott meg a francia alkotmányozó nemzetgyűlés. Az emberi jogok védelmének nemzetközi jogi szabályozása a második világháború után a nemzetközi béke és biztonság fenntartásával összefüggésben került előtérbe. Az emberi jogok nemzetközi biztosításának gondolatát az ENSZ Alapokmányának szerkesztői beépítették az Alapokmányba. Így többek között az 1. cikkének 3. pontja szerint az Egyesült Nemzetek célja, hogy „... az emberi jogok és alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen.” Mivel az ENSZ Alapokmánya nem állapította meg pontosan az emberi jogok tartalmát, ezért annak pontos meghatározására fogadta el az ENSZ Közgyűlése 1948-ban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. 1966-ban került sor az alapvető

¹¹ Kondorosi Ferenc előadása a Jogi Segítségnyújtó Szolgálat szakmai napján 2007. május 15-én

¹² Bővebben: GYULAI Iván, *A fenntarthatóság értelmezése és megvalósításának feltételei*, eVilág, (2004/3), 8-12.

emberi jogoknak nemzetközi egyezményekben való meghatározására. Ekkor fogadta el az ENSZ Közgyűlése a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányát és a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát. Mindkét egyezségokmányban az államok kötelezik magukat, hogy a jogok tekintetében kizárnak mindenfajta diszkriminációt. Ezen jogok mellett (melyeket első és második generációs jogoknak hívunk), a nemzetközi jogban legújabbban megjelentek a harmadik generációs jogok (más elnevezéssel szolidaritási jogok¹³), melyeket sokan a „globalizáció kihívásaira adott emberi jogi válaszoknak” tekintenek.¹⁴ (Ide sorolhatók pl.: a környezetvédelemhez való jog, a békéhez való jog stb.)

Ha az emberi jogokat az egyetemesség szempontjából vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy a normaalkotás és a megvalósítás egyetemessége elválik egymástól: az egyetemesség igaz a normaalkotásban (az ENSZ keretében), de nem érvényesül az emberi jogok érvényesülése, tiszteletben tartása terén.¹⁵ A világ egyik pontján sem biztosíthatók maradéktalanul az emberi jogok úgy, ha máshol tömegesek a jogsértések (pl. a menekülthullámok okozta feszültségek során a származási országokban elkövetett jogsértéseket a fogadó országokban társadalmi feszültségek követik, pl.: idegengyűlölő megnyilvánulások). Az egyetemesség tehát olyan alapvető értékeket hordoz, amelyek minden ember számára fontosak és nélkülözhetetlenek (ilyenek: az emberi méltóság, a diszkrimináció tilalma és a tolerancia).

Kondorosi Ferenc nézetét osztom abban a megállapításában, hogy az emberi jogok teljeskörű biztosításához szükséges egy megfelelő gazdasági háttér, hiszen a jogok biztosítása anyagi ráfordítást igényel. Ezért ha a globalizáció pozitív hatással van a gazdaságra, a gazdasági növekedés erősíti a demokratikus jogok iránti társadalmi igényt. Az emberi jogok maradéktalan biztosítása pedig erősíti a politikai stabilitást, amely növelheti a gazdasági szereplők befektetési kedvét és a gazdaság növekedéséhez vezethet. Az emberi jogok ilyen összefüggései ellenére a gazdasági és szociális jogokat általában nem tekintik

¹³ MAVI Viktor, *Szolidaritási jogok vagy az emberi jogok harmadik nemzedéke?* Állam- és Jogtudomány (1987-1988/1-2), 151-173. A szerző szerint a szolidaritási jogok az emberi jogoknak olyan legújabb csoportját alkotják, amelyeknek közös háttere az emberek, népek közötti szolidaritás.

¹⁴ KARDOS Gábor, *Emberi jogok egy új korszak határán*, Budapest, 1995. II. fejezet. Kardos Gábor ezen jogokat a globális problémákra adott jogi válaszokként értelmezi és szerinte közös ezekben a jogokban „a globális kihívások átbélyegzésének, szintetizálásának és adaptálásának megkérdése az emberi jogok rendszerébe.”

¹⁵ KONDOROSI Ferenc, *A fenntartható fejlődés és az emberi jogok*, Jogtudományi Közlöny (2006/6), 199-207. Kondorosi szerint az emberi jogok egyetemessége azt jelenti, hogy az emberi jogok mindenkit tekintet nélkül megilletnek, függetlenül attól, hogy hol élnek és milyen társadalmi berendezkedésben.

pozitív hatásának a gazdaságra nézve, mert növelik a közterheket, a munkaerő költségét, ezáltal csökkentve a hatékonyságot és a versenyképességet.¹⁶

Az emberi jogi szervek közül az ENSZ Alapokmánya értelmében létrehozott szervek (Gazdasági és Szociális Tanács, Emberi Jogok Bizottsága és albizottságai) gyakran tűzik napirendjükre a globalizáció különböző kérdéseinek megvitatását. Érdemes itt megemlíteni, hogy az ENSZ Emberi Jogokat Előmozdító és Védőbizottsága, valamint a Kisebbségek Elleni Diszkriminációt Megelőző és Kisebbségeket Védőbizottsága egyaránt határozatot fogadott el az emberi jogok és a globalizáció összefüggéseiről – az előbbi a kereskedelem liberalizációjáról és annak az emberi jogokra gyakorolt hatásáról (1999/30.határozat), az utóbbi pedig az emberi jogokról mint a kereskedelem, beruházás és pénzügyi politika elsődleges céljáról (1998/12.határozat).¹⁷

A multinacionális vagy transznacionális vállalatok tevékenységének megfelelő emberi jogi keretek közé szorítása érdekében az ENSZ Főtitkára 1999-ben meghirdette a „Global Compact” elnevezésű programot, amely megerősített keretet biztosít a nemzetközi üzleti világ és az ENSZ közötti együttműködéshez, s a vállalati szektort közvetlenül bevonja az ENSZ emberi jogi okmányaihoz foglalt normák megvalósításába. A Global Compact keretében a vállalatok olyan üzletpolitikát és magatartási kódexet alakítanak ki, amelyek figyelembe veszik a nemzetközi emberi jogi és munkajogi követelményeket alkalmazottaik munkafeltételeinek biztosításakor és ezt beszállítóiktól is ugyan úgy elvárják.¹⁸

A munkajogi kérdésekhez kapcsolódva fontos megemlíteni a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetet (ILO = International Labour Organization), mely az ENSZ szakosított intézménye és amellyel, hogy igyekszik megfelelni a globalizáció kihívásainak is, a korábban jellemző érdekvédelmi tevékenységével párhuzamosan aktívan részt vesz a foglalkoztatást elősegítő nemzetközi gazdaságpolitikák kialakításában és a teljes foglalkoztatás céljainak megvalósításában. Ez irányú tevékenysége során együttműködik a Bretton Woods-i pénzügyi intézetekkel (elsősorban az IMF-el és a Világbankkal) és erőfeszítéseket tesz arra, hogy a globalizáció negatív hatásai mérséklődjének. Fő célja az, hogy a globalizáció által létrejövő többlethaszon egy részét a dolgozók munkakörülményeinek javítására és biztonságosabbá tételére lehessen fordítani, ott ahol erre a legnagyobb szükség van: a fejlődő országokban. Az ILO 87. Konferenciáján egyhangúlag elfogadott Egyezmény¹⁹ azonnali és hatékony

¹⁶ Uo.

¹⁷ <http://kompassz.balzac.zpok.hu/book/export/html/159>

¹⁸ KONDOROSI Ferenc előadása uo.

¹⁹ Worst Forms of Child Labour Convention 1999.

intézkedéseket sürgetett a gyermekmunka szélsőséges formáinak betiltása és kiküszöbölése érdekében, méghozzá nemcsak szavakkal, hanem tettekkel, politikai és jogi eszközökkel. Ahogy az ILO vezérigazgatója, Juan Somavia fogalmazott: „Stop it now!”²⁰

Az ENSZ főtitkára 2005 márciusában jelentést terjesztett a Közgyűlés elé az elkövetkező globális kihívásokról és az azok kezelése érdekében szükséges szervezeti reformokra vonatkozó javaslatairól.²¹ A főtitkár a fejlődés, a biztonság és az emberi jogok, másképpen három szabadság:

a) a nélkülözéstől mentesség (freedom from want)
b) a félelemtől mentesség (freedom from fear) és
c) a méltóságteljes élet szabadsága (freedom to live in dignity) szempontjából csoportosítva tárta fel a legsürgetőbb globális problémákat. A legfontosabb feladatként az emberi jogok védelmének egyetemes szintű megerősítése került előtérbe. Az ENSZ főtitkár javaslatában szervezeti átalakítást is sürgetett, mely szerint a Biztonsági Tanács összetételét a reprezentativitás és a legitimitás erősítése figyelembe vételével meg kell változtatni, ki kell bővíteni, erősíteni kell a Gazdasági és Szociális Tanács koordinációs szerepét a nemzetközi gazdasági döntéshozatali folyamatban, a fejlesztési együttműködésben és a civil társadalom szervezeteivel való kapcsolattartásban. A Gyámsági Tanács helyett pedig egy új Emberi Jogi Tanácsot kell létrehozni vagy az ENSZ egyik főszerveként, vagy a Közgyűlés kisegítő szerveként. Ez a tanács az Emberi Jogok Bizottságához képest egy kisebb állandó testület lenne, melynek tagjait a Közgyűlés kétharmados többséggel választaná meg meghatározott időre.²² Hosszas tárgyalások eredményeként a 2006. március 15-én elfogadott Közgyűlési határozattal (60/251. sz.) létrejött az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa (UN Human Rights Council). A Tanács feladata valamennyi emberi jog és alapvető szabadság jog tisztelben tartásának az elősegítése. Emberi jogsértésekkel foglalkozik – beleértve a tömeges és szisztematikus jogsértéseket is –, és azokkal kapcsolatban ajánlásokat fogad el. Egyelőre az ENSZ Közgyűlésének alárendelten működik, státuszát a Közgyűlés öt éven belül felülvizsgálja. A Tanács 47 tagú testület (a méltányos földrajzi megoszlás elve

²⁰ ILO adopts Convention banning worst forms of child labour and starts a campaign for its ratification, New Convention outlaws child slavery, sexual exploitation and hazardous work, including forced recruitment of children for use in armed conflict. Press Release: Index Thursday 17 June 1999, ILO/99/22. Az ILO becslése szerint csak a fejlődő országokban mintegy 250 millió, 5-14 év közötti gyermek dolgozik. Ezeknek mintegy fele teljes munkaidőben, míg a többi iskola mellett dolgozik. Súlyosítja a helyzetet, hogy a gyerekek mintegy 70 %-a veszélyes munkakört tölt be.

²¹ In larger freedom: towards development, security and human rights for all. Report of the Secretary General. Doc. A/59/2005.

²² KONDOROSI Ferenc előadása uo.

alapján: az afrikai csoport 13, az ázsiai csoport 13, a kelet-európai csoport 6, a latin-amerikai csoport 8, a nyugat-európai csoport 7 helyet kapott), melynek tagjait a Közgyűlés választja kétharmados többséggel. Az Emberi Jogi Tanács első ülészakára 2006. június 19-30. között került sor. Az ülészakon elsősorban a Tanács jövőbeni munkamódszereinek, új feladatainak kidolgozására rendelkezésre álló egy éves időszak keretei kerültek elfogadásra. Ebben az időszakban az EJT feladatként szerepelt, hogy áttekintse és racionalizálja az országspecifikus kérdésekkel foglalkozó különleges eljárások rendszerét, valamint létrehozza a valamennyi ország emberi jogi teljesítményének vizsgálatát célzó új eljárást (universal periodic review).²³

Egyre gyorsabban terjed Európában a globális képzés (global education = GE) fogalma, hiszen a globalizálódó világban, globális és kritikus szemléletmódra van szükség. A GE fogalma az ENSZ 1992-es Rio de Janeiro-i Környezet és Fejlődés világkonferenciáján fogalmazódott meg, és bár sok kritika éri, mégis gyorsan terjed Európában. A globális képzés a következőket foglalja magában:

a nemzetközi fejlesztéshez kapcsolódó képzést (development education, DE)
a fenntarthatóságra nevelést és a környezeti nevelést,
az emberi jogok képzését,
a békére és kölcsönös megértésre nevelést,
az interkulturális / multikulturális nevelést és
a demokráciára / állampolgárságra nevelés globális dimenzióját.

Az Európa Tanács egyik határozata²⁴ is támogatja a GE-t és lisszaboni székhelyű Észak-Dél Központja egy 3 éves program megvalósításával segítette elő, hogy a visegrádi országokban is koordinálják és finanszírozzák a globális nevelést. A nemzetközi fejlesztéssel és segélyezéssel foglalkozó civil szervezetek (NGDO = Non-governmental Development Organisation) az EU minden országában platformokat alkotnak, s ezek összeurópai szövetsége a CONCORD.²⁵ Eddig a globalizációt gazdasági aspektusból vizsgáltam és elemeztem viszonyulását az emberi jogokhoz. Amennyiben el akarunk jutni a multikulturalitás vizsgálatához, el kell helyeznünk a kultúrát a globalizációs folyamatok rendszerében. A tisztán gazdasági elemzés szűk körű, hiszen ez a meghatározás a kultúrát a piac összetevőjeként szemléli. Minthogy pedig a globalizmus ideológiája szerint a piaci törvények határoznak meg mindent, ezeknek kell irányítaniuk a kultúrát is. Ebből pedig egy új értékítélet kialakulása következik. A kultúrát kétféle módon értelmezhetjük:

²³ Magyarország és az ENSZ Genfi Hivatala http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/genf_unmission/hu/hu_genf/genfi_hivatal.htm...

²⁴ Parliamentary Assembly Resolution 1318. január 30. 2003. 20.§ XII.

²⁵ Székhelye: Brüsszel, a magyar tagszervezete: a HAND Szövetség.

az angolszász vagy amerikai felfogás szerint egy műalkotás akkor jó, ha piaci értéke van, azaz megvásárolják,

az európai elemzés szerint a műalkotás az emberi elme szüleménye, a tehetség produktuma, tehát a piaci szerep itt másodlagos.

A globalizáció az angolszász változatot eredményezi és a tömegkultúra termékeinek uralmát, mely mesés hasznot hoz a monopóliumoknak.

A globalizáció eltérő reakciókat vált ki az emberekből. Féltik a nemzeti kultúrájukat az internet könyörtelen gépi világtól, de az új kommunikációs helyzet lehetőséget ad a mai ember számára, hogy tágítsa a horizontját, új kultúrákat ismerjen meg.

Bizonyos jelenségek arra utalnak, hogy a globalizáció jelenségével szoros kölcsönhatásban uniformizálódnak az emberi szükségletek. Kialakulóban van egy olyan általános, az emberi élet elemeire vonatkozó konszenzus, amely globálisan érvényesül. Hihetünk abban, mert optimisták vagyunk, hogy erre ráépülnek a helyi (nemzeti) kultúrák, s feloldhatják a dögunalmas uniformizálódást.²⁶

Azt nem várhatjuk a XXI. században, hogy az asszonyok újra énekelni fognak majd a fonóban, de azt igen, hogy a társadalom igényévé válik a múlt hagyományainak, értékeinek az ápolása és a felnövekvő nemzedéknek továbbadása. A tiszta forrás megőrzése nagyon fontos, ahogy Csoóri Sándor is megírta: „A tiszta forrás Bartók értelmezésében nem más, mint az emberi természet mélyén rejtőző evidenciák neve: a mindenséget érzékelő ösztönöké, a vizek neve, a fák neve, a szélé, a harmaté, a tiszta örömök és fájdalom neve. A mindenkiben közös, de elfojtott emberi értékek neve.”²⁷

A kultúra minden társadalom, minden nép legnagyobb kincse, a kultúra az emberi lét formája. Csak rugalmas és gazdag nemzeti kultúrának van esélye a fennmaradásra, be kell töltenie azt a fontos szerepet, amelyet saját hazája, Európa és a világ vár el tőle.

A globalizáció új formáinak egyik legfeltűnőbb jelensége a marginális csoportok felbukkanásának reprezentatív szerepe. Ez a folyamat egyidejűleg új etnikumok, új vallások és olyan közösségek megjelenését jelenti, amelyek korábban kiszorultak a kulturális reprezentációból. A globalizációval szembeni egyik lehetséges ellenreakció a marginális és lokális jelenségek kulturális jelentőségének növelése. Ez leggyakrabban a saját, hivatalosan nem létező,

²⁶ CHIKÁN Attila, *A gazdaság globalizációja és a civilizációk különbözősége*, Magyar Tudomány 2002/6.

²⁷ CSOÓRI Sándor, *Tenger és diólevél* = Uő., Nomád napló, Budapest, 1978, 368.

szájhagyomány útján megőrzött és továbbadott történelem életre keltésével történik.²⁸

Az UNESCO 1998-ban kiadott egy 526 oldalas „Világjelentést a kultúráról.” A hét részből álló jelentésben több szerző véleménye, írása figyelemreméltó. J. M. Johan Rao amerikai tudós szerint eddig a nyugati kultúra határozta meg a világ fejlődését, de mára már kialakult a világpiac, s ennek következtében erősödni fognak más kultúrák hatásai is.

E. Jelin argentin szociológus a városok és a kultúra kapcsolatát vizsgálja. Elemzésének az a lényege, hogy 1994-ben a világ lakosságának 44,8 %-a élt városokban, ma ez az arány 60 % fölé van.²⁹

Jelin ismerteti a migráció jelentkezését, szól a multikulturális jelenségekről, és mivel a városi lakosság fele minden öt évben büntény áldozata lesz, javasolja az állam, a gazdaság és a társadalom összefogását ennek kiküszöbölésére.

A jelentés IV. fejezetében A. van der Staasay holland társadalomtudós rámutat az egyetemes etika problémájára és ezen belül a kulturális értékekre, amelyeket a közvélemény új értékeknek fogad el. Vizsgálja a demokráciával szembeni egyetértést és a kritikus magatartást, a másokban bizás kérdését. Pesszimizmus és optimizmus vonatkozásában Magyarországot inkább a pesszimista országok közé sorolja (a megkérdezettek 59 %-a a mainál bizonytalanabbnak tartja a jövőt).

Az V. fejezet szól a kultúra fogalmáról, idézve az egyik szerzőt T. Mc. Kinsley meghatározását: „részvétel és együttműködés egy kollektivitáson belül egy megegyezéses érték- és normarendszer alapján.” Kinsley az emberi jóléthez méri a fejlődés jelzőszámait és e tekintetben a politikai jogokat veszi alapul.³⁰

A hatodik rész tartalmazza, hogy támogatni kell a lokális, a nemzeti és az internacionális kultúrákat és ehhez meg kell teremteni a szükséges intézményeket és eszközöket. Kiemeli a városok szerepét a világ multikulturális fejlődésében.

A jelentés is hangsúlyozza a kultúrának a mindennapos valóságát, a multikulturalitást, melyet a kulturális sokszínűség „keltett életre”. Eljött az igény egy olyan igazi multikulturális intézményrendszer létrehozására, amely a tolerancia és az interkulturális párbeszéd megvalósításához vezethet, melyhez természetesen a soknemzetiségű államok jelentik a megoldást.

²⁸ HALL, Stuart, *The Local and the Global: Globalization and Ethnicity* = Anthony D. KING (ed.) Culture, Globalization and the World-System. Contemporary Conditions for the Representation of Identity. Huondsmills – Basingstoke – Hampshire – London: MacMillan Education LTD, 1991, 19-39.

²⁹ Köpeczi Béla, *Kitekintés: Az UNESCO a világ kultúrájáról*, Magyar Tudomány (1999/6).

³⁰ Uo.

A multikulturalizmus fogalma: egyazon társadalomban élő, több kultúrájú népcsoportok békés együttélése. A kultúrák közötti interakció, a kultúrák egymásra hatása, a szocializáció és a nevelés pedig az interkulturalizmust jelenti. A multikulturális társadalom jelensége szintén összekapcsolódik a globalizációs tendenciákkal, melynek hátterében ott áll az elmúlt két évszázad felgyorsult technikai-gazdasági-műszaki fejlődése. A XXI. század a multikulturalitás felerősödésének a korszaka, mely a gyarmatbirodalmak felbomlásával vette kezdetét és Európában a II. világháború utáni politikai, gazdasági problémák és megélhetési nehézségek, valamint a migrációs folyamatok erősítették meg aktualitását.

A multikulturalizmus tiszteletet és kölcsönös függőséget feltételez, mely minden politikai és társadalmi rendszer végső mércéje lehet.

A multikulturalizmus programjának első hivatalos megnyilvánulását Kanadában regisztrálták 1971-ben, amikor a kulturális sokféleséget politikai prioritásként az állam kötelező feladatai között hirdették meg,³¹ majd követték példáját és szemléletmódját az USA és Ausztrália, Európában pedig Nagy-Britannia, az akkor Német Szövetségi Köztársaság és Svájc. A fogalmat többen angolszász eredetűnek tekintik, nemcsak azért, mert a koncepció az angolszász világban fogant meg és innen terjedt el, illetve a multikulturalizmus égisze alá rendelhető viták legjelentősebb képviselői mind az angolszász világ valamely országából származnak, hanem azért mert ez a vita a liberális-demokrácia alapeszméjén nyugszik: az egyén szabadságán, a politikai közösséghez tartozásán és a kulturális identitáshoz fűződő viszonyán. Visszatérve Kanada példájához, ahol külön minisztérium foglalkozik azzal, hogy a multikulturalizmus eszményét minél szélesebb körben terjesszék, nagyon fontos, hogy nem lehet senkit, semmilyen szempontból diszkriminálni bőre színe, vallása vagy származása miatt, sőt joga van állami támogatásra, hogy hagyományos kultúráját, vallását önmaga, családja és közössége számára méltó módon fenntarthassa. Sőt Kanada nagy hangsúlyt fektet a kanadai állam létrejötté előtti őslakos népesség jogára saját önkormányzatához és saját földjéhez.³² Kanada kohéziója a

³¹ Majzik Lászlóné: Interkulturális nevelés és multikulturális társadalom. Új Pedagógiai Szemle, 1993/6.

³² Szigeti L. László: A többoldalú identitás emancipációja – Gondolatok egy kanadista konferencia margójára Lettre, 2000 ősz, 39.sz. 2000. április óta felállították az ottawai szövetségi parlament által megszavazott Nunavutot, egy új autonóm tartományt, amely Kanada hatalmas északi hőmezőit foglalja magában és amely az eszkimók, vagy az ő nyelvükön, az inuitok őshazája. A „Mi Földünk” (az inuit eredeti fordítása) tartomány egyúttal inuit önkormányzat is, tehát a vezetőktől az összes tartományi alkalmazottig saját soraikból származnak a köztisztviselők, és az inuit is hivatalos nyelv lett. Nincs olyan gyarmatosító utódállam a Földön, amely a meghódítottak földjét visszaadta volna és ilyen mértékű egyenjogúságot adott volna.

sokféleség minél nagyobb vállalásán és tiszteletben tartásán múlik. Röviden: a kanadai olyan, aki valahonnan máshonnan jött, és tiszteletben tartja a hozzá képest máshonnan jöttet. Ezen koncepcióhoz igazítják tevékenységüket, amelyet három alapelv köré csoportosíthatunk: a sokféleség tisztelete, a transzkulturális életutak elfogadása és a mindenkor többirányú opciók lehetősége. Nagyon érdekes az irodalmi élet szereplőinek az összetétele is: szinte mind velejéig multikulturalista és nagy vívmánynak számít, hogy nemcsak a különböző bevándorlók leszármazottai szólnak meg irodalmi alkotásokkal, hanem az őslakos indián népesség is saját hangjára talált Thomas King – íróban, Lee Maracle – költőben és Tomson Highway – drámaíróban.

Az egyik európai példa szemléltetésére azért érdekes a svájci modell, mert Flavio Cotti Svájc olasz anyanyelvű külügyminisztere 1991-ben Denis de Rougement (francia nyelven író, svájci író) híres 10 parancsolatát egyetlen szócserével (Svájc – Európa) a teljes Európára nézve használhatóvá és megszívlelendővé formálta. A 10 parancsolat (mely manapság is nagyon aktuális):

1. Járjátok be az országot! Ismerjétek meg hazánkat, Svájcot (azaz Európát)!
2. Legyünk kíváncsiak arra, ami elválaszt egymástól (vagyis arra, ami Európában mindig is a különbségek egyensúlya volt)!
3. Éljük többnyelvűségünk lehetőségeivel (azaz Európában az élő, kultúrát hordozó idegennyelv-tanulással és gyakorlással)!
4. Becsüljük meg társadalmi-állami összetartozásunkat (vagyis az európaiságot)!
5. Intenzívebb cserét (fedezzük fel és gyakoroljuk egymás megismerésének lehetőségeit egész Európában)!
6. Tanuljuk egymás nyelvét (a nyelvek ismerete egyéni útlevelünk a jövő Európájába)!
7. Támogatnunk kell a kisebbségeket (Kezeljük úgy az EU-ban a kisebbségeket, mint Svájcban a rétorománokat)!
8. Becsüljük meg kapcsolatunkat – mint kultúránk forrásait – Németországgal, Franciaországgal és Olaszországgal, anélkül, hogy eközben feladnánk önállóságunkat (Európa népeinek kölcsönös megértése)!
9. A többnyelvűség nyílt vállalása és bátor ápolása (Európában is szorgalmazni kell egymás nyelvének kölcsönös és magas szintű elsajátítását, mint ezt Svájc a nemzeti nyelvek tanításával teszi)!
10. Töltsön el örömmel, hogy ehhez a kulturális sokrétűséghez tartozunk (ugyanaz a mondat illik Európára is)!³³

³³ ÓDOR László, *Svájc mint multikulturális modell?* http://www.korunk.org/2002_7/odori.htm

A fenti példák elvezetnek bennünket a multikulturális nevelés fogalmához, mely olyan oktatáspolitikai stratégia és pedagógiai eszköztár, melynek célja a sokkultúrájú társadalmak népességének integrálása.³⁴ A multikulturális nevelés alapját az emberi és állampolgári jogok jelentik, melyben a fejlett országok deklarálják az esélyegyenlőséget, az egyenlő oktatáshoz való jogot, a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, valamint kimondják, hogy a kisebbségeket is ugyanazok a jogok illetik meg, mint a többség tagjait, kultúrájuk őrzése, átörökítése, egyetemes emberi jog.

A multikulturális nevelés irodalma olyan bőséges és szerteágazó, hogy az eligazodás megkönnyítésére Banks³⁵ a multikulturális nevelés egyik kiemelkedő amerikai szakírója tipológiát hozott létre, amelyben ezen nevelés öt legfontosabb dimenzióját különbözteti meg:

a) tartalmi integráció (a pedagógus a tanítási folyamatban példákat, adatokat, információkat nyújt a különböző kultúrákról és csoportokról, a tantervben megjelennek az adott országban élő kisebbségek hagyományai, történelme),

b) tudáskonstrukciók (tudósok elképzelései, vizsgálatai arról, hogy a tanár hogyan segítse a különböző etnikai csoportba, kultúrkörbe tartozó diákok megértési, feldolgozási folyamatát a tanulás során),

c) az előítéletek csökkentése (célja a demokratikusabb értékek és viszonyulás kifejlesztése minden egyes tanulóban),

d) az esélyegyenlőség pedagógiája (ha a pedagógus azért használ különböző célzott technikákat, módszereket az iskolai osztályban, mert ezzel a különböző rasszokból, etnikai, társadalmi csoportból származó tanulók iskolai eredményességét szeretné növelni),

e) az iskola kultúrájával, szervezetével foglalkozó elképzelések (az iskola kultúrájának felépítése, újragondolása, beleértve az intézmény légkörét, fizikai környezetét, a tanárok és a dolgozók elvárásait, a tanítás stílusát, a címkézés elkerülését, a megfelelő tankönyvek kiválasztását).

A multikulturalitás és az interkulturalitás fogalmát ugyan többen szinonimaként kezelik, az oktatási gyakorlat azonban kimutatta, hogy különböző az érvényességi területük. A multikulturalitás egyszerűen csak a ténnyel számol, hogy a mai világban kulturális változatosság létezik. Az interkulturális nevelés megjelenése igazolja, hogy a társadalom tudatosítja a multikulturális sajátosságait. Noha az interkulturális nevelés a bevándorlók gyermekeinek a befogadására született meg, azóta jóval túllépte e terület határait. Az

³⁴ KOVÁCS Sándor, *Interkulturális oktatás-nevelés* = BATHORY Zoltán - FALUS Iván (főszerk.) Pedagógiai lexikon II., Keraban Könyvkiadó, Budapest (1997) 57.

³⁵ BANKS, J. A., *Multicultural Education: Goals and Dimensions*, 2003, <http://depts.washington.edu/ceterme/view.htm>. TORGYIK Judit (Multikulturális társadalom, multikulturális nevelés) nyomán.

interkulturális elkötelezettség az egyenlő oktatási esélyre és a különböző társadalmi-kulturális csoportok közötti méltányosságra épít, célja a nevelésen keresztül érvényesíteni a létező kulturális sokféleséget oly módon, hogy ez ne jelentse a többségi kultúra elhanyagolását, vagy az iskola igény szintjének csökkenését.³⁶

A többnyelvűség és a nyelvi sokszínűség kérdése – mely a multikulturalitás/interkulturalitás fontos összetevője – állandóan napirenden van az Európai Unió Bizottságaiban. Az Európai Közösségek Bizottsága közleményt fogalmazott meg 2005-ben „Új keretstratégia a többnyelvűség ösztönzésére” címmel.³⁷ Az egyén tisztelete, a más kultúrák iránti nyitottság, a tolerancia és a mások elfogadása mellett a nyelvi sokféleség az Európai Unió alapvető értéke,³⁸ ennek jegyében 2002. márciusában az EU Barcelonában ülésező állam- és kormányfői³⁹ legalább két idegen nyelv egészen korai életkorban kezdődő tanulását tűzték ki célul. A Bizottság hosszú távú célkitűzése az egyéni többnyelvűség mértékének fokozása, hogy valamennyi polgár anyanyelvén kívül legalább két nyelven gyakorlati készségekkel rendelkezzen.⁴⁰ A Bizottság arra is felhívja a figyelmet, hogy egy friss Eurobarometer-felmérés szerint⁴¹ az EU polgárainak fele állítja azt, hogy anyanyelvén kívül legalább egy másik nyelven is tud társalogni. Az arányok országok és társadalmi csoportok szerint változnak: a luxemburgiak 99%-a, a lettek és máltaiak 93%-a, a litvánok 90%-a tud anyanyelvén kívül legalább egy másik nyelven is, míg Magyarországon (71%), az Egyesült Királyságban (70%), Spanyolországban, Olaszországban és Portugáliában (64% mindegyik esetében) a jelentős többség csak az anyanyelvén tud. A Bizottság arra is rámutat, hogy milyen eszközökkel segíti a Közösség a nyelvi sokféleség ösztönzését:

- támogatások nyújtása 1990: LINGUA-program, Socrates és Leonardo da Vinci-programok,

- 2007-től végrehajtásra javasolt új programok (Kultúra 2007, Cselekvő ifjúság és az Élethosszig tartó tanulás),

³⁶ KOVÁCS Zoltán, *Interkulturális nevelés*. Babes-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 2005, 13-14.

³⁷ Az Európai Közösségek Bizottsága Közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, a Gazdasági és szociális Bizottságnak. Brüsszel, 2005. 11. 22. COM(2005) 596

³⁸ Lásd a „nyelvek Európai Éve 2001. tárgyú, 2000. július 17-i európai parlamenti és tanácsi határozatot (1934/2000/EK).

³⁹ Barcelonai Európai Tanács, 2002. márc. 15-16., elnökségi következtetések, I. rész, 43.

⁴⁰ COM (2003) 449: A nyelvtanulás és a nyelvi sokféleség ösztönzése: cselekvési terv 2004-2006-ra, COM (1995) 590: „Tanítás és tanulás” című fehér könyv

⁴¹ Eurobarometer 63.4

- Emellett a Közösség biztosítja a fő pénzügyi támogatást a Kevésbé Használt Nyelvek Európai Irodája⁴² és az Európában kevésbé használt nyelveket kutató egyetemeket összefogó Mercator-hálózatok⁴³ számára.

Az Európai Parlament és a Tanács a kultúrák közötti párbeszéd folyamatának előmozdítására hozta meg 1983/2006/EK határozatát, amely a 2008. évet a Kultúrák Közötti Párbeszéd Európai Événak nyilvánította.⁴⁴ Az ötlet Ján Figel-től a kultúráért felelős európai bizottsági biztostól származik, aki azzal indokolta javaslatát, hogy a kulturális párbeszéd segíthet a magán-, a társadalmi és a polgári élet alapvető értékeinek átadásában. Ezek: a szolidaritás, a tolerancia, a demokrácia és a kulturális sokféleség megértése.

Az Európai Bizottság kezdeményezésére létrehozták az Értelmiségiek csoportját, akik a kultúrák közötti párbeszédhez készítettek javaslatokat.⁴⁵ „Hálás feladat” (Hogyan erősíti Európát a nyelvi sokszínűség) címmel. Az egyik legérdekesebb javaslatuk az, hogy az általuk ajánlott irány két pillérre támaszkodjon:

az EU népei közötti kétoldalú kapcsolatoknak elsősorban az adott két nép nyelvén kellene folynia, és nem egy harmadik nyelven. Ez azzal járna, hogy az Unió minden országában minden európai nyelvet beszélne egy kompetens és erősen motivált, jelentős létszámú csoport.

Ahhoz, hogy a nyelvet beszélők e csoportjai létrejöhessenek, az EU-nak népszerűsíteni kellene a második anyanyelv fogalmát. Ez azt jelenti, hogy minden európai szabadon választhatna egy nyelvet, amelyik nem a nemzeti hovatartozása szerinti nyelv, de nem is az, amelyet a nemzetközi kommunikációban használ.

A választáskor tisztán meg kellene különböztetni a nemzetközi kommunikáció nyelvét (a legtöbben az angolt választanák) és a második anyanyelvet (amely tekintetében a választás virtuálisan korlátlan lenne). A legfontosabb indoka ennek a javaslatnak az lenne, hogy minden európai nyelvnek meglenne a maga kiváltságos helye az európai partnerekkel folytatott kétoldalú kapcsolatokban, egyiket sem ítélnék kihalásra, és egyik sem alacsonyodna helyi nyelvjárássá. A bevándorlók esetében a második anyanyelvnek a letelepedés szerinti ország nyelvének kellene lenni, azzal, hogy Európa országai megértsék: fontos, hogy a bevándorlók leszármazottai megőrizték anyanyelvüket. Igazságos és hasznos lenne, ha maguk az európaiak is vállalkoznának a bevándorlók nyelvének az

elsajátítására. A csoport által javasolt megközelítés előnye, hogy mindenki maga hozhatja meg a döntést a második anyanyelvéről, minden ország, város, vállalkozás, oktatási intézmény tehet ilyen irányú kezdeményezést. (Mint például az Abigél Többcélú Intézmény bevezette az arab és a japán nyelv oktatását)

A csoport megállapította, hogy a nyelvi sokszínűség bölcs és kreatív kezelése ténylegesen ösztönzi az európai integrációt, előmozdítja az európai polgárság szellemét és az Unióhoz tartozás érzését, jelentősen hozzájárulhat a kultúrák közötti párbeszédhez, illetve azok harmonikus együttműködéséhez úgy a világ többi részével, mint a saját társadalmaink keretén belül.

Úgy érzem, hogy ez egy nagy kihívás, de egy szép és nagyon fontos feladat mindannyiunk számára. Adjon erőt ebben számunkra Sütő András néhány gondolata: „Gyertyát nem azért gyújtanak, hogy véka alá rejtse, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék, és fényét vesse mindazokra, kik a házban vannak. Gondolkodó emberek, ti vagytok a világ világossága, nem rejtethető el a hegyen épített város.”⁴⁶

⁴² <http://www.eblul.org>

⁴³ <http://www.mercator-central.org>

⁴⁴ Az Európai Unió Hivatalos Lapjának 2006. december 30-i L412/44-es számában tették közzé.

⁴⁵ 2007 júniusában, októberében és decemberében három ülésorozatot szerveztek. Ezt a jelentést Amin Maalouf állította össze, amelyet a csoport tagjainak gondolatai ihlettek és tükrözi vitáik tartalmát.

⁴⁶ SÜTŐ András, *Csillag a mághán* = Uő., Színművek, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989, 264.

dr. Czoma László

igazgató, Helikon Kastélymúzeum, Keszthely

A multikulturalitás és az ázsiai, arab kultúra

Az iszlám egyre jelentősebb szerepet játszik a világ arculatának alakításában. A vallási megújulás tanúi lehetünk a muszlim társadalmakban, amelyek nem várt politikai és gazdasági következményeket hoztak, szerte a világban. Mindez ellentétes folyamat a globalizációval. Miközben közösségek roppannak szét – Afrikában, Ázsiában –, tűnnek el, az iszlám egyre szorosabbra fűzi emberi kapcsolatait; egyre erősebb köteléket jelent a hit.

Az iszlám a világ egyik legelterjedtebb vallása. Minden ötödik ember muszlimnak vallja magát. Az iszlám életmód is, mivel követőinek megszabja az élet törvényeit, kultúráját és élete értelmét is. Gazdagságuk következtében a nyugati társadalmakban mind több és nagyobb muszlim közösség jön létre. – Ennek gyökereit próbálom keresni a következő háromnegyed órában.

Krisztus születése után a 600-as években a Vörös-tenger mellékén fekvő Mekkában egy arab kalmár Mohamed ibn Abdallah, azaz Abdallah fia Mohamed, minden év ramadán havában elvonult családjával a város melletti Hira hegyre, lelkigyakorlatra; amely egyébként jó szokása volt az Arab félsziget lakóinak. Így volt ez 610-ben is. Mohamed imádkozott az arabok istenéhez, könyörületet gyakorolt: ételt és alamizsnát adott a szegényeknek. Későbbi életútjáról kiviláglik: hosszú időt töltött az elmélyült töprengésben. Tisztában volt azzal, hogy Mekkát aggasztó gondok gyötrik, ugyanis elérte az első globalizáció: óriási fellendülést élt meg az elmúlt években. Két emberöltővel előtte még nomád körülmények közt tengődtek az arabiai pusztákon, hasonlóan a többi beduin népcsoporthoz: minden egyes nap kemény küzdelmet hozott fennmaradásukért. A 6. évszázad utolsó éveiben, 590 körül fantasztikus sikereket értek el: Mekka virágzó város lett és így Arábia legfontosabb városa. Gyökeresen megváltozott minden: elsősorban az életkörülmények, amelyek a régi értékek értéktelenné válásával járt együtt; az ősi törzsi értékek háttérbe szorultak a pénzhajhászás miatt. Az emberek elbizonytalanodtak. Mohamed azt érezte, hogy új eszmére van szüksége, amely segíthet az eligazodáshoz, segít alkalmazkodni a megváltozott környezethez.

Ekkor minden politikai lépés vallásos színezetet kapott. Mohamed látta: Mekka a pénz imádatából formálja vallását. Ez érthető is volt: gazdagságuk megszabadította őket a nomád élet nehézségeitől, az alultápláltságtól, Arábia népeinek törzsi viszálykodásaitól, amikor bármelyik beduin törzset a kihalás fenyegetett. Mekka a kereskedelem és a pénzvilág nemzetközi központjává vált. Néhányan azt is érezték, hogy vagyonukkal halhatatlanságra is szert tehettek.

Mohamed világosan látta: az önteltség új kultusza a törzs szétforgácsolásához vezet. A nomádság idején mindig a Törzs volt az első, az egyén csak utána következett, a csapat minden tagja tudta: a többiekben is múlik életbenmaradásuk. Kötelesség volt etnikai csoportjuk szegényinek és elesettjeinek gondját viselni. Mekkában az önzés váltotta fel a közösségi szellemet. Az életet a szabad verseny szabályozta. Mindenki saját szerencséjén ügyködött, azon, hogyan kaphatna nagyobb részt Mekka gazdagságából. A legkevésbé szerencsés klánok – ide tartozott Mohamed klánja, a Hasim nemzetség – úgy érezte: pusztá fennmaradásuk is veszélybe forog. Mohamed meg volt arról győződve, hogy ha nem helyeznek új természetfölötti értékrendet életük központjába, ha nem kerekednek felül önnön egoizmusukon és kapzsiságukon, a törzs mind erkölcsileg, mind társadalmilag felmorzsolja önmagát a pusztító testvérharcban.

Arábia más vidékein sem voltak jobbak az életkörülmények. Évszázadokon át éltek egymással öldöklő küzdelemben a legelemibb életfeltételekért a beduin törzsek.

Az arabság nem sok időt szentelt a vallásosságnak. Nem hittek a halál utáni életben sem; bár meg volt a maguk pogány isteneinek panteonja: hittek a sorsszerűségben, mivel igen magas volt a halálozási arányszám.

Az araboknak engedelmeskedniük kellett szajjidjuknak, törzsfőjüknek, azonnal, félretéve saját létük biztonságát; hogy megtoroljanak minden vétket, amelyet a törzs ellen követtek el és védelmezniük kellett gyengébb társaikat. A szajjid egyenlő részben felosztotta a közösség vagyonát és ingóságait; törzse bármelyik tagjának halálát azzal bosszulta meg, hogy a gyilkos törzsének egy tagját eltette láb alól. Itt látható legtisztábban a közösségi szellem: semmi sem kötelezte a sértettet, hogy magát a gyilkost kérje számon, torolja meg; – az iszlám előtti arab világban az egyén nyom nélkül eltűnhetett. Ezért a törzs minden egyes tagja egyenlő mértékben felelet mindenért; hiszen a térségben nem létezett központi hatalom, minden törzs a maga szabálya szerint engedelmeskedett. Ha a törzsfő nem bosszult meg valamit, törzse elveszítette becsületét, így bárki tizedelhetette tagjait. A vérbosszú biztosította, hogy egyik törzs sem kerekedhetett a másik fölé; ugyanakkor az önbíráskodás azt is szülte, hogy a különféle népcsoportok megállíthatatlan erőszak-körforgásba keveredtek,

szakadatlan vérbosszúk sora következett be; egyik bosszútól a másik bosszúig, különösen akkor, ha úgy érezték, hogy a megtorlás nem áll arányban az eredeti vétkekkel. Ezek a tulajdonságok már a 6. századra nem feleltek meg a kor elvárásainak, amelyet a muszlimok, az iszlám előtti időnek utolsó korának, a tudatlanság korának neveztek.

Ennek meg voltak a pozitív oldalai is: mélyen gyökerező, erős egyenlőségérzetet táplált, közömbösséget az anyagiasság iránt. A bőkezűség és az önzetlenség fontos erénynek számított, – amely erények később az iszlámban is fontos szerepet játszanak.

Az arabokat minden oldalról két hatalmas birodalom ölelte – és egyben zárta is – körül: Perzsia és Bizánc. A modern eszmék beszivárogtak Arábiába. Szíria és Irak földjeit járó kalmárok a civilizáció csodájáról beszéltek. Ugyanakkor a nagyhatalmak folyamatosan kizsákmányolták őket. A mai Jemen, ahol a monszunesők viszonylagos gazdagságot hoztak, Perzsia gyarmatává vált. Az individualizmus megjelenése pedig lassan aláaknázza az ősi közösségi erkölcsöket. A túlvilági élet keresztény tana minden egyén – örökre szóló – sorsának kiemelt jelentőséget adott; ezt pedig hogyan lehetett összeegyeztetni a közösségnek alárendelő eszmevilágnak, ahol egyedüli út a törzs fennmaradása volt.

Mohamed kivételes zseni volt. Két évtized – 22 év – alatt, 632-ben bekövetkezett haláláig szinte minden arábiai törzset sikerült új egységbe kovácsolni. Olyan szellemiséget hozott el az arabságnak, amely megfelelt a saját hagyománynak; olyan erőtartalékokat szabadított fel népében, hogy száz esztendő alatt saját nagyhatalmat alapítottak; egyedülálló civilizációt a Himalájától egészen a Pireneusokig.

Természetesen 610-ben, amikor Mohamed ramadán havát a Hira hegy apró barlangjában töltötte, imába merülve, nem is álmodott ilyen nagy sikerről. Sok arabhoz hasonlóan Mohamed is arra a meggyőződésre jutott, hogy Allah – az ősi arab panteon fő istene – neve egyszerűen annyit jelentett: „az isten”, aki azonos a zsidók és keresztények tisztelte Istennel. Hitt abban, hogy népe gondjait csak egy próféta oldhatja meg; de nem gondolta, hogy az ő maga. Az arabokat nagyon boldogtalanította, hogy Allah sohasem küldött közéjük prófétát, szent írást, pedig központi helyet kapott szentélyeikben. A 7. századra kialakult az a hiedelem, hogy a Kába, a Mekka szívében álló kőtömb, a kocka alakú szent kőtömb, eredetileg Allahnak szenteltetett –; habár abban az időben Hubál istenség lakott benne. Évről évre özönlöttek a félsziget minden részéről a zarándokok, hogy napokig tartó zarándoklatba merüljenek. A szentélyben, a Kába körüli megszentelt területen tilos volt az erőszak, így Mekkában az arabok békésen kereskedhettek; az ősi törzsi viszálytól mentesülhetnek, itt senkit sem ér el a bosszú. Azt tudták, hogy szentély nélkül nem érhetek el

ekkora sikert. Ugyanakkor az arabok nem rendelkeztek anyanyelvükön írt szent iratokkal; soha sem küldött közük Ábrahámhoz, Mózeshez vagy Jézushoz hasonló hírnököket. – Ezért aztán elterjedt az arabok kisebbségi érzése. A velük kapcsolatban álló zsidók és keresztények lenézték őket, mert nekik Isten nem nyilvánult meg. Barbár népnek csúfolták őket.

A próféta beteljesülés 610-ben következett be, a Hira hegyen, a ramadán havának tizenhetedik éjszakáján: Mohamed arra riadt hirtelen álmából, hogy Isten marcangoló jelenlétét érzi. Hamisítatlan arab stílusban számolt be nehéz szavakban. Elmondta, hogy egy angyal jelent meg előtte és ráparancsolt: „Hirdess!” Tiltakozott – a héber prófétákhoz hasonlóan: „Nem vagyok igebirdető!” Ekkor az angyal olyan erővel ölelte meg – folytatódik Mohamed beszámolója – hogy alig maradt benne a szusz. Majd újra szólt: „Hirdess!” Az ismételt tiltakozás után ismét szorítás és a harmadik felszólítás: „Hirdess!”. Azután Mohamed száját elhagyták az új szentírás legelső szavai:

„Hirdess Urad nevében, aki teremtett, vérrögéből teremtette az embert.

Hirdess! A te urad a legnagyobb lelkűbb, aki íróttal megtanította az embert arra, amit nem tudott.”¹

Isten ígéje első ízben hangzott el arab nyelven és a szentírás neve később, ennek alapján lett Qurán: az Igé hirdetés, Olvasnivaló.

Mohamed magához tért. Félelemmel gondolt rá, hogy most vált alávaló kahinná, akihez akkor fordulnak az emberek, ha elveszett a tevéjük. A kahin-ról azt tartották, hogy egy kóbor dzsinn szállta meg, a lidércek egyike. A költőkről is ezt tartották. Mohamed megvetette a kahinokat; akiknek szózata halandzsából áll, aminek se füle, se farka. Mohamed mindig megkülönböztette a koránt a költészettől. Mohamed kijött a barlangból, hogy levesse magát az oromról; de a hegygerincen megjelent egy lény, akit Gábiel arkangyallal azonosított. „Amikor félútig jutottam a gerinchez, hangot hallottam az egekől alászólni: Ó, Mohamed! Te Isten apostola vagy, én pedig Gábiel vagyok! Felemeltem hát orcámat a mennyek felé, hogy lássam, ki szólított, és íme, Gábielt láttam, embernek alakjában, lábait szétvetvén a szemhatáron... Álltam reá meredvén, nem moccanván sem vissza, sem előre, majd elfordítottam volna tekintetem róla, de az égnek bármelyik tartományára is vetítettem szemem, őt láttam ott, ahogy annak előtte.”

Az iszlám Gábielt általánosan a szent lélekkel azonosítja; mindenütt jelenvaló, mindenható. Mohamed sokkos állapotba került és feleségéhez fordult. Így kérte: „védj meg, védj meg!” Asszonya sietve közölte: „Te kedves vagy, megértő feleid iránt. Segíted a szegényeket és elveszetteket, osztasz terheikben. Kűszködés, hogy helyreállítsd népemben a megingott erkölcsöt. Kitűnsz vendég-szeretettel és a szűkölködők segítségére sietsz.” Majd felesége Khadidzsa azt tanácsolta, keressék fel a

kereszténnyé lett unokatestvérét Varaka ibn Namfált, aki járatos volt a szent iratokban. Varaka nem kételkedett: Mohamed Mózes és a próféták Istenétől kapott megbízást, hogy az arabokhoz küldött követe legyen. Néhány év múlva Mohamed is belátta, hogy csakis így történhetett. Elkezdett hát prédikálni, elhozta a maguk szentírását.

A Tórától eltérően –, amelyet a Biblia beszámolója szerint Mózes egészében megkapott a Sínai hegyen – a Korán csak részletről részletre jutott Mohamed birtokába: sorról-sorra, versről versre. A kinyilatkoztatásokat kinterhes élményként élte meg: „Egyszer sem kaphattam úgy az ígét, hogy ne érezzem, lelkem elszakítottatik tőlem” – mondta Mohamed. Mohamed megszenvedte a kinyilatkozásokat; meg kellett alkotnia minden idők egyik legnagyobb szellemi és irodalmi művét. Hitt abban, hogy Isten kifürkészhetetlen ígét alkotja meg arab nyelven; hiszen Koránja épp oly jelentőséget kapott az iszlámban, mint Jézus a kereszténységben. Mohamedről többet tudunk mint bármelyik más vallásalapítóról. A Koránban is láthatjuk, hogyan alakult ki világképe. A Koránban benne van az iszlám kialakulásának története, kortárs szempontból. Ez egyedülálló dolog a vallástörténelemben. Ahogy egy újabb részlet megvilágosult, Mohamed – aki írni-olvasni nem tudott – fennhangon elszavalta és a muszlimok szóról-szóra szavalták, az írni tudók – kevesen voltak – pedig lejegyezték. Körülbelül 20 évvel Mohamed halála után született meg az első hivatalos gyűjtemény a kinyilatkoztatások után. A szerkesztők hosszabb szúrákat – verseket – vettek előre és a rövidebbeket tették hátra. A Korán nem történetet mesél el, nem logikai fejtegetés. Az Írás azt taglalja, hogy Isten jelen van. A nyugati ember számára a Korán unalmasnak és önismétlőnek tűnhet. Ugyanazokat a tételeket veszi sorra. A Koránt azonban nem házi olvasásra szánták, hanem templomi szavalatra. Ez pedig – globalizáció ide és oda – nem változott az elmúlt 1400 év alatt: amikor a muszlimok valamelyik eldalolt szúrárt hallgatják a mecsetben, hitük egész teljességben feléled lelkükben.

Mohamednek eszébe se jutott, hogy térítsen, csak a mekkaiakkal és a környékbeliekkel foglalkozott. Nem hitte, hogy új világvallást teremtett. Csak az ősi hitet hozta el és arra gondolt, hogy óva intse kortársait: sorsuk veszélybe forog. Előttük nem kellett Isten létét bizonyítani. Mindnyájan hittek Allahban, a menny és a föld teremtményében és úgy tartották: azonos a zsidók és a keresztények Istenével. Isten így szólt Mohamednek a Korán egyik legkorábban keletkezett szúrájában: „És ha megkérded őket, hogy ki teremtette az egeket és a földet, és ki rendelte a Napot és a Holdat (az ember) szolgálatára, bizonyosan azt mondják: „Allah” És ha megkérded őket, hogy ki bocsátott le vizet az égből, és élesztette föl általa a földet, miután az már meghalt, bizonyosan azt mondják: „Allah”.

Isten léte nem lehet kétséges. Az iszlám nevet Mohamed vallása azért kapta, mert a szó teljes odaadást jelent; minden hívő Allahnak tartozik. A muszlim

¹ A vérrög itt az ondót jelenti!

szó arra az emberre vonatkozik, aki életét mindenestül Teremtőjének szenteli. A Korán szövegében a „hitetlen” nem a mi szavunk szerinti ateistát jelenti, hanem olyasvalakit, aki nem érez hálát iránta, – mármint Allah iránt – látja, hogy mint köszönhet urának, mégsem hajlandó megadni neki a tiszteletet, csupán háladatlanságból.

Az iszlám minden híve visszautasítja a mohamedán kifejezést; ugyanis Mohamed nem Isten, csupán egy próféta és egyetlen muszlimnak sem jut eszébe, hogy egy prófétahoz, vagy egy szenthez imádkozzon, vagy közbejárását kérje, mert egyedül csak Allah (Isten) méltó az imára. Az iszlám gyakorlati kötelességet rótt a muszlimokra, hogy igazságos és egyenlőségre törekvő társadalmat építsenek, ahol a szegények és az elesettek illő ellátásba részesüljenek. A Korán első erkölcsi üzenete: helytelen vagyont felhalmozni, személyes jólétet építeni; dicsérendő viszont a társadalom javait megosztani, saját gazdagságunkból juttatni a szegényeknek. Az alamizsnázkodás és az imádkozás az iszlám öt pilléréből kettő. A Korán hangsúlyozza: intelligencia szükségeltetik Isten jeleinek és üzeneteinek megfigyeléséhez. A nyugatiak a Koránt nehéz olvasmánynak érzik; amelynek a fordítás az oka. Az arab nyelvet különösen nehéz átültetni, még a hétköznapi szövegek és a politikusok szövegei is sutának tűnnek, idegenszerűnek más nyelveken. Ez pedig kétszeresen is igaz a Korán esetében: körülményes, körbejáró nyelvezettel íródott. Álljon itt egy példa: a muszlim ember számára tilos az emberábrázolás. Amikor Mohamed elveszítette egyik csatáját Bizánc ellen, megtiltotta az emberábrázolást, ugyanis az ellenség képekkel vonult fel a csatamezőn. Helyette a leírást, az elmondást használják. Mohamed alakját így jellemzi egy kalligráfia: *„Nem volt sem túl magas, sem túl alacsony. Közepes termetű volt. Haja nem volt sem túl göndör, sem túl egyenes, hanem valamelyest hullámos. Sem kövér, sem sovány nem volt. Arca kerekded volt és nem volt sem túl fehér, sem túl piros. Nagy, fekete szemei és hosszú szempillái voltak. Erős csontjai és vállai voltak. Nem volt szőrös, csak a mellkasán. Tenyere és lába kerges volt. Amikor ment, lépéi energikusak voltak, mint ha lejtőn járt volna. Amikor valami felé fordult, egész testével odafordult. Két válla közt a prófétaság pecsétjét viselte és Ő volt a próféták pecsétje. Ő volt a legjobb szívű ember. Beszéde mindenkinél meggyőzőbb volt. Ő volt a legszelídebb természetű ember. A legnemesebb nemzetiségből származott. Aki először találkozott vele, megijedt, aki viszont kapcsolatban állt vele, megszerette. Aki őt jellemezte így beszélt róla: Senki hozzá hasonlatosat nem láttam, sem előtte, sem utána. (Szálljon rá Isten áldása és üdvössége!) Ó, Isten áld meg őt és üdvözítsd a Könyörületeség Prófétáját, a Közösség Közbenjáróját, Muhammadot és egész családját, valamint az összes Prófétát és Küldöttet.”*

A kalligráfia díszítő elemkénti alkalmazásban új motívum jelent meg és terjedt el a 18-20. században. Az élőlények alakját utánzó kalligrafikus szavak ekkor váltak népszerűvé. Ez a szúfi köröknek köszönhető, mivel számukra fontos

volt az írás misztikus lehetősége. Az állatokat utánzó kalligrafikus munkák gyakran többretegű jelentést és üzenetet hordoznak. Ugyanakkor, ezzel egy időben a tisztán nonfiguratív kalligrafikus ábrázolás, a próféta tulajdonságainak (hilja) megjelenítése is nagy népszerűségnek örvendett, különösen az oszmán területeken. E geometriai forma megalkotója Háfz Oszmán, a híres 17. századi kalligráfus. A próféta különböző leírásainak alapvető forrása al-Tirmizi, a híres 9. századi hagyománygyűjtő Shamáilja. A geometriai formákkal készült hilja szövege azt a szerepet töltötte be a muszlimoknál, mint a szentek képei a keresztényeknél.

A Próféta 632-ben bekövetkezett halála után Muhammad apósa, Abú Bakr lett az utóda (kalifa). Abú Bakr-t Omár, majd Oszmán mint kalifa követte, akit 656-ban meggyilkoltak. Halála után Ali ibn Abi Tálih, Muhammad unokatestvére lett a muszlim közösség (umma) vezetője, bár sokan ellenezték megválasztását. Így kénytelen volt székhelyét Kúfába, Irakba áthelyezni, de ő is merényletnek esett áldozatul 661-ben. Az Omajjádok föllázdak ellene, amely az első szakadáshoz vezetett az iszlámban. Ali követőiből lettek a síiták és akik ellene voltak, kapták a szunnita elnevezést.

A síita irányzat kezdetben csak politikai, később vallási jellegű konfliktus volt, amely szakadásra vezetett az iszlámban. Követői, a síiták, először csak, mint Ali, a Próféta unokatestvére és veje (a későbbi negyedik kalifa) párthívei szerepeltek a Muhammad utódlásával kapcsolatos vitákban. (A szó a síat Ali, „*Ali pártja*” kifejezésből származik) Idővel azonban olyan vallási elképzelések képviselőjeként is megjelentek, amelyeket az ortodox muszlimok, szunniták (ti. azok, akik a szunnát, a prófétai hagyományt követik) összeegyeztethetetlennek tartottak az iszlám eredeti tanításával. Hivatalosan azonban a szunniták úgy tekintettek a síizmusra, mint a saját négy jogiskolájuk (arabul mazhab) mellett létező ötödikre.

A jellegzetesen síita nézetek között megemlíthetjük a túlzott, szinte emberfeletti tulajdonságokat, amelyekkel Alit – illetve az imámokat, a síita közösség vezetőit – felruhazzák, akiket tévedhetetlennek tartanak.

Egy másik központi gondolat a mártíromság. Ali fiának, Huszainnak tragikus halálakor alakult ki, akit 680-ban hozzátartozóival együtt az iraki Kerbalánál lezajlott ütközetben kegyetlenül meggyilkolt az omajjád kalifa serege. A szomorú eseményről a síiták minden évben – ma is – megemlékeznek az ásúránapi (a muszlim holdév első hónapjának, Muharramnak a 10. napja) gyászszertartások során. A passiójátékok – amelyekben Huszain halálának eseményeit elevenítik fel – a Huszain iránt megnyilvánuló tiszteletet mutatják, akinek sorsa mindig példaként lebegett a síiták előtt. Mártíromság lett az imámoknak, Ali leszármazottainak sorsa is, kivéve a legutolsót, a tizenkettedik

imámot, aki eltűnt, hogy majd az igazság helyreállítójaként, a gonoszság elpusztítójaként jöjjön vissza újra.

A síiták azt remélik, hogy az imámok mártírorságuknak köszönhetően közbenjárnak értük Istennél, amikor eljön az Ítélet Napja. Ez magyarázza azt, a síiták nemcsak a mekkai szentélyhez, a Kábához zárandokolnak el, hanem az imámok sírjait is előszeretettel keresik fel. Az ilyen látogatások fontos kellékei az un. Zijára („látogatás”) tekercek, amelyek Korán-verseket és az imámokhoz intézett jámbor fohászokat tartalmaznak.

A síitákat azonkívül, hogy ragaszkodnak Ali leszármazottainak örökösödési jogához, több szokás és gyakorlat is megkülönbözteti a szunnitáktól. Így pl. a jog területén megtartották az un. Muta (élvezeti) házasságot, amelyet csak meghatározott időre kötnek. Ima közben egy kis kerek, vagy szögletes „követ” használnak (amit lehetőleg Huszain kerbelai sírjának környékéről gyűjtött földből készítenek), amit a hívő maga elé helyez, és leborulásnál hozzáérinti a homlokát. A hitvallás recitálásakor a síiták a sahadát az „*Ali Isten Barátja*” (Vali Allah) kijelentéssel egészítik ki. Alinak Istenhez fűződő barátsága (Valája) állandó motívum a síita fohászokban, mint a rendkívüli népszerűségnek örvendő „*Hívd Ali!*” (Nádi Alijjan) kezdetűben, amely a legkülönbözőbb tárgyakon a szafavida dinasztia uralmi idején jelent meg a 16. századtól kezdődően. A szöveg minimális eltérésekkel a következőképpen hangozhat: „*Hívd Alit, a csodák letéteményesét. Megtalálok Őt támaszkodként viszontagságok közepette. Minden bánat és baj eltűnik a Te Hatalmad révén, a Te Prófétaságod révén, Ó Muhammad és a Te Istenhez fűződő Barátságod révén Ó, Ali, Ó, Ali!*”.

Az Ali iránt megnyilvánuló tiszteletben osztozott felesége, Fátima, (a Próféta lánya) is, valamint két gyermekük, Haszan és Huszain, és természetesen Muhammad. A hagyomány szerint a Próféta egyszer beborította őket és saját magát a köpenyével a védelem jeleként. Az eseményre utalva, ötüket a „*Köpeny Családjának*” nevezik, s gyakran fordulnak hozzájuk segítségért fohászokban, amelyek sokszor megjelennek a talizmán jellegű tárgyakon is. Ilyen szempontból jellegzetesek a felvonulási zászlórudak, csúcsukon egy kézzel. Az öt ujj a „*szent család*” öt tagját szimbolizálja, amelyeket Korán-tartókkal is díszítenek.

A népi áhítat megnyilvánulási formáit jelzik azok az ikonokhoz hasonlatos képek, amelyek főleg Alit és két fiát, Hanaszt és Huszaint ábrázolják. Az általánosan elfogadott nézet is ezzel magyarázza azt, hogy a síiták toleránsabbak az emberalakos ábrázolással szemben, mint a szunniták. (Jellegzetes, hogy a kádzsár festészet erőteljes európai hatást mutat.)

A síitáknak az iszlám történetében játszott jelentőségét mutatja, hogy Kairót az Egyiptomban 969 és 1171 között uralkodott síita fátimida dinasztia alapította. A síita irányzat legnagyobb politikai sikerét Iránban érte el, ahol a Szafavidák

hatalomra kerülésével államvallássá lett a 16. században. (A 17. század vége és a 19. század eleji időszakban azonban üldözték a síitákat.) Hosszú ideig, egészen 1964-ig síita dinasztia uralkodott Jemenben is. Ma nagy létszámú síita közösségek találhatók még Irakban, Libanonban, Azerbajdzsánban és Indiában. Szólnunk kell a szúfizmusról, a mágiáról, az iszlám velük kapcsolatos álláspontjáról is. A szúfizmus, amit a miszticizmus szó megfelelőjeként használunk arabul, fontos szerepet játszott az iszlám filozófiában, teológiában, művészetben, irodalomban és politikában. A szúfizmusnak ugyancsak vitathatatlan a jelentősége az iszlám vallás terjesztésében és a függetlenségi háborúban.

Amikor a szúfik helyét próbáljuk megvilágítani, egy vezető iszlám kutató hasonlatát használva azt mondhatjuk, hogy azok a hívők, akik végrehajtják a muszlimok számára előírt vallási kötelezettségeket, olyanok, mint akik egy kör szélén állnak, amelynek közepében érhető el Isten. Egyesek, a kiválasztottak viszont vágyat éreznek arra, hogy eljussanak a kör központjába az odavezető számtalan út (a kör sugarainak) egyikén, hogy az Isteni Valósággal találkozzanak. Ezek az emberek, akik „*vándorolnak az Úton*” a misztikusok, vagyis a szúfik, ahogyan őket az iszlám világban hívják. Az elnevezés valószínűleg a gyapjú (szúf) szóra vezethető vissza, utalásként arra az egyszerű gyapjú öltözetre, amit a szúfik hordtak.

A híres arab történetfilozófus, Ibn Khaldún a 13. században úgy határozta meg a szúfizmust, hogy az, az istentisztelet állandó gyakorlását, azt az Isten iránti teljes odaadást, a világ hamis ragyogásától való elfordulást, az élvezettől, a tulajdontól, rangtól való távolságtartást jelenti, amelyre a nagy tömeg áhítozik.

A szúfizmus eredetileg egy szigorú aszkétikus jellegű életformából fejlődött ki, amelyet főleg az Istentől félelem irányított és alakult át idővel kifejlett miszticizmussá, amely az önsanyargató szemléletet átalakította az Isten iránti végtelen szeretet középpontba állító életfelfogássá. Ennek kifejezése lett a szúfizmus fő jellemvonása. Érdekes, hogy az Isten iránti szeretet érzésének leghíresebb képviselője egy nő volt, Rábia al-Adavijja, aki 8. században élt. A szúfizmusnak ezzel a központi gondolatával szoros kapcsolatban áll az Istenbe helyezett korlátlan bizalom (tavakkul) hangsúlyozása is.

A muszlimok időszámításukat sem Mohamed születésétől eredeztetik; nem is az első kinyilatkoztatás évétől, hanem a bevándorlástól, ugyanis 622-ben tanai miatt kénytelen volt Mekkából Medinába távozni. Később azonban Mohamed korábbi mekkai ellenfeleit is megnyerte az új vallás számára, így Mekka és az ősi Kába vált az iszlám központjává.

Még Mohamed élt, az egyenlőség elve a nemek megítélésére is kiterjedt. A Nyugat általában eredendően nőgyűlölő vallásnak tartja az iszlámot, bár – akárcsak a kereszténység – kezdetben pozitívan közeledett a nők kérdéséhez.

Mohamed első megtérítettje között számos nő volt és az elismerésük a próféta szívügye lett. A Korán szigorúan megtiltotta a lánygyerekek megölését és megróttta az arabokat az utálkozásért, ha lányuk született. Az írás biztosította a nők örökségi és vallási jogát is – a nyugati nők a 19. századig ezekkel a jogokkal nem rendelkeztek. Egy ízben a mekkai nők panasszal fordultak a prófétához, hogy a Korán miért csak a férjeiket szólítja meg, amikor a nők is odaadással fordulnak Allahhoz. Így született meg a kinyilatkoztatás: az asszonyokat és a férfiakat egyként szólítja meg.

A Korán a fátyolkendő viselését sem írja elő az összes asszony számára, csak Mohamed feleségeinek, megkülönböztetésként. Amikor az iszlám elfoglalta helyét a civilizált világban, a muszlimok átvették a környező népek szokásait, amelyek a nőket alávetettséggel kárhoztatták. Perzsiától és a keresztény Bizánctól – ahol az ilyesmi már régóta dívott –, pl., hogy asszonyaikat elfátyolozzák és háremekbe különítik el. Az Kalifátus korára (750–1258) a muszlim nők helyzete már olyan sanyarú volt, mint a zsidó, vagy keresztény közösségekben élő sorstársaiké. A mai kor muszlim feministái arra unszolják a férfiakat, hogy térjenek vissza a Korán eredeti szelleméhez.

Ma a földünk minden ötödik lakója hallgat az iszlám hívó szavára, 1,3 milliárd ember. A muszlim hit gyorsan terjed. Ma az iszlám számít a világ leggyorsabban terjedő vallásának. Híveinek 80 százaléka már nem az arab világból származik. Arab az, aki arabul beszél – mondta Mohamed, a Próféta. Az arabok többsége muzulmán vallású. A muszlimok táborán belül azonban az arab muszlimok törpe kisebbséget alkotnak; az iszlámhívók kevesebb mint hatodát teszik ki.

Az iszlám világ megoszlása:	Lakos, millióban
<i>Arab iszlám</i>	220
<i>„Feketé” iszlám</i>	150
<i>Európai iszlám</i>	70
Törökország	60
Balkán	10
<i>Keleti iszlám</i>	70
Irán (síita többség)	55
Afganisztán (szunnita többség)	5
<i>Indiai iszlám</i>	295
Banglades	95
Pakisztán	109
India	91
<i>Szigetvilági iszlám</i>	185
Indonézia	167

Malájföld	11
Fülöp szigetek	7
<i>Periférikus iszlám</i>	110
Közép-ázsiai köztársaság	50
Oroszország	10
Kína	40
Egyebek (Thaiföld, Sri Lanka)	10
<i>Iszlám diaszpóra</i>	20
Nyugat-Európa	8
Amerika	10
Egyéb	2

A hat legnagyobb iszlám lakosságú ország (Indonézia, Pakisztán, Banglades, India, Törökország, Nigéria) között nincs arab ország.

Az iszlám szó arab eredetű, jelentés; „odaadás Allah iránt”. Eredetileg a szalam (béke) szóból származik. Meglepő, amikor azt halljuk, hogy a gyilkosságok az iszlám nevében történnek, amikor „Az iszlám vallás lényege a béke”. „Ahogy minden mai vallás, a mi hitünk is tiszteltetbe tartja az élet szentségét” – vallja ezt a muszlimok többsége.

A zsidó és a keresztény valláshoz hasonlóan az iszlám is Ábrahám prófétától eredezteteti magát, – attól a bronzkori parasztembertől, akivel Isten megkötötte a három nagy vallás alapjává tett szövetséget. Allah megtiltotta ugyan a vallás erőszakos terjesztését, de arra utasította Mohamedet, hogy hirdesse szülőföldjén az új hitet. Nem volt könnyű feladata: Mekkában törzsi háborúk dúltak és általános szokás volt a bálványimádás. Mohamed és követői gúnyos és heves támadások céltáblájává váltak; ezért egy évtizedes támadás után a Mekkától 320 kilométerre fekvő Medinába vándorolt, majd néhány év múlva visszatért és bevette a várost. A Próféta halálakor, 632-ben, már az egész arab térségben elterjedt az iszlám.

Az iszlám világ a görög-római és az arámi kultúra szellemi eredményéből táplálkozott és olyan robbanásszerű fejlődést hozott a tudományban, ami példa nélkül áll egészen a reneszánsz bekövetkezéséig.

Számtalanszor felvetődik a kérdés, hogy vajon beszélhetünk-e iszlám művészetről? Létezik-e művészeti egység az iszlámban? Az iszlám – ellentétben a kereszténységgel, a zsidó vallással vagy a buddhizmussal, nem rendelkezik rituális eszközökkel vallási gyakorlatában. Bár az iszlám nagyszerű egyházi épületeket, mecseteket, vallási iskolákat (medreszét), síremlékeket és minarékat emelt; az iszlámban fontos szerepe volt a szent könyvnek, a Koránnak; de mégsem beszélhetünk egységes iszlám művészetről.

Néhány tudós – nemzeti hovatartozásuktól függően próbálják hangsúlyozni az arab, az iráni, vagy a török hatást. Egy arab professzor nézete: az iszlám művészet arab művészet; mert a vallás, a nyelv és az írás az araboktól származik. Ezzel ellentétes nézetet vallanak a törökök: véleményük szerint török művészetről kellene szólni. Nagyszámban vannak a perzsa iskola hívei is, ők az iráni befolyást emlegetik.

Egy másik irányzat nem az etnikai, hanem a nemzeti hovatartozást emeli ki az arab világon belül, így egyiptomi iszlám, szíriai iszlám, vagy észak-afrikai iszlám művészetről beszélnek. Tény, hogy az iszlám világon belül minden országnak meg van a maga saját felismerhető iszlám jellegzetessége, különlegessége. Viszont az is igaz, hogy ha egy szakember kezébe kerül egy tárgy, amely az iszlám világban készült, amely lehet fém, üveg, fafaragás, kerámia, minden kétséget kizáróan megállapítható: iszlám tárggyal van dolgunk – bárhol is készült. Tehát van egy jellegzetessége, amely közös az iszlámban. – Ílymódon beszélhetünk iszlám művészetről.

Az iszlám bevezetése, annak gyors elterjedése a Földközi-tenger medencéjében, de azon túl is, lehetővé tette a könnyű és minden bürokráciától mentes mozgékonyt. Sőt az évente megismétlődő mekkai és medinai zarándoklatokkal elő is írta ezt. De nem csak zarándokok, hanem kereskedők, iparosok, művészek, sőt tudósok is keresztül-kasul beutazhatták az iszlám világot, már a hit első századában is. Nyitott volt számukra a világ az Atlanti-óceántól Indiáig és Belső-Ázsiáig. Ez a mozgékonyt tette lehetővé az eszmék vándorlását és áramlását, kicserélődését, a művészeti stílusok elterjedését, az áruk szállítását nagy távolságokra. A mecset nemcsak közös imádkozó hely, hanem kulturális és társadalmi központ is lett. A bazárban távoli vidékek kereskedői, utazói, iparosai találkoztak, cseréltek eszmét és híreket. Így lett a mecset és a bazár az iszlám fontos gócpontja, s a karaván az az eszköz, amely az információ cserét lehetővé tette. A karaván eljutott az iszlám valamennyi országába és helységébe. A legfontosabb mégis az évente megismétlődő mekkai és medinai zarándoklat volt és az ma is.

Az iszlám ideológiáját, tanítását nagyban befolyásolta a zsidóság és a kereszténység; amely az iszlám gyakorlatában is visszatükröződik. Az iszlám öt alaptételével foglalkoznunk kell, hogy jobban megértsük lelkületüket. Az első a hitvallás, amely úgy szól, hogy „*Nincs Isten csak egy, Allah és Mohamed az Ő Próféta.*” Ez a hitvallás szemben áll a pogányság több istenhitével, de a kereszténység „Szentháromság” tanával is. A Korán foglalkozik Jézus létével is. Elfogadja mint Próféta, de tagadja istenségét. Ugyanakkor hozzáteszi: Mohamed az utolsó próféta.

A második az ima, amely először csak háromszor volt kötelező naponta. A napi öt ima bevezetése és annak szigorú katonai fegyelemmel történő elvégzése

Mohamed halála után alakult ki. Az igazhívők Mekka felé fordulnak. Egy muzulmánt úgy temetnek el, hogy arcával Mekka felé helyezik sírba. (Ima közben a muzulmánok kezdetben Jeruzsálem felé fordultak. A zsidóság ima közben szintén Jeruzsálem felé fordul. Az első időben a zsinagógának és nemcsak az imádkozónak kellett arra felé fordulni. A változás a zsinagógák építésénél korán bekövetkezett. A zsidóság monoteista beállítottsága, a zsidó gyakorlat a prófétára már fiatal korában erős benyomást tett. Jeruzsálem kezdetektől fontos volt számukra, Mekka és Medina után a harmadik szent hely. A kis medinai közösség meg akarta nyerni a helybeli zsidóságot az új vallás számára. Ez azonban nem sikerült és attól kezdve elrendelte Mohamed, hogy az imának nem Jeruzsálem, hanem Mekka felé kell irányulni.

A harmadik alaptétel az alamiznaadás, amelyet minden igaz hívőnek kötelezővé tett az iszlám. Ennek volt egyik következménye, hogy uralkodók és gazdagok egymás után építettek mecseteket, síremlékeket és egyházi iskolákat. Az alapítvány az alamizna adásának az egyik legérdemlegesebb fajtája.

A negyedik tétel a kötelező böjtöt írja elő Ramadán hónapban. Ekkor harminc napon keresztül nem vesznek magukhoz ételt az igazhívők, sőt ha lehet a víztől is megtartóztatják magukat napkeltétől napnyugtáig.

Végezetül az ötödik előírja a hadzsot, a zarándoklatot Mekkába. Az igazhívőnek életében legalább egyszer meg kell itt fordulnia. Ez csak azután lett lehetséges, miután kierőszakolták a megegyezést, amely szerint a muzulmánok és a mekkaiak egyforma elbírálásban részesülnek. Mindez 628-ban történt, időszámításunk szerinti 6-ban. Röviddel ezután teljesen birtokukba vették a Kábát, környékét megtisztították, s átalakították a saját monoteista vallásuk követelményeinek. Kiküldték, a tilalmait, amely szerint nem mohamedán nem léphet be a szentély területére. Később ez az egész városra, majd a Próféta halála után Medinára is kiterjedt. E tilalom még ma is érvényben van. Igen kevés nem muzulmán európainak sikerült bejutnia Mekka és Medina területére, s ők is csak álruhában tudták megtenni.

A mekkai szentély kezdettől fogva a mai napig az iszlám központjában volt. Az iszlám alapítása óta eltelt közel 1500 év alatt számtalanszor átépítették a szentélyt és környékét, sőt a Kábát is, de annak kocka alakja változatlan maradt. A mai Kába külseje kőből, belseje pedig márványból van. Az épület maga üres, csupán egy egyszerű lépcső található az egyik sarkában, amelyen a tetőre lehet feljutni. A külsejét arannyal hímzett fekete, vagy zöld bársonylepel, a kiszva borítja. Minden évben felújítják; az előző évet Szaúd-Arábia királya valamelyik iszlám uralkodónak küldi ajándékba.

Az iszlám történetében a fordulópont 630-31. évben következett be, amikor Arábia törzsei egymás után csatlakoztak az új valláshoz. 632. június 6-án Mohamed meghalt. Házában, az első mecsetben, a szentélyen belül temették

el. Sírja még ma is ott van; zarándokok épp úgy körbejárják, mint a kábat. Az iszlám szent könyvét, a Koránt Mohamed még életében közreadta. A koránt a muzulmánok úgy tisztelik, mint Allah üzenetét, amely sugalmazások formájában, Gábrriel arkangyal közvetítésével jutott el Mohamedhez. Életében még csak szájról-szájra adták. Voltak olyanok, akik megtanulták; ezek neve arabul: huffáz volt. Mohamed halála után szükséges volt írásban rögzíteni. Erre az első próféta utóda adott utasítást, de csak a harmadik utód uralkodása alatt fejeződött be, 656-ra. Miután a végleges szövegben megegyeztek, azt négy példányban sokszorosították, s szétküldték az iszlám világ négy részébe, ahol számtalan példányban lemásolták.

A korán írásba foglalása szükségessé tett az arab írás reformját, szabályainak rögzítését.

Néhány szót kell szólnunk arról, hogy milyen az iszlám nyugati szemmel!

Az európaiak szemében az iszlám az elmúlt közel ezernégyszáz esztendő során leginkább fenyegető tényezőt jelentett. A hithű keresztények számára elfogadhatatlan, sőt vérlázító volt az a vallás, amely elismerte az egyistent, mint a világegyetem teremtőjét, ugyanakkor tagadta a szentháromság doktrínáját; elismerte, hogy Krisztus próféta; hitt az utolsó ítélet napjában, a pokolban és a mennyországban, ugyanakkor úgy tetszett: az ég legnagyobb ajándékának az érzéki örömeket tartja. A keresztény Bibliát Isten igéjének tekintette, de nagyobb jelentőséget tulajdonított egy olyan írásnak, amely tagadta a Biblia tanításait. A keresztény államok fenyegetőnek tartották a muszlim hatalom előretörését, amely a 8. századba egész Franciaország közepéig hatolt, a 16. és a 18. században Közép-Európa belsejéig jutott, közel 1000 évig tartotta rettegésben a kereszténység keleti védőbástyái mellett őket. Mindez még a lehetőségét is kizárta annak, hogy bárki érdeklődést mutasson az iszlám életeszmény iránt. Európa kezdetektől ellenségesen viszonyult az iszlámhoz. Dante rettenetes véget szánt Mohamednek, a „hamis” prófétának. A Pokolban néhány muszlimot külön megemlégett az erényes pogányok között; akik Szókratészhez és Arisztotelészhez hasonlóan csak enyhe büntetésre kárhoztattak a Pokol első körében, ilyen volt Avicenna. De az iszlám prófétájának a tíz bugyor közül a kilencedikben volt a helye.

Az iszlám ellen a középkorban indított nagy küzdelem a reneszánszon és a reformáción át a 18. századig folyt. A 18. századtól azonban kezdetét vette az iszlám alapjainak szélesebb körű megértése. Erre az időre az európaiak már biztosítva látták fölényüket a muszlim erőkkkel szemben. A bekövetkezett változást jelképezte Egyiptom 1798-ban történt francia megszállása, amikor Napóleon hátat fordított a keresztény – muszlim szembeszállásnak. „Tiszteletben tartom Allahot, az ő Prófétáját és a Koránt” jelentette ki partraszállásakor; s ettől kezdve úgy viselkedett, mint egy muszlim uralkodó.

Muszlimnak vallotta magát; nyilvánosság előtt a Prófétát dicsőítette és levelét ezzel a formulával kezdte: „*Allah a könyörület és az irgalmas nevében!*”. Pragmatikusan viszonyult az iszlámhoz, amit előtte egyetlen európai uralkodó sem tett meg.

A muszlim világ megismeréséhez a hit tudományos vizsgálata is hozzájárult: 1689-ben latinra, 1734-ben angolra fordították. Az európai uralkodók parkjaiban iszlám pavilonokat építettek.

A keresztény vezetők nem ellenségesek többé; nem azt hangsúlyozzák, ami elválasztja őket, a másik hatalmas egyistenhívő vallástól. Ezért a Második Vatikáni Zsinat – bár nem foglalt állást abban, hogy a Korán Isten szava-e – arra kéri a keresztényeket, hogy megértő szívvel tekintsenek az iszlámra. Kijelenti: *Az egyház nagybecsüléssel tekint a muszlimokra is. Ők az élő és örökkévaló egy Istent imádják, a könyörülőt és mindenhatót, a mennynek és földnek teremtőjét, aki szólott az emberekhez. Teljes szívvel akarnak hódolni megmagyarázhatatlan rendelései előtt is; így hódolt meg Isten előtt Ábrahám, akibe szívesen látják a muszlimok is hitük forrását. Jézus istenségét nem ismerik el ugyan, de őt prófétaként tisztelik. Szűz anyát, Máriát is magasztalják, sőt olykor áhítattal fohászkodnak hozzá. Várják továbbá ez utolsó ítélet napját, amikor Isten feltámaszt minden embert, és érdeme szerint megítél. Ennél fogva fontosnak tartják az erkölcsös életet, Istent pedig főként imával, jótékonysággal és böjttel tisztelik.*²

² Ez a dolgozat nem önálló kutatások eredménye, hanem az arab világról meglévő megállapítások összegzése.

dr. Lakatos Mária

adjunktus, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

A nemzetközi adózás és összefüggései

Amikor én leültem ezt az előadást összeállítani, nem gondoltam, hogy ennyire nehéz dolgom lesz. Olyan előadás után beszélni, amely felvonultatja az iszlám világ arabeszkjeit nehéz, pedig ha egy kicsit önmagunkba nézünk, vagy talán csak arra, amit hallottunk az adózásról, a méltányosság, az igazságosság, a közjó szolgálata tulajdonképpen az iszlámból is átvehető elvek, amelyek minden adórendszer alapját kell, hogy szolgálják.

Ha viszont részt vesznek, és eljönnek velem erre a rövid utazásra, amit az adórendszerek világa között teszünk, akkor lehet, hogy Mohamed próféta szavai kicsit visszacsengenek. Mekka városára tekintve - amit hallottunk az igazgató úrtól -, a pénz imádatából épül a város. Ha az adórendszert megnézem, egy kicsit elferdítve a dolgot, a mások pénzének imádatából épülnek a városok.

Ennek megfelelően szeretném fölillantani, hogy az elmúlt években, hogy hová ment a világ, és ebben hol tartunk mi, egy kis ország a maga lehetőségeivel, és korlátaival, és talán nagyon röviden szóba kerülhet az is, hogy merre lehetne tovább menni. Az adórendszerek és az adózás sajnos sokkal régebbi, mint a középkor. Athénban az Agórán sétálva, gyönyörű márványlapokban, nagyon érdekes mintákat fotóznak a turisták, nem örülnének annak, ha tudnék mi áll rajtuk. Az első adóíveket szemlélik és adóelszámolásokat, amelyek az egyik legkorábbról fennmaradt emlékeke, sőt adózási berkekben még azt is tudni vélik, hogy Hamurappi törvénykönyve, ami a Párizsi Louvre-ban van, alul kicsit megcsonkítva került a múzeum tulajdonába, levésték róla a szöveget. Egyesek szerint azért, mert oszlopnak szánták, de néhány tanácsadó tudni véli, hogy az adózásról szóló szövegeket próbálták meg örökre eltávolítani. Egy biztos, hogy az adózás nagyüzemivé válása mindenképpen a 21. század terméke, amikor kialakultak az elszórt, eseti adóból, mint például a kéményadó, mert ilyen is volt, vagy a vagyoadó, vagy az örökösödési után a komoly rendszerek, létrejöttek a személyi jövedelemadók, amely immáron az összes jövedelmet beleértve, a tömeges munkanélküliség miatt tömegessé váló munkabérek adóztatása is megteremtődött.

Létrejöttek a vállalatok, de nem egy-két vállalat, nem egy-két műhely, nem egy-két manufaktúra, hanem ezrével, tízezzel, százezzel, létrejöttek a vállalatok, amelyek kiváló alkalmat adtak az adóztatásra, természetesen. És valamilyen formában tovább élt, a fogyasztás, a vásári tized, az egy püspöki tizenketted, fogyasztási adó formájában. Ez nagyon sok pénzt jelentett, és a pénz birtokában az állam, a mindenkori állam, megpróbált bizonyos kötelezettségeket vállalni, ez lett a szociális háló, az egészségügy, a népoktatás a nyugdíjrendszer, mind ezekből a dollárokból, fontokból, koronákból, ezekből a pénzekből lehetett egyáltalán finanszírozni.

Így az úgynevezett fejlett ipari országokban is, rendkívül erős állam jött létre, ezekből az adóforintokból, amely nagyon komoly részt kért a megtermelt javak központosításában, és a közdíjjal való újraelosztásában. Nyilvánvaló, ahol sok a pénz, ott fejlődik az elmélet is, és az adóelméletek egy fantasztikus utazást jártak be száz év alatt. Az első időszak a hogyan fizessünk adót, hogyan legyen méltányos, hogyan legyen igazságos, milyen elvek alapján osszuk szét a közteherviselést a különböző állampolgárok, a tehetősebbek és a szegények, a vállalatok vagy éppen a fogyasztók, tehát a vásárlók között.

Az első lépésben a progresszív, tehát a vagyonnal, tehetőséggel, fizetőképességgel kapcsolatos adótáblák, vagyis a progresszív adózás tűnt igazából méltányosnak. De néhány 10 év alatt hiszen 1912 az első időpont amikor az USA-ban bevezetik a személyi jövedelemadóztatást, és progresszív rendszert vezettek be. Magyarország sem igen maradt le ebben az időszakban, és kiderült, hogy ha többet vesznek el az emberektől valamilyen oknál fogva nem szeretnek adót fizetni. Vagyis megjelent a szürkegazdaságnak akkor még nem nevezhető, de mindenképpen felfigyeltek a magatartásra, hogy vagy kevesebbet dolgoznak, vagy nem dolgoznak, vagy nem úgy dolgoznak, vagy netán eltűntetik az állam elől a vagyonukat. Ezt hívták egyébként holtteher veszteségnek. És miután a növekvő állam mindig növekvő bevételekre kíván szert tenni, soha nem volt lég a pénz. Soha egyetlen struktúrába, egyetlen állam nem mondta azt tulajdonképpen, hogy elég a pénzből, és inkább kevesebbet szeretnék elvenni. Ehelyett az mondták nem elég, hiszen nekem fizetnem kell, ezért egyre inkább a méltányosság különbözőképpen felvett szempontjait, azt mondják, hogy szerintünk méltányos az adórendszer, de hatékonyan kell beszélni, a hatékonyság pedig ebben az esetben minél egyszerűbben, minél könnyebben, mindent gyorsabban összeszedhető forintokra, dollárookra, fontokra korlátozódott.

Ezzel tulajdonképpen olyan sokáig nem is volt nagy probléma, hiszen az elmúlt évtizedek nagyrészt töretlen gazdasági fejlődésével a központosított bevételek nagysága elképzelhetetlen mértékben növekedett, 10-20-30 szoros növekedést képzeljenek el, évtizedről évtizedre, ami egy rendkívül gazdag állam vízióját

vetítette elő. De mégis egyszer csak azt vették észre a statisztikusok, bár nő a gazdaság, bár nő az adófizetők bármely tulajdonost nézem, teherviselő képessége, valahogy elbeszélnek egymás mellett. Eltűnik a pénz, nem növekszik úgy az adóbevétel, ahogy a gazdaság fejlődése, vagy a foglalkoztatás növekedése ezt prognosztizálhatónak teszi.

Néhány vizsgálat után már a 60-as 70-es 80-as évekre egyértelművé vált, hogy a legális és adót fizető gazdaság mellett kialakult egy szürke vagy fekete gazdaság és teljese mértékben általánossá vált, az adó eltitkolása, amit szintén, a rendkívül jól fejlődő adóelméletek általában a túladóztatás negatív, hatékonyság rontó következményének tudtak be. Ezeket az elméleteket erősítette pedig a skandináv jóléti modell, amire mindannyian azt hiszem, tisztelettel nézünk, hiszen az európai gazdasági fejlődésnek ez az egyik legszenzációsabb eredménye, de miután nem élünk ott, talán nem látjuk olyan közről, hogy rendkívül nehéz egy olyan országot irányítani vagy élni, ahol a pénz egyszer csak elhagyja a forgalmat. Az ember az autószerelőhöz, aki azt mondja, hogy rendben két autószerelés, egy foghúzás mondja az orvosnak, ugyanis a pénz helyett megpróbálnak valami naturáliákban bartell kereskedelmet folytatni. Tehát nem számlázták le egymásnak, az adott, kapott szolgáltatásokat, hanem kértek szolgáltatásokat cserébe, ami teljes mértékben az áru és pénzforgalomnak ellent mond. És a svéd csoda végének, a hatékonyság mérséklődésének, nagyrészt ez volt az oka.

Hasonló utat járt be az USA, amelyet azt hiszem mindannyian Al Capone után adóparadicsomnak gondolunk, hát a legmagasabb progresszív adókulccsal az USA büszkélkedhet, 1943-44-ben a hadi a gazdálkodás bevezetésekor, hogy finanszírozni tudják a partraszállás és általában az európai háború költségét, a legmagasabb adókulcs 91% volt, és még begyűjtési miniszterük is volt Kenneth Galebrace, későbbi Nobel-díjas professzor személyében, aki ritka népszerűtlenné vált a következő tíz évre. Ezért kénytelen volt újságíróként megkeresni később a kenyerét, mert öt évig nem tudták neki megbocsátani, hogy a különböző stratégiailag fontos javakat központilag begyűjtötte, egy piacgazdaságban. A 91%-os adókulcs G. F. Kennedy elnökségére egyébként 73%-ra mérséklődött, és ez adta az alapot a második sikeres adóreformra.

Miközben tehát az adóelméletek, a politikusok a progresszió, méltányosság, hatékonyság csapdájában vergődtek, eközben a világ átalakult, és átalakult a világ gazdaság, hiszen a nemzetállam kialakulását kísérő adórendszerek maradtak, felépítésükben nem változtak, de eközben fölbomlottak az öt szolgáló nemzetállami keretek. Immáron a nemzetállam nem egy nemzeti vállalattal áll szembe, hanem egy multinacionális céggel, egy globális céggel, ahol a work around the clock, vagyis a 24 órás működés teljesen természetes,

hiszen a világ majdnem minden földrészén van leányvállalata, akkor a könyvelés elvileg napi 24 órán keresztül működik. Van olyan ország, ahová mindig tovább lehet adni a munkát, így egy globális vállalat egészen soha nem megy le a nap. Ennek következtében tehát nem csak a kereskedelem vált nemzetközivé, vagy globálissá, hanem a befektetések, termelések és a munkaerő is több országon átnyúló jelleget öltött. Lebomlottak a határok, amire az információ technológia a nyolcvanas években kezdődő fejlődése tulajdonképpen csak még egy sebességet tett rá, négyesből hatosba kapcsolt a globalizáció.

Ebben a helyzetben verseny indult. Tudjuk, hogy verseny van a munkaerőért, a tőkéért, a befektetésekért, kialakult mindezek kísérőjeként egy sajátos adóverseny is, amelyet a nemzetállamok vívtak egy számukra teljesen ismeretlen porondon. Rendkívül korán felismerték, elsősorban a OECD tanulmányainak köszönhetően, hogy a tőke, munkaerő, befektetést kísérő adóverseny rendkívül káros, ezért megpróbáltak ezen a szerény területen, ami most már mondhatnánk azt is, hogy nem közösség, hanem birodalom, valami fajta megegyezést kötni. Nos, 1977-ben sikerült egyedül egy kötelező érvényű megállapodást, amin nálunk is ismert forgalmi adótípusok bevezetését elérni, azóta egyedül a helyi APEH vagyis adóhatóságok információ cseréjéről sikerült következő megállapodást tető alá hozni, semmifajta egyezség azóta nem született.

Így jelen pillanatban 27 szabad adórendszer uniójáról beszélünk, az Európai Közösségben, ha adó szemszögből nézzük, amelyben az adórendszerek koordinációjának teljes hiánya kíséri a globalizációt. És ebben a helyzetben a nemzetállamok tulajdonképpen elvesztették a saját adópolitikájuk alapjához szükséges mozgásterüket, hiszen gondoljanak bele, hogy mi jut eszükbe Önöknek, ha adó, mi az első, amit mondanak? Bezzeg Szlovákiában... Minden egyes EU országnak megvan a maga Szlovákiája, Párizsban Angliára, Berlinben Prágára, Prágában Varsóra mutogatnak, Magyarországra sajnos mostanában nem nagyon mutogatnak, de talán még nem szabad feladni a reményt, hogy Pozsonyban egyszer azt mondják, bezzeg Budapest.

Tehát jelen pillanatban 27 különböző adórendszer működik, amelyben a tőke mozgása teljesen szabad, ami azt is jelenti, hogy a vállalatok, a határokon átnyúló tevékenységük mellé, az adóelkerülést szolgáló stratégiáikat is mozgatni tudják, teljesen szabadon áramlanak, és széles választék áll a rendelkezésükre. A tőkemozgások ellenőrzésének megszüntetése, hiszen nagy büszkén szoktuk mondani, hogy az EU a tőke mozgásának szabadságát is jelenti, de sajnos ez az adóparadicsomok létrejöttének szabadságát is jelentette, és ez már a hetvenes években rendkívül komoly nyomást gyakorol a fejlett ipari országok kormányaira.

Természetesen globalizáció kontra nemzetállam, nemcsak az egyetlen egy ellentmondás vagy ellentét, amely ebben az összefüggésben megmutatkozik, hiszen az észak-dél, kelet-nyugat, kisállam- nagyállam összefüggést ugyanúgy értelmezhetnénk. A kisállamok ebben a helyzetben semmivel sincsenek jobb helyzetben, mikor a pénzügypolitikájukat, a monetáris politikájukat, a kamatpolitikájukat kell meghatározni. Közgazdasági közhely, hogy egy kis állam nem önállóan állapítja meg a kamatait, hanem mindig igazodik a nemzetközi színvonalhoz. Na most ugyanez teljes mértékben igaz, az adórendszerekre is. Mert a kisállamok méretüknél, és a világgazdasági hatásuk miatt, teljes mértékben alárendelődnek a nemzetközi tőkemozgás igényeinek, plusz az adóparadicsomok elszívó hatásainak. Talán nem véletlen, hogyha belegondolnak a létező adóparadicsomokba, Seychelle-szigetek, Man-szigetek, Jersey-szigetek, Lichtenstein, bizonyos szempontból Svájc, mindig kisállamokról beszélünk, talán csak városnyi kisállamokról, és a Vatikán, bár erről nem szoktunk beszélni, ez is adóparadicsom, talán nem tudják, de a Vatikáni állampolgár ÁFA-mentesen jut cigarettához. Ezért ez egy megélhetési forrás azon keveseknek, akik a Vatikáni államon belül lakást mondhatnak magukénak. A kis országok egyrésztől szembe néznek az adóparadicsomok, és a nemzetközi adószinttel, de kénytelenek valamilyen módon a saját költségvetési bevételeket is szem előtt tartani.

Természetesen bármilyen szigorítás, ami történik egy nemzetállamban, megindítja a költségek, hitelek, termelő beruházások áradatát, rendkívül széles skálája a legális adócsökkentő módszereknek, amelyek rendelkezésre állnak. Ezt hívják úgy, hogy adóoptimalizálás és amikor sikerül bebizonyítani, hogy az adóoptimalizálás, a kreatív könyvelés kategóriáját kezdi elérni, akkor az általában le szokták ülni. De rendkívül nehéz meghatározni ezt a határvonalat, hogy hol kezdődik az adóoptimalizálás, ami egy legális tevékenység és egy elismert tevékenység, és hol kezdődik a kreatív könyvelés.

Természetesen az adóverseny nem általában, tehát nem globálisan és nem bizonyos területeken folyik, az adók minden területén jelen pillanatban, a társasági adó, a személyi jövedelem és a tőkejövedelem adóztatásában is, ebben globálisak a szereplők hozzáállásai bármilyen furcsa, ismét nem nemzetállam keretein belül, hanem birodalmi kereteken belül kell értelmeznünk a különböző adót viselő vagy jövedelemtulajdonosoknak a viselkedését.

Bizonyos jövedelemtulajdonosok rendkívül rugalmasan reagálnak, bármely területen hozott változásokra. A pénzvagyon sokkal rugalmasabban mozog, mint a termelés céljára befektetett tőke, éppen ezért az adóverseny a vagyon és magántőke jövedelem területén is rendkívül nagy mozgásokat tud generálni. Meglehet figyelni a munkabérrel rendelkező, tehát alkalmazottak közötti is teljes diverzifikációt. A magasan kvalifikált tevékenységek rugalmasan szemlélik

az egyes országok adótörvényeit, és egyik helyről a másikra, hiszen magasan kvalifikáltak, eleve kint tanultak, rendelkeznek tapasztalattal, hat-nyolc országban dolgoztak, egyik helyről a másikra teszik a tevékenységüket. Átszerződnek egyik országból a másikba, ha az egyik ország adózási környezete az ő személyes céljaiknak nem felel meg. Bizonyos kutatások például kimutatták, azok a döntések, amelynek révén kiderül, hogy melyik országban, telepszik le egy vállalat, nagyon sokban függ attól, hogy a menedzserek milyen adózási környezetet találnak önmaguknak és a családjuk számára. Rendkívül rugalmatlannak bizonyul a rendes munkaviszony, tehát az átlagemberek átlagos munkaviszonya, akik nem képesek az adórendszerek ilyenféle mozgását kivédeni, nagyon gyengén felszereltek a védekezésben, és ugyanígy rugalmatlannak mutatkozik a fogyasztás, hiszen járhatunk mi mindannyian magyarok Tandorffba ruhát vásárolni, de egy kicsit távolabb már nincs az az olcsó ár, amiért megérné oda menni. Miután kialakult a mobilan alkalmazkodók rendkívül széles rétege, ezek nyilvánvalóan a mobilitásuk révén képesek visszahatni a mindenkorai törvényhozásra. Tehát föltehetik a kérdést, menjek, vagy maradjak?

Képesek ennél fogva, gondoljanak az Audi két évvel ezelőtti fellépésére, ahol, egyetlen egy cég elérte a luxusadónak nevezett adó költséglevonási részének módosítását. Ezek olyan nagyon csúnyán hangzanak, de ezek a változások több milliárdos profitsökkenést vagy növelést hoznak magukkal. Az Audinak csak annyit kellett mondani, hogy akkor elmegyek. És ennyi elég volt ahhoz, hogy egy tűzzel-vassal keresztülvitt törvényjavaslat módosuljon.

Milyen eszközeik vannak azoknak, akik viszont rugalmatlanok, immobilok? Nem képesek ezeket ilyen módon kivédeni. Nos egyetlen lehetőségük van, ők viselik a rájuk zúduló egyre nagyobb adóterheket.

Az OECD minden harmadik évben teljeskörű felmérést végez, és az utóbbi tíz évben teljesen egyértelmű a töretlen tendencia, hogy az úgynevezett közvetlen adókon belül, tehát amit mi személyesen, vagy mi mint vállalat fizetünk közvetlenül a költségvetésnek. A vállalati, vagyis nagyobb lobbival bíró vállalati tulajdonosok, a magánjövedelmekre teszik a súlyt, próbálnak is sikerrel megszabadulni a kötelezettségektől. A magánjövedelmeken belül pedig a szintén befolyásosabb tőkejövedelem tulajdonosok a munkából származó jövedelmekre teszik az adófizetés terhet. Ezen belül is a jól fizetett munkáról a kevésbé jól fizetett munkára. Talán kevesem tudják, hogy Magyarországon, a 6,2 millió forint fölött keresők egy évben kevesebb adót fizetnek, mint az 1,7 millió forint fölötti sávban lévők. Mert nem az adó, hanem a társadalombiztosítási jogszabályok olyanok, és a társadalombiztosítás manapság egy lineáris adónak felel meg Magyarországon, hogy így a legtöbbet kereső

alkalmazottak ma kevesebb adót fizetnek százalékban, mint a középkategóriásnak számító átlagbéren lévő alkalmazottak.

Ugyancsak a közvetett, ezek a forgalmi adók, súlya egyre jobban megnő, hiszen azt mondják az adóhatóságok némi joggal, hogy mindent el lehet titkolni, de ha legális üzletben vásárolok, akkor a fogyasztás megadóztatható. És aki nem fogyaszt, az nem fizet adót, de ez még mindig méltányosabb, mint a progresszív adórendszer okozta méltánytalanság. Egy nagyon érdekes kísérletre is sor került. Sri Lankán megpróbálták bevezetni a fogyasztáshoz kapcsolt adót, s azt mondták, hogy ha valaki minél többet fogyaszt, akkor majd annál magasabb adót fog fizetni. Arról nem beszélek, hogy a kenyérnek annyi ára volt tulajdonképpen, ahányan bementek, és minden vásárlás fölött egy adóigazoltatással, de három éven belül belefutottak az adminisztrációba, így a csak fogyasztási alapon működő adózás lekerült én úgy gondolom egyszer és mindenkorra a napirendről. De ez még nem változtatja meg az alapvető tendenciát, hogy a jövedelmek előbb vagy utóbb valamilyen legális fogyasztásba menekülnek, így ott célszerű megadóztatni azokat, akik vásárolnak.

Csak néhány adatot hoztam, hogy milyen változások mentek végbe Európában. Bármilyen furcsa, a vállalati eredményekre kivetett adó átlagos kulcsa rendkívül erőteljesen csökken, 1995-ös átlagos 38-ról 29,5%-ra esett vissza, a Kelet-európai országok módszeresen csökkentették az adókulcsokat, főleg az EU csatlakozás idején, hogy versenyképességüket növeljék, holott már 1995-ben is rendkívül alacsony volt.

A vállalati nyereségre vonatkozó törvényi adókulcsokat jól lehet látni. (táblázat) Hasonló tendencia ment végbe a tőkejövedelmek adóztatásában, amelyek annak idején a progresszív adótáblák bevezetésekor mindenhol a részei voltak talán nem ismeretlen, ha mondom az összevonás alá eső jövedelmeknek. Ezek az azonosságok elmúltak, a fejlett országok adórendszerében, a tőke kikövetelte a különleges bánásmódot önmagának, ezért külön adózó jövedelmekké váltak, és nyilvánvaló, hogy még korábban a tőkejövedelmeket a legmagasabb progresszív kulccsal adóztatták, ezek az általában lineáris kulcsok jóval alacsonyabbak lettek, mint a munkajövedelmekre kivetett határadókulcsok.

A legalacsonyabb jövedelmekre jutó terhek mellett sajnos növekszik az átlagjövedelmek terhelése is.

A harmadik menedék, mert talán azt mondhatnák, hogy rendben van a társasági adó csökken, a tőkejövedelem csökken, a munkajövedelmek adózása növekedett. De mit történik a hozzáadott értéktípusú adózásban?

Nos a lehető legrosszabb, mert ugyan ebben ajánlások vannak, hogy 0, 15, 25, legyen a kulcs, ez ma már egyre többször a 25 felé konvergál. Gondoljanak arra, amit mindannyian átélünk az elmúlt három évben, hogy a 25%-os adókulcs mérséklése hivatalosan az infláció mérséklését szolgálta volna, a

valóságban kiderült, hogy nem csökkentették az árakat, 370 milliárd forint, ezt valóban úgy nevezik, hogy extra profit. Mert ez valóban az, keletkezett a cégeknél. Természetesen 370 milliárd hiányzott, az egyébként is lyukas kashoz hasonló költségvetésből, minek hatására, ha emlékeznek, azt mondtam, hogy a méltányossággal szemben a hatékonyság került előtérbe Magyarországon is, ezért hatékonyan a 15%-os közüzemi díjak ÁFA-ját sikerült 20%-ra emelni. Ennek hatására a mindenképpen luxusjavakat is magába foglaló 25% csökkent 20%-ra, viszont a szegényebb háztartások, és ők a túlnyomó többség, fogyasztásában jelentős, vagy szinte kizárólagos helyet kapó termékek ÁFA-ját 15%-ról 20%-ra emelték. Magyarán mondván a gazdagabb terhelését 1,5 év alatt rátették a szegényebb háztartások terhére.

Miközben Magyarországon egy ilyen sajátos lépésváltás ment végbe, a hozzáadott értéktípusú adózás viszont globálisan növekedett, a globális itt megint Európában gondolkozzunk. Amerika ebből a szempontból is kellemes környezet, nincsen szövetségi forgalmi adózás, hanem az egyes szövetségi államok önállóan határozzák meg, hogy kivetnek és mennyi forgalmi adót, ezért ha valamit, az Amerikai Egyesült Államok valamelyik államában vásárolnak ne várják azt, hogy adóvisszatérítést kapnak, mert ezt a formát ők jelenleg sem ismerik. Az adóversenynek valóban az egyik része az, hogy bevezetnek-e vajon forgalmi adót vagy sem, de az Európai Unió és az Amerikai kontinens között egyre élesebb egyébként az adóverseny, és ennek egyik lehetséges eszköze természetesen a különböző jövedelemtulajdonosok adóterhelésének alakítása, nem a magánemberekről van szó, hanem a globális vállalatok tőkebefektetéseikért folyó versenyben. Ha megnézik a legalacsonyabb az amerikai kontinensen fekvő államokat jelenti az OECD adatok alapján, kimagaslóan nagy az adóterhelés. A mérséklés mindenhol bekövetkezett, de az amerikai kontinens OECD tagállamai messze vonzóbb célpontot jelentenek, mint a 15-ök. Vagy akár mint Európa.

A hazai reformokra visszatérve ebből a globális perspektívából, tulajdonképpen egy rendkívül megkésett fejlődés, de egy nagyon gyors fejlődés ment végbe, amely pontosan tükrözi ezeket a végbement változásokat. A fejlődést most már majdnem 20 év távlatából érdemes szakaszokra bontani, és lehet látni, hogy a transzformációs válság egy sajátos állapotot hozott, 1994-ig jelentős mértékben nem módosultak az eredeti elvek, 1995 a Bokros csomag alapvető változást hozott ebben is, majd 1998-ban volt egy visszatérés az eredeti elvekhez, illetve 2002 után, ezek nem politikai kategóriák, hanem az adótörvények változásának elemzése hozza ki. Hiszen 1988 és 1994 között két különböző színezetű kormány is irányította Magyarországot, de bármilyen furcsa az adópolitikákban meglehetősen hasonlóknak mutatkoztak. A magyar rendszer sajátosságai közé tartozik, hogy egy szociálisan rendkívül érzékeny adórendszert sikerült

kialakítani 1988-ban ami mindössze tíz évvel, a hozzáadott értéktípusú adózás előírása után már Magyarországon is ezt a rendszert alkalmazta. Rendkívül erős preferenciákat nyújtott az akkor még nem létező, csak feltételezett magyar tulajdonosi osztály számára. Ezek a sajátosságok azonban 1995-el, a költségvetés hiányára való hivatkozással nagyon gyorsan, mindössze két év alatt eltűntek, és az ÁFA rendszerből is kikerültek a szegények fogyasztását támogató elemek, a 0 kulcs, a gyógyszerek ÁFA mentessége, a közüzemi, a vízszolgáltatás, a különböző gyógyászati eszközök, a telefonálás, vagy éppen a közlekedés kedvezményei.

A kiemelt adóbevételek közül pedig a személyi jövedelemadó rukkolt előre legfőbb bevételi forrássá, és bármilyen furcsa, de háttérbe szorultak a forgalomhoz kapcsolt adók. Talán ebben az is közrejátszott, hogy egyetlen évben 700 ezer honfitársunk került az utcára. És a legfrissebb GDP számítások azt mutatják, hogy 1990 és 1993 között a GDP mintegy 25%-al csökkent, ami a második világháborús veszteségnek felel meg tulajdonképpen. Rendkívül alacsony maradt viszont ebben a szisztémában viszont az akkor bejövő társaságok, formálódó magyar társaságok terhelése is. Még 1987-ben a gazdálkodók az államháztartás bevételeinek 63%-át adta, a lakosság 25%-ot. 1993-ban a gazdálkodó szervezetek 63-ról 22%-ra mérséklődtek a befizetéseik. Az elszegényedő lakosság pedig 25-ről még így is 38%-ra növelte a bevételeit. A forgalmi, vámbevételek, ez a bizonyos egyéb 11-ről pedig 38%-ra nőtt, ez rendkívül erőteljes jövedelem átstrukturálódást okozott.

Ha megnézzük egy kicsit közelebbről, hogy mi is történt a társasági adózásban, ez az időszak, amikor a magyar piacfelosztás végbemegy privatizáció címen, hatalmas vállalatok érkeznek, vásárolják föl a magyar termelőkapacitásokat, különböző vállalatokat tesznek, vagy nem tesznek, és a magyar adópolitika valamilyen módon megpróbálja formálni azt a vállalati közeget, ami majd később kialakul.

1990-ben a kormány egyedi döntése szerint nem adnak kedvezményt, de 1994-ben már igen. Ez mutatja a beérkező vállalatok lobbierjét. A 100%-os magyar magántulajdonú szervezetek végig 1990 és 1994 között kapnak. A kissevkezetek és egyéni vállalkozók csak 1992 és 1993 között tudnak maguknak valamilyen kedvezményt elérni, azóta sem.

Mi történik a közszolgáltatással, az egészségügyi tevékenységgel? 1992-1993, talán az idősebbek emlékeznek ez Kupa Mihály, Szabó Iván pénzügyministerségére tehető, bizonyos kedvezményeket kapnak majd 1994-től az is megszűnik. A kultúra, a sporttevékenység 65%-os kedvezményt élvez 1990-ben, amely 1994-re úgy, ahogy van, elfogy. Viszont a külföldi befektetők adókedvezménye 0-ról 85%-ra nőtt. A kutatás-fejlesztés, amiről oly sokat beszélünk 70%-os kedvezménnyel érte meg a rendszerváltást, hogy 1994-

ben egyszer és mindenkorra eltűnjön. Ha ezek után még egy kicsit tovább nézzük a számokat, és megpróbáltam azt a kérdést föltenni a múlt nyáron, hogy akkor mitől függ, hogy melyik vállalat mennyit fizet? Egy egyszerű kategóriát kreáltam, az alkalmazottak számát. És legnagyobb meglepetésemre az derült ki, hogy a 250 fő feletti, ez már magyar mértékben nagyvállalatnak számít, az 8% adót fizetett, de egy egyéni vállalkozó, vagy egy nulla főt foglalkoztató BT adókulcsa 15%.

Ez némileg módosult 2004-ben, ahol az EU csatlakozásnak és a globalizációnak vannak előnyei is, ad acta tette az egyéni adókedvezményeket, erre úgynevezett derogációt kellett kérni, be kellett jelenteni, le kellett írni és vállalni kellett az elszámolását. Ezért az úgynevezett nagyvállalatok, tehát a 250 és 500 fő feletti vállalatok, és kénytelenek voltak beletörődni, hogy immáron az EU szabályok miatt, nem képesek Magyarországon a lobbijüket teljes mértékben érvényesíteni, és kénytelenek annyit fizetni, mint a legegyszerűbb BT. Ha pedig megnézem, hogy a teljes adóbevételből ki, hogyan részesedik, akkor kiderül, hogy az 50 fő alatti vállalatoknak több adót fizetnek, mint az 50 fő fölött foglalkoztató cégek.

Ezt a táblázatot, és ígérem, hogy ez az utolsó statisztika, azért állítottam össze, hogy az oszlopok az adófizetők számának változását (lila), a kék az adófizetés kötelezettségének évről évre történt nominális értéken történő változását, a sárga görbe pedig az effektív TB kulcs, tehát amit valójában fizetünk, a piros pedig az adókulcs változását mutatja. És az ellentétes irányt figyeljük meg 1999-ben, rendkívül eklatánsan mutatja, egy adózási népvándorlásról beszélhetünk. Ha megváltozik az adóterhelés, például 1996, Bokros csomag, a legkisebb szigorításra megbomlik az egyensúly, többszáz ezren hagyják el a rendszert. Ha pedig számokra megfelelő, tehát 1995-ben lehetett látni, hogy a Bokros csomag hatására 400 ezerrel csökkent az adófizetők száma, magyarán mondva az adóbevétel a maradéktól kellett beszélni, 1999-ben volt egy 10%-os TB járuléksökkentés, 500 ezerrel növekedett az adófizetők száma. Az egyéni vállalkozók elkezdtek adót fizetni, mert annyi járulékos kedvezmény, gondoljanak arra 1,4 millióig a gyerekkedvezmény miatt, gyakorlatilag a kereső családokban nem kellett adót fizetni, hogy hatszázezer, a lakásvásárlásokhoz kapcsolódó adókedvezményeket ekkor vezették be, népvándorlás zajlik le Magyarországon, a 2,9 millió munkavállaló, és a 193 ezer csak kamatosztalék jövedelmet vallók körében. Ha még hozzáteszem, hogy ez 3-4-600 ezer fővel több vagy kevesebb, az egyszerűen adózási szempontból egy forradalomnak számít. Tervezhetetlen és behajthatatlan így az adóbevétel, hiszen úgy tűnik, hogy a változások semmilyen módon nem követik, vagy próbálják előrejelezni, hogy mi adót fizetők mit fogunk tenni.

Ha ehhez még hozzáteszem, hogy hihetetlenül megnövekedett az átlagfizetés, és a legmagasabb 100 közti különbség, ugye az átlagfizetés ma olyan 170 ezer, tehát 2 millió forint, leggazdagabb alkalmazott polgártársunk 270 millió forintot keresett az elmúlt évben, de leggazdagabb adót fizető, külön adózó jövedelmet, vagyis osztalékkamatból származó jövedelmet bevalló honfitársunk viszont 870 millió forintos jövedelem után fizetett. Ezek olyan, immáron szociálisan sem kezelhető különbségek, amelyek rendkívül komolyan felvetik mindannyiunk felelősségét, hogy valóban ezt akartuk, valóban ebbe az irányba akarunk haladni? Miközben a globalizációról azért beszéltem egy kicsit hosszban, hogy ez egy kötött pálya, nem érdemes azt hinni, hogy alapvetően a nemzetközi trendek ellen lehet menni, hiszen bevételt mindenkinek produkálnia kell, azért mégis csak van előttünk legalábbis egy döntési, megfontolási lehetőség.

Az egyik, ha folytatjuk ezt a sajátos magyar adózási szisztémát, ahol a fokozatosan elszegényedő állam mellett részvétlenül mennek el a gyorsan szegényedő polgárok. A második, hogy magyar módszer szerint, elkezdjük tapasztani a rendszert, ezt hívják fokozatos adóreformnak, ha nagyon sok az adóreform és minden évben adóreform van, ez fölveti, hogy az adóreform mélységét és egyáltalán a komolyságát, és általában kétségesek az eredmények.

De az is előfordulhat, hogy új hangsúlyokat kellene meghatározunk, hogy nem a globalizáció ellen menve, nem annak nekitartva hanem, azt mondjuk, hogy próbáljunk meg profitálni a globalizációból, ha kihasználjuk és nem elszegényedünk, alakítsuk ennek megfelelően közösen a sorsunkat.

dr. Láng Eszter

egyetemi docens, Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar

Globalizáció és képzőművészet¹

Mottó:

„A művészet célja, hogy formát és súlyt adjon a leglátványosabb folyamatoknak. Most, amikor a globalizáció léptékváltásának hatására [...] mindennapi életünk alapfunkciói szemünk láttára fokozatosan fogyasztási cikkekkel válnak (az emberi kapcsolatokat is ideértve, amelyeket mára valóságos nagyipar céloz meg), nagyon is logikusnak látszik, hogy a művészek ezeknek a funkcióknak és folyamatoknak a rematerializálására törekednek, és ismét testet akarnak adni annak, ami elrejtőzik a szemünk elől. Nem is annyira tárgyak formájában, ami a dologiasítás csapdáját jelentené, hanem inkább tapasztalásunk támaszaként: a szpektákulum logikájának megbontására törő művészet a megélt tapasztalás világát állítja helyre.”²

A globalizáció kifejezést elsősorban a közgazdaságtan használja, és a termelés nemzetköziesedésének, a gazdaságok összekapcsolódásának egyre kiterjedtebb, szerves, mai szakaszát értjük alatta (tehát áru- és tőkekapcsolatok különféle, szövevényes formáit). Csak a fogalom új, maga a *folyamat* azonban réges-régen elkezdődött. A huszadik század második felében, különösen pedig a 80-as évektől kezdve – a tudományos-technikai fejlődés eredményeként megváltozott kommunikációs technikák következtében – a folyamatban látványos intenzifikálódás következett be, sokak szerint új korszak kezdődött. Ezt az új korszakot kezdték globalizációnak nevezni.

A nemzetköziesedés, a globalizációs folyamat azonban nem merül ki a gazdasági tartalommal. Az emberek, az országok, a társadalmak közötti kapcsolatoknak csak egy része – bár igen jelentős része – a gazdasági kapcsolatrendszer. Ezzel együtt azonban számos, nem – vagy nem csak – gazdasági jellegű kapcsolat is jelen van a globalizációs folyamatban: a kiterjedt

¹ A konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

² HÁZAS Nikolett, *Kapcsolat-művészet? Élet és Irodalom*, 2007. július 6. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=KRITIKAI0727&article=2007-0708-2243-04WQBH>, letöltve: 2008. március 14.

politikai, katonai, társadalmi, intézményi, és nem utolsósorban *kulturális és személyes* kapcsolatokra kell gondolnunk.

A Magyar Virtuális Enciklopédiában az alábbi megfogalmazást találjuk: globalizáció – a modern világ népeinek növekvő kapcsolatrendszere és kölcsönös függése. Az áruk, a tőke, az emberek és az *információ* áramlását a technológiai fejlődés gyorsítja. – A globalizáció következtében egymástól igen távol élő emberek, közösségek is kapcsolatba kerülnek egymással.³

Tágabb értelmezése a fogalomnak az alábbi:

Többnyire valamely, az egész bolygóra kiterjedő folyamat, amelynek kulturális, gazdasági és szociális összetevői vannak.⁴

Somody Imre az amerikai gazdasági szakirodalom alapján a 21. század megatrendjeit a következőkben foglalja össze: a jövő egyfajta átmenet lesz

- a stabilitásból a flexibilitásba;
- a divatból az értékek felé;
- a homogenitásból a sokszínűségbe;
- a nemzeti életből az üzleti élet irányába;
- a sebezhetőségből az önvédelembe;
- a nacionalizmusból a globalizálódásba;
- a passzivitásból az interaktivitásba;
- a versenyből az együttműködés irányába;
- a tömegcikkeltől a személyre szabott termékek és szolgáltatások irányába;
- az emberi erő kiváltásával az automatizáció irányába.⁵

A globalizáció folyamata a művészetre is kiterjed, elég csak arra gondolnunk, hogy Európa vagy a világ bármely pontján ugyanazok az információk árasztanak el bennünket, a világháló vagy a televízió, rádió révén. Virtuálisan nincsenek tehát távolságok és perifériák sem, és számos centrum alakult ki. (Nem kívánom azonban azt állítani ezzel, hogy „vigyázó szemeink” már nem „Párisra” vetülnek – „Páris” persze számunkra Európa és az USA elsősorban). A globális és a lokális tehát egyaránt meghatározó egy-egy térség számára. A közgazdaságtanban erre találták ki a más területekre is átszivárgó „glokális” kifejezést.

³ <http://www.enc.hu/1enciklopedia/mindennapi/globalizacio.htm>, letöltve: 2008. március 16.

⁴ http://etankonyv.vjrkft.hu/etankonyv/tankonyv.php?getGlossaryContent=1&p_id=33728, letöltve: 2008. március 16.

⁵ Somody Imre, *A mi kihívásunk*, Magyar Szemle 2001/2, http://www.magarszemle.hu/szamok/2001/1/a_mi_kihivasunk, letöltve: 2008. március 16.

Az alábbiakban egy speciális kapcsolatrendszernek a globalizációját törekszem felvázolni, egy olyan területét, amely nélkül az emberi élet sokkal sivárabb lenne. Ez a képzőművészet.

Mielőtt belekezdenék, hangsúlyozni szeretném, hogy a magam részéről nem kívánok beállni sem azoknak a táborába, akik a globalizációt mint a boldog jövőbe mutató legfőbb jót fogják fel, sem pedig azokéba, akik épp ellenkezőleg, korunk és társadalmunk (szűkebb pátriánkra értelmezve: nemzetünk) minden problémájának okaként jelölik meg. Mindkettőre számos tanulmányt lehetne példaként felhozni. A dolgoknak és folyamatoknak egyaránt léteznek pozitív és negatív oldalai és következményei. A változások általában kettősséget hordoznak magukban, vannak az egyes ember számára kedvező és kedvezőtlen oldalai egyaránt. Ráadásul a folyamatok nem tőlünk függenek, és akár akarjuk, akár nem, kikerülhetetlenül érvényesülnek és jelen vannak a társadalom életének egyre több területén.

A magyar művészeti élet számára a globalizáció hozadéka nem utolsósorban az *európai művészeti vérkeringésbe való erőteljesebb bekapcsolódás*. Ennek több formája is létezik: intézményes kapcsolatok alakultak ki egyrészt, másrészt a világhálón keresztül (de az olcsóbb mobilizációs lehetőségek és feloldódó határok következtében is) megerősödtek a személyes kapcsolatok művészek és művészek, illetve művészek és (hazai, külföldi, nemzetközi) intézmények között, valamint intézmények és intézmények között is. Emellett megindult egy hálózatosodás. De azt is mondhatnánk, hogy egy (re)integrálódási folyamat indult meg, és ez a folyamat hasonlítható gazdasági reintegrációkhoz is, sőt, azzal párhuzamos. Ez a reintegrálódás a rendszerváltozással teljesebbé ki, ám nem látványos. Ez alatt azt értem, hogy mind a magyar gazdaság, mind a magyar művészet, jelesen képzőművészetünk súlya, hazánk területének és népességének megfelelően csekély jelentőségű a világ vagy Európa viszonylatában. Kicsi, viszonylag szegény ország súlyának megfelelően vagyunk jelen a világban. Azok a művészeink, akik híressé váltak, mind külföldön, a világ gazdasági és művészeti centrumaiban érték el sikereiket, akárcsak tudósaink. A globalizációban a gazdagság, a gazdasági hatalom, valamint a kulturális hegemonia a fejlődési centrumokban koncentrálódik. A perifériára szorultak művészete alárendelődik a centrumbeli közönség elvárásainak, ízlésének, a piacnak.

Ám fentiek ellenére a globalizációból hasznokat húzhat mind gazdaságunk, mind művészetünk. Ezt pedig a kommunikációs csatornák huszadik század végi robbanásszerű átalakulása teszi lehetővé, jelenleg elsősorban a világháló, amelyen keresztül már nincsenek távolságok az egyes régiók és személyek

között. De elősegíti e folyamatot a kommunikációnak nonvirtuális, tehát valós fejlődése is, például a nemzetközi olcsó, „fapados” légiközlekedés.

A kulturális intézményrendszerben jelentős változások mentek végbe. Az „új világrend” magával hozta a „nyitott társadalom” általános értékeit, az intézményrendszerbe beékelődtek a magángalériák, és az újonnan, alulról építkező művészeti egyesületek is elszaporodtak. A képzőművészeti piac szerepe is megnövekedett. A magángalériák révén a műkereskedelem egyre inkább piaci alapokra helyeződik. „Többé nem érvényes a 'hivatalos', versus 'nemhivatalos' képlet, az esztétika nem nyugodhat többé politikai alapokon”⁶. (Nem kívánom persze azt mondani, hogy piaci alapon kell nyugodnia!) „A multidiszciplinaritás jókora darabot 'harapott ki' a kortárs művészetből”⁷.

Három kapcsolatrendszerrel fogok a következőkben beszélni: az intézményekről és hálózatosodásukról, a művészek közötti kapcsolatokról, illetve a művészek és az intézmények közötti kapcsolatokról.

Már az EU-csatlakozásunk előtt, 1994-ben létrejött Magyar Képző- és Iparművészeti Társaságok Szövetsége. A szervezetnek 32 egyesület tagja, és más hazai szervezetekkel egyetemben (pl. a Magyar Fotóművészek Szövetsége, a Magyar Zenei Tanács, a Magyar Írószövetség, a Magyar Színházművészeti Szövetség, illetve jogutódja, a Magyar Színházi Társaság) résztvevője az Európai Unió Kulturális Bizottsága által létrehozott, koppenhágai székhelyű European Council of Artists-nak. Az egyik legfontosabb ilyen jellegű európai szervezatként működő intézmény tagjai nem személyek, hanem országos szervezeteket tömörítő intézmények. A pénzt pályázati rendszerben az Európa Parlament, az Európai Tanács biztosítja.

Az intézmények között jelentős szerepe van a nagy, nemzetközi, rendszeres időközönként megtartott kiállításoknak.

A nemzetközi kiállítások közül a kasseli, 1955-től öt évente megrendezett *documenta*⁸ az, amely intézményesen elsőként és a legadekvátabb módon fejezi ki az európaiság, a kortárs európai művészet helyzetét. A *dokumenta* az experimentális, azaz kísérleti művészet seregszemléje, ebből következően nem a legszélesebb körű publikumnak szól, de a műértők körében mégis a világ legfontosabb vásárának minősül.

Míg a *Velencei Biennálén* a különböző államok hivatalos, nemzeti reprezentációja történik, a *documenta* (és a *Manifesta*) kiállításai kezdettől fogva függetlenek a hivatalos szervektől és kultúrpolitikától, és egy adott szakmai koncepcióra épülnek.

A *Velencei Biennálé*⁹ a világ egyik legelismertebb, legrangosabb kulturális eseménye. Mintegy hetven ország alkotói vesznek részt a művészeti, politikai és társadalmi seregszemlén¹⁰, melyet először 1895-ben, a (korabeli) modern képzőművészet elismertetésének céljával rendeztek meg.¹¹

A *Manifesta* ötletét 1994-ben egy Hágában tartott nemzetközi konferencián fogalmazták meg számos európai ország szakemberei. A cél az volt, hogy a politikailag újraegyesülő Európában két évente feltérképezzék a kortárs művészet helyzetét, Amerikától függetlenül (megerősítve ezzel az európai kontinens saját kulturális identitását), megszabadulva a nemzeti reprezentációtól és a helyhez kötöttségtől. Első percben eldöntötték, hogy vándor-biennáléről lesz szó, amelyre minden alkalommal más európai városban kerül sor. A festészet nem hagyományos formában jelent meg a kiállításokon¹². A lényeg azonban hasonló: felülről, sajátos, a hivatalos és/vagy a kuratori kánon mentén dől el, hogy kiket küld (előbbi esetben, illetve kiket hív (utóbbi esetben) a kiállításra.

Emellett a nyolcvanas évektől a *Documenta* kiállítási koncepciójának irányvonala ellensúlyozni akarta az akkor domináns amerikai művészetet, és kifejezetten európai identitást kívánt teremteni, ezért az eseményen csak ritka kivétellel szerepelt amerikai művész.

Budapesten, a Nyílt Társadalom Archívumban tartott diavetítéses előadást a 12. *documenta* főkurátora, a német Roger M. Buergel. Nagyszabású kuratori munkájáról, a több földrész különböző városaiban megvalósított *Kormányzás* című kiállítássorozatról, a gazdaság, a művészet és a köznapiság, a hatalom és az egyén, a lokális és globális piaci és társadalmi mozgások kapcsolódásairól beszélt.

A 2007-es *documenta*-t három kérdés végiggondolásának szentelték: „A kérdésfeltevés jó kiindulópont egy kiállítás megrendezésekor. E kérdések nem elsősorban a mi fejünkben pattantak ki, hanem a művészet globális szintű tanulmányozásának az eredményei. Arra vagyunk kíváncsiak, miként foglalkoznak különböző művészek a hasonló témákkal. Az első kérdés így hangzik: A modernitás lenne a mi antikvitásunk? Számomra ez arról szól, hogy a 20. század totalitárius

⁹ La Biennale di Venezia.

¹⁰ A tavalyin 76.

¹¹ Tavaly volt az első alkalom, hogy a Velencei Képzőművészeti Biennálé legjobb nemzeti pavilonjának járó Arany Oroszlán díjat Magyarországnak ítélte a zsűri – hazánkat Andreas Fogarasi Ausztriában élő képzőművész reprezentálta.

¹² A kurátorok három főirányt határoztak meg: valós/fikciós biográfia, kiterjesztett festészet, alakított környezet. Voltak olyan művészek is, akik több kategóriába illenek, mások pedig egyike sem. Sok volt a személyes mű.

Lásd bővebben: HEGYI Dóra, *Manifesta - A kortárs művészet európai biennáléja*, Balkon, 1998. november <http://www.c3.hu/scripta/balkon/98/11/09hegyi.htm>, letöltve: 2008. március 16.

⁶ Vladimir BULAT, *Hogyan létezik kortárs képzőművészet Moldovában?*

www.balkon.hu/balkon_2000_03_04/v_bulat.pdf, letöltve: 2008. március 17.

⁷ Uo.

⁸ Kisbetűvel írja magát!

katasztrófái után mihez kezdünk a romokban heverő modernitással. Azt gondolom, hogy a lokális vagy az identitás politikája sehová sem vezet, *s még ma is fontos a modernitás egyetemességre való törekvése.* De másfajta univerzalizmusra lenne ma szükség, mint a francia forradalom idején, s azt hiszem, hozzá kell látnunk ennek az egyetemességnek a megkonstruálásához. A művészek meg is teszik ezt. A kiállításon be lehet mutatni azt, ahogy a föld különböző pontjain élő emberek azokkal a kérdéskörökkel foglalkoznak, amelyeket én az identitásokon vagy a különbözőségeken túli világnak nevezek. A documenta második kérdése: *Mi a puszta élet? Milyen kapcsolat található az ember törekvése, sebezhetősége, illetve felszabadulásra való képessége között?* A jelenleg a biztonságról zajló diskurzus azt sugallja, hogy az ember valamilyen módon elháríthatja önmaga halandóságát. Rá kell ébrednünk, mennyire sérülékenyek vagyunk, mert ez hozzásegít egymás megértéséhez, az empátiához. Sebezhetőségünk ugyanakkor megteremti azt a képességünket is, hogy felszabadítsuk önmagunkat bizonyos rendszerek alól, amelyek megpróbálnak fegyelmet erőltetni ránk, s amelyeknek engedelmeskedünk is, hogy részesülhessünk ebben a képzeletbeli biztonságban. A harmadik kérdés az oktatással kapcsolatos. *Mit mondhat nekünk a művészet az oktatásról? Amennyiben nem kérünk sem a didaktizmusból, sem az akadémizmusból, vagyis a művészetből mint az esztétikai tudás termékéből - ami, úgy vélem, téves irány -, és ha nem kérünk a művészet termék jellegéből, a piac fetisizálásából sem, akkor mi a teendő?*¹³

„A XIX. század végén a tudomány empirikus élményből kísérleti élményre váltott: ez óriási hatással volt az alkotókra, de a művészeti intézményrendszerre egyaránt. Itt kezdődött a művészet akadémikus rendszerének és az addig érvényes látáskonvenciónak a bomlása. A XX. század művészetének tudományból ihletett kísérletező kedve azt eredményezte, hogy egyre gyorsabban váltakoztak, s megsokasodtak az irányzatok. A XXI. század fordulójára ott tartunk, hogy ismét az alapkérdések kerültek a célkeresztbe: mi a művészet dolga, értelme, s hogyan változnak a nézőpontok?”¹⁴

Napjaink képzőművészete „mindent felhasznál, ami furcsa, banális, egzotikus, visszatartó, vulgáris, véletlenszerű, esztétikai érték nélküli, minden olyasmit, ami ebben a pillanatban a 'kulturális kánonokon' és az általános értékrendeken kívül esik.”¹⁵ A nemzetköziség kontextusában vizsgálva a mai magyar festészet helyzetét, az általános iránnyal szemben – mely szerint a festészet egyre kevésbé fontos –

¹³ Három kérdés - Roger M. BUERGEL, a documenta 12 főkurátora, Magyar Narancs. <http://www.manacs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=13030>, letöltve: 2008. március 14.

¹⁴ Láss, ne csak nézz! Művészet és tudomány a látás tükrében <http://www.mindentudas.hu/mindentudasegyete/20040825lass.html>

¹⁵ Vladimir BULAT, *Hogyan létezhet kortárs képzőművészet Moldovában?* www.balkon.hu/balkon_2000_03_04/v_bulat.pdf

némelyek szerint¹⁶ Magyarországon e művészeti ág reneszánszáról beszélhetünk. A festőművészek nálunk egy tradicionálisan legitimált képzőművészeti ág alkotói, s így könnyebb dolguk van a mostani helyzetben, amikor az intézményi feltételek hiánya miatt kevésbé adottak a lehetőségek arra, hogy gyorsan reagáljanak a nemzetközi színteret jellemző történésekre, koncepcionális és technikai változásokra. Ugyanakkor Körösné Tamás szerint a kultúra különböző ágai közül a képzőművészek társadalmi pozíciója a legrosszabb.¹⁷ Klimó Károly is azon a véleményen van, hogy „Magyarországon a képzőművészet különösen hátrányos helyzetben van, mivel a nemzeti identitásnak a vizuális kultúra sohasem volt erős része.”¹⁸

Magam ez utóbbi véleményhez állok közelebb. Bár Magyarországon a festészet valóban tradicionálisan legitimált, azonban mindig is a követések története volt (mind az alkotókat, mind a befogadókat tekintve), és a magyar közönség ízlése és művészetről való gondolkodása is erősen konzervatív.

A technikai felfedezések és a társadalmi mozgások következtében, a globalizációval és az internet-hálózatokkal egybefonódva kialakult az úgynevezett *hálózati kultúra*. Ezzel egy időben a művészet és a társadalom mozgásainak, belső működéseinek leírásában is egyre elterjedtebbé váltak a hálózat metaforái (szövegszerűség, jelentésháló, mezőelméletek stb.). A közösségeknek ma már nem geográfiai, hanem kommunikációs határai vannak, az art world szubkultúra tehát nemzetközi.¹⁹

Nicolas Bourriaud, a párizsi kortárs művészeti múzeum, a Palais de Tokyo társigazgatója a relációesztétika és a relációművészet fogalmának bevezetésével²⁰ szintén az emberek közötti viszonyokra, kapcsolatok összességére, ezek társadalmi kontextusára fekteti a súlyt. Meglátása szerint a kilencvenes évek óta a művészetben újabb radikális változás ment végbe. Véget ért az ellentétek bővületébe esett modernizmus. Nincs többé szükség a különbségek hangsúlyozására. „Már nincs mit szétszedni, nincs mit eltávolítani. Itt és

¹⁶ PIETRÁNYI Zsolt véleménye. Vö. *GlobART, EuropART, LokART - A diskurzusok során formálódik a vélemény... Nyitott műtermek és kerekasztal-beszélgetések* - www.balkon.hu/balkon02_07-08/08bora.html, letöltve: 2008. március 14.

¹⁷ Uo.

¹⁸ „Mintha a rossz minőség forradalma zajlana”, Blénesi Éva interjúja Klimó Károly Herder-díjas festőművésszel, <http://www.talajjuk-ki.hu/index.php/article/articleprint/144/-1/54/>, letöltve: 2008. március 14.

¹⁹ BORA Éva, *GlobART, EuropART, LokART - A diskurzusok során formálódik a vélemény... Nyitott műtermek és kerekasztal-beszélgetések* - www.balkon.hu/balkon02_07-08/08bora.html, letöltve: 2008. március 14.

²⁰ NICOLAS BOURRIAUD, *Relációesztétika*, Műcsarnok könyvek, Budapest, 2007. és NICOLAS BOURRIAUD, *Utómunkálatok*, Műcsarnok könyvek, Budapest, 2007.

most nem a távolság, hanem a közelség, nem a különbség, hanem a hasonlóság hangsúlyozására van szükség, mely a kapitalizmus elidegenítő társadalmi kontextusában kommunikációs csatornákat tud nyitni az egyének között.”²¹ „Vagy ahogyan Klimó fogalmaz: „...ma már egy elfogultságoktól, gyűlöletől, kicsinyességektől és negatív emberi tulajdonságoktól mentes embernek a keresése a cél.”²² A művészet tehát alternatív modelleket kínál az emberi szabadság és a valós emberi érintkezés megteremtésére.

Amivel eddig foglalkoztam, az az intézményekhez kapcsolódott, elsősorban a vezető kulturális intézmények mentén vizsgálódva. Ahogyan az elején utaltam rá, érdemes megvizsgálni még két kapcsolatfajtát a hálózatokká szerveződő képzőművészeti relációkban. A *művészek közötti* hálóról van szó, valamint a *művészek és az intézmények közötti* kapcsolatokról. Mindkettőnek a kilencvenes évektől nő meg a tere, a technológiai lehetőségek kitágulásából adódóan.

A művészek az internet révén továbbléptek a kapcsolattartásban és kapcsolatteremtésben. Ez egyébként a hivatások egyéb területeihez hasonlóan működik. Meghívókat, értesítéseket küldenek egymásnak kiállításokról, programokról, projektekről. Nyelvi közösségek alakulnak ki, megfigyelhető a spanyol, de főleg az angol nyelv közvetítésével létrejövő nemzetközi hálózatosodás. Akárcsak a globalizált gazdaságban, a globalizálódó kultúrában és a képzőművészeti párbeszédben is szükség van egy közvetítő nyelvre. A globalizált világ nyelve az angol nyelv.

A művészek naponta számos képzőművészeti e-mailt küldenek és kapnak kollégáktól. Tisztában vannak azzal, hogy több száz képzőművész ismerősük mivel foglalkozik, hol állít ki, gyakran a művek is felkerülnek a hálóra. Levelezőlisták vannak²³, a neten lehet követni, hogy hol, milyen események zajlanak. Elküldik a barátok és kollégák egymásnak a nemzetközi kiállítási lehetőségeket, az iwiwhez hasonló hálózatok is létrejöttek. Ez könnyűvé és olcsóvá teszi a kapcsolattartást.²⁴ A nemzetközi programokon túl civil

²¹ HÁZAS Nikolett, *Kapcsolat-művészet? Élet és Irodalom*, 2007. július 6. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=KRITIK40727&article=2007-0708-2243-04WQBH>, letöltve: 2008. március 14.

²² „Mintha a rossz minőség forradalma zajlana”, Blénesi Éva interjúja Klimó Károly Herder-díjas festőművésszel, <http://www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleprint/144/-1/54/>, letöltve: 2008. március 14.

²³ Magam például kapcsolatban állok dél-amerikai, észak-amerikai, francia, német, román, szlovén, szerb, holland, szlovák, ukrán, lengyel, japán, kínai, indiai, spanyol, olasz és nem utolsósorban magyar alkotókkal.

²⁴ A Skype-on például éjszakákon keresztül írtunk közösen egy pályázatot román, magyar és német féllal.

kezdeményezésű nemzetközi képzőművészeti egyesületek szerveződnek.²⁵ Számos hivatalos és civil közösségi portál működik.²⁶

A virtuális világban való korlátlan barangolás lehetősége megerősíti a *demonstrációs hatásokat*²⁷ a *képzőművészetben* is. A művészek az interneten megjelenő munkák tanulmányozásával új impulzusokhoz jutnak, gondolatok, ötletek születnek és találkoznak össze a hálón. Megerősödik a kísérletezőkedv. De mindehhez azért tegyük hozzá, hogy Magyarországon és az egész közép- és keleti régióban e területen volt némi elmaradás, mivel a művészetben domináló kísérletezés 1945 után megszakadt, míg Nyugaton a fejlődés folyamatos volt²⁸. A művészet azonban lényegéből adódóan plurális: egy kifejezési forma legjobb megnyilvánulása nem zárja ki, hogy más kifejezési formának is lehessen legjobbjá²⁹, még ha az a forma nem is új.³⁰

Most tehát, ahogyan a fentiekben megpróbáltam bemutatni, országunk és régióink reintegrálódásával új korszak kezdődött a képzőművészetben is. Hogy a továbbiakban hogyan tudjuk lehetőségeinket kihasználni, az – megítélésem szerint – a tehetségen túl a gazdaság szerepvállalásán is múlik.

²⁵ Ilyen például a D. Fleiss and East-West Artists elnevezésű hivatásos nemzetközi képzőművészeti egyesület Stuttgart székhellyel.

²⁶ Említsük meg a magyarországi portálok közül az Arnolfini Archívumot, a külföldiek közül az Artmajeurt.

²⁷ demonstrations effects: azok a hatások, amelyeket általában egy fejlettebb gazdaságú ország (vagy bármely más, követésre készítő egyed, csoport vagy közösség, személy, vállalat, társadalmi réteg, osztály stb.) gyakorol saját példájával, viselkedésének, szokásainak, igényeinek, reakcióinak „bemutatásával” a másokra úgy, hogy az utóbbit utánzásra készteti.

²⁸ Bővebben: Lásd, ne csak nézz! *Művészet és tudomány a látvány tükrében*.

<http://www.mindentudas.hu/mindentudasegyeme/20040825lass.html>, letöltve: 2008. március 14.

²⁹ Storr, Robert, az 52. Velencei Biennálé kurátora

<http://zartkor.hu/c636/gondolatok-az-52-velencei-biennalerol>, letöltve: 2008. március 14.

³⁰ „Azért feltételezni, hogy bármilyen gyakorlat csak az alternatívák kárára virágozhat, olyan eljárás, amely túl régóta ábrázolja a művész és a közönség előtt álló igen tág lehetőségeket – a modern reneszánsz második szakaszát – az elsőbbségért folyó élet-halál küzdelemként. Az újdonság öncélú hajszolása nagyban felelős ezért a folyamatért, mint ahogyan az üzlet logikája is, illetve az egyetemeken és múzeumokban az intézményi hegemoniáért folyó küzdelem. Ebben a helyzetben minden esély megvan arra, hogy bármely, a szemléletváltásnak köszönhető valódi újítást elhomályosít a következő, mielőtt minden érdemét fel- vagy elismerték volna. Legyen bár szó képekről, tárgyakról vagy gondolatokról, az újítás a stílusra redukálódik, a stílus pedig a divatra.” HÁZAS Nikolett, *Kapcsolat-művészet? Élet és Irodalom*, 2007. július 6. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=KRITIK40727&article=2007-0708-2243-04WQBH>, letöltve: 2008. március 14.

II. A szekciók előadásai

ifj. Molnár Erik

ideiglenes ügyvivő, a Namíbiai Köztársaság Budapesti Konzuli Képvislete

Namíbia: múlt, jelen és jövő

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Nagy megtiszteltetés itt állnom Önök előtt a mai napon. Először is házigazdáinknak, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának, valamint az Abigél Többcélú Intézménynek szeretnék köszönetet mondani a meghívásért. Egyúttal megköszönném, hogy Namíbia lehetőséget kapott, hogy megmutassa magát a „Multikulturalitás és globalizáció” című konferencián.

Namíbia idén már 18 éve független állam, egy fiatal demokrácia az Afrikai kontinensen. Bár fiatal és még sok tapasztalatnak híján van, de bátor és céltudatos köztársaság.

Amikor meghalljuk azt, hogy Afrika, akkor sokunknak a háborúk, az éhezők, a gyerekek, a terjedő betegségek, és a korrupció jut eszünkbe. Sajnálatos módon a nyugati hírforrások folyamatosan csak ilyen információkkal látnak el bennünket. A jót csak ritkán halljuk meg, mert talán nem érdekük a nyugati hatalmaknak egy erős Afrika kép kialakítása. Ellenben létezik Afrikában is olyan ország, ahol van egység, szabadság és dinamikusan fejlődő gazdaság.

A XX. Század elején a Namíbiai Köztársaság, mint ország még nem létezett, azonban Délnyugat-Afrika már ismerősebb volt a kor emberének, mert így nevezték az akkori német gyarmatot. Ezen a területen számos nép élt, és az itt élő összes népcsoport átélte a német, a búr és az angol gyarmatosítást, az elnyomást és az embertelenséget, azonban mindezt külön-külön és másképpen. Csakhogy 1948-tól a dél-afrikai apartheid rendszer sok mindent megváltoztatott.

A faji megkülönböztetésen alapuló rendszer a XX. század legembertelenebb elnyomása volt. Eme elmebeteg agyszülemény minden őslakosra vonatkozott, és ez a terror volt az első lépés a közös identitás felé, hiszen az ellenség már egytől egyik mindenkié volt.

A '60-as évekre már kinőtte magát az ellenállás, és szervezetformát öltött: megalakult a SWAPO (South-West African People Organization). Rájöttek, hogy közös értékeik vannak, úgymint a szabadság vágya, az emberi méltóság, és elkezdett kialakulni egy egységes namíbiai nép. Együtt kellett harcolniuk a szabadságukért. Az összefogás erősödésével a SWAPO elkezdett nőni. A '60-as évek második felében elkezdődött a fegyveres ellenállás. Míg Dél-Afrika életében Nelson Mandela volt a jelkép, addig Namíbia életében Andimba A Toivo Ya Toivo, aki politikai okokból szintén hosszú éveket raboskodott, miközben az ellenállást így is segítette.

Azokban a fiatalokban, akik ekkor nőttek fel már egy új kép alakult ki. A törzsi identitás mellett megjelent a közös énkép is: „*a SWAPO tagja vagyok*”. Ez több volt, mint akár egy párttagság, nem egy papírdarab tanúsította az összetartozást, hanem a közös elhatározás. A '60-as, '70-es és a '80-as évek fiataljai közül pedig alig akadt, aki ezzel nem tudott volna azonosulni. Megszületett egy még nem létező nemzet valóságos nemzettudata, amely oly erős volt, hogy már nem lehetett nem észre venni.

Közben Sam Nujoma, a SWAPO vezetője, elkezdte a világot járni, és gyűjtötte az ügygel szimpatizáló államokat egymás után. Így időközben SWAPO tárgyaló félle vált a világ tekintetében. 1973-ban az ENSZ keretében elfogadták az apartheid bűncselekmények leküzdéséről és megbüntetéséről szóló egyezményt, melyet 101 állam ratifikált. Ez az egyezmény az apartheidet, az emberiség elleni bűncselekmények közé sorolja. A SWAPO már a világpolitikai életbe bekapcsolódva küzdött tovább a függetlenségért, és a demokratikus átalakulásért. A vezetők szeme előtt komoly jövőkép lebegett, melyet igyekeztek tudatosan felépítve megvalósítani.

A vezetők és a fiatalok is külföldi iskolákban tanultak, hogy később felkészülve vehessék át az irányítást. Sokan tanultak az Egyesült Államokban, a Szovjetunióban, az Egyesült Királyságban, az NDK-ban, az NSZK-ban, az ENSZ által támogatott lusakai egyetemen, és még Magyarországon is. Ebből is látszott, hogy Namíbia nem akart csak az egyik világ pólushoz tartozni, és az is, hogy törekvését nem csak a nyugati, vagy csak a keleti világ támogatta. Namíbia ügye már-már globális lett. 1989-ben a világ 20 fővárosában volt irodája a SWAPO-nak, miközben a győzelem már közel volt.

Egy hosszú folyamat végeredményeként, az ENSZ hathatós támogatásával 1990. március 21-én megalakult a Namíbiai Köztársaság. A dél-afrikai csapatok kivonultak, az ország függetlenné vált. A szabad választásokat az ENSZ

felügyelte, és az ellenőrző misszió nemzetközi rendőri és megfigyelői részében közel 100 fős magyar kontingens is részt vett, sőt Magyarország az elsők között volt, aki elismerte Namíbia függetlenségét.

A változások előtt mindenki teljes bizonytalanságban volt. Hiszen már számos afrikai ország függetlenné válását tarkította káosz, negatív külföldi beavatkozások, belső ellentétek. Mindenki nagy társadalmi átalakulást várt, ki reménykedve, ki rettegetve.

Dr. Sam Nujoma, a SWAPO elnöke és társai azonban megmutatták a helyes irányt: a megbékélést. 1990. március 21-én az első demokratikus választásokat a SWAPO nyerte több mint 60%-os támogatottsággal; a parlamentbe emellett még másik 4 párt is bejutott. Sam Nujoma első beszédében leszögezte, hogy Namíbia alkotmányos demokrácia, és mindenki szabad, egyenlő ember. Nem lesz megtorlás, vagyonelkobzás, nem lesz bosszú. Namíbia vállalta, hogy demokratikus úton indul el, és így újra kell mindent kezdeni. Együtt kell felépíteniük az új demokratikus országot. 1990 nem csak Namíbia, hanem az egész világ életében nagy változás volt, és az ország lakói ennek az új békés világrendnek lehetnek a képviselői. Példát állíthatnak nemcsak Afrika országainak, hanem az egész világnak. Hage Geingob a Namíbiai Köztársaság első miniszterelnöke beiktatása után így összegezte gondolatait:

„lehetünk más-más törzsből valók, de elsősorban mindannyian Namíbiaiak vagyunk, ez a mi hazánk, ez köt bennünket össze...”

Afrika e részén már túl vannak a negyedik szabad választásokon, demokratikus vezetéssel, megszakítás nélkül alkotmányos rendben. Jelenleg Hifikepunye L Pohamba az államfő és Nahas Angula a miniszterelnök, mindketten régi SWAPO tagok, és a béke politikáját képviselik. 18 év hosszú idő egy fiatal ország életében, főleg úgy hogy sokaknak, szinte mindenkinek újra kellett kezdenie. A gazdasági hatalom, a földek túlnyomó része még mindig a régi „telepesek” kezében vannak, akik ma már adóznak és semmilyen előjogok nem illetik meg őket; de még mindig előnyben vannak a többséggel szemben. Az ország „harcol”, hogy mindenkinek legyen lehetősége egy jobb élethez. A közalkalmazottak és a köztisztviselők magas száma is mutatja, hogy a politika itt próbál elsősorban lehetőséget biztosítani a fiataloknak. Az oktatás színvonala folyamatosan növekszik, próbálják a legtávolabbi faluban élő gyermekeknek is megadni a tanulás lehetőségét. Az ország gazdag ásványkincsekben, nemesfémekben és halászati lehetőségekben. Az állam ezt a bevételt főleg a jövő generáció lehetőségeire fordítja, mint oktatás, munkahelyteremtés és környezetvédelem.

A fiataloknak lehetőségeket kell adni, hiszen csak egy tanult nemzet képes fejlődni, ez a Namíbia ars poétikája. A mindenkori kormány nagy hangsúlyt fektet a szociális kérdésekre. A munkahelyteremtést külön támogatja, mert a létbiztonság növekedésével, a szélsőséges hangok is halkulnak.

Namíbia a bátrak országa; ahogy az a himnusz első soraiban is hallható. Számos kompromisszumot kötött, sokan túl léptek a büszkeségükön és sértettségükön a fejlődés érdekében. Az emberek összefogtak, és megtalálták a közös célt, a jövőt. Bár nem értenek mindenben egyet, különbözik a kultúrájuk, de tudják, hogy együtt képesek csak fennmaradni és fejlődni. Az egységben azonban meg tudják külön-külön őrizni hagyományaikat, és tudnak önmaguk lenni. Ez pedig 18 év alatt hatalmas eredmény, amit rengeteg ország megirigyelhet. Az ország stabil, növekszik, és törődik a felnövekvő generációval.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Végezetül, pedig szeretnék megemlékezni a Namíbiai Kormány két tagjáról, Niko Bessinger miniszter úrról és John Pandeni miniszter úrról, akik tragikus hirtelenséggel távoztak el közülünk a közelmúltban. Haláluk megrázta az egész nemzetet, az ország két olyan embert veszített el, akik meghatározták az egységes Namíbia megszületését és fejlődését. Az Ő emléküknak ajánlom a mai előadást.

Köszönöm figyelmüket!

Tesfay Sába,

kulturális antropológus, Eritrea

A globalizáció Eritreában – történeti perspektívából

Mielőtt előadásomra térnék, szeretném bemutatni édesapámat, aki tiszteletbeli konzulként Eritreát képviseli.

Én végzettségem szerint kulturális antropológus vagyok, kutatásokat végeztem Eritreában, elsősorban egy magassíki faluban, Belezában. Kutatási témám a földhasználat és társadalmi kapcsolatok körére korlátozódott, ezen keresztül és leszűrt tapasztalataim alapján fogom felvázolni a globalizáció mint kulturális és gazdasági jelenség kérdését Eritreában.

Érdemes előjáróban az antropológia módszertanából fakadó idevonatkozó kérdésekre kitérni. Talán nem mondok újat azzal, hogy a kulturális antropológia mint tudomány is egy a globalizálódó világ terméke. A 19. század végén, 20. század elején körvonalazódó tudomány elsődleges feladatának a világ kultúráinak megismerését tűzte ki célul, ezen belül foglalkozott a kulturális univerzálékkal és kulturális különbségekkel, specifikumokkal. Kialakult, majd a 20. század folyamán egyre jelképesebbé vált technikája, a résztvevő megfigyelés, mely megköveteli a vizsgált kultúra közeli, résztvevőként történő megfigyelését. Ez a fajta megközelítési mód helyenként kiszolgált a gyarmatosító hatalmak törekvéseit, máshol meg csak egyszerűen karöltve jelentkezett azok céljaival. Ez alkalmanként etikai problémákat is felvetett.

Ezek a problémák, átalakulva ugyan, de a 21. században is megmaradtak. Kutatóként abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy bár a gazdaságilag és technikailag fejlettebb Európából érkeztem, mégis rokoni kapcsolataim után helyem biztosítva volt a helyi társadalomban. Ebből a belső perspektívából a globalizáció hatásait taglalva három különböző, de egymástól el nem választható réteget különböztetek meg. Egyike az ország, nemzet vagy állam, másik a falu vagy közösség, harmadik pedig az egyén. A globalizáció jelensége mindhárom szinten lecsapódik, az állam a külső és belső viszonyokra reagál akkor, amikor az egyéneket érintő döntéseket hoz. Ily módon az országot behatároló globális jelenségek vetülete az egyének szintjén is megjelenik.

Ez Eritrea szempontjából a következőképpen néz ki:

Diakronikus, történelmi perspektívából szemlélve, a 20. század megannyi kérdésre hívja fel figyelmünket. Azt megelőzően az eritreai terület, a kontinens részeként megtapasztalta a „Versenyfutás Afrikáért” (Scramble for Africa) időszakát. Amikor az Európai hatalmak igyekeztek maguknak némi szeletet meghódítani Afrikából, és a Szezei-csatorna kiépítését követően (1869-ben) a Vörös-tenger nagyobb jelentőségre tett szert, minek köszönhetően mindkét oldalán helyet foglaltak az európai országok, akkor Eritrea területe olasz kézre került 1889-ben. Azóta ez a terület entitásként vesz részt a világ eseményeiben. Az akkori európai felfogásban meghódított és meghódítandó területekről beszélhetünk, továbbá felvázolható, modellezhető országhatárokról és hatalmi szférákról. Ez a 19. század végére már azt jelentette, hogy nem maradt a kontinensen olyan hely, mely ne tartozott volna egy elismert államisággal rendelkező hatalomhoz. Ebben a folyamatban tehát Eritrea olasz területként körvonalazódott, létezésére pedig az olasz politika és gazdasági helyzet nyomta rá bélyegét. Akkor az infrastruktúra kiépítése, így a vasútvonal, a főutak, az ültetvények és városok a helyi klimatikus, társadalmi és topográfiai adottságok figyelembe vételével és az olasz érdekek szem előtt tartásával zajlottak. Mivel az olaszok elsősorban telepesgyarmatot akartak létrehozni, majd Etiópia meghódítása előtt és alatt ez volt első számú bázisa az 1930-as években, az utak és a vasútvonal mind ezeket a célokat szolgálták. A hagyományos kereskedelmi formák, így az állattartó nomádok és a letelepedett földművesek közti cserék a gazdasági életben háttérbe szorultak.

A közigazgatás megreformálása szintén új helyzetet teremtett. A városi adminisztráció és bürokrácia új társadalmi réteg megjelenését segítette, akik a mezőgazdasági és gyári munkásokhoz hasonlóan addig ismeretlen terepen próbálhatták ki magukat.

Az olasz gyarmati időkhöz képest az azt követő 10 éves brit fennhatóság nem sokban változtatott a helyi viszonyokon. Jelentősebb változás akkor történt, amikor Eritreát 1952-ben federációra léptették Etiópiával. Ekkorra már a 10 éves brit fennhatóság alatt a helyiek erőteljesebb szerepet játszottak a politikai életben, a britek alatt a korábbi gyakorlattól eltérően különböző politikai szervezetek alakulhattak, melyek egyben a korábban szintén jóval jelentéktelenebb politikai és vallási megosztottság mentén szerveződtek. Ily módon nem teljes egyetértésben született meg a federáció, ami 1961-re egyre erősebb függőséget jelentett az Etióp császári hatalomtól, mire megalakult az első politikai és fegyveres mozgalom.

Ebből az eleinte jelentéktelen és elszigetelt mozgalomból egy országos szintű függetlenségi háború alakult ki, melyre a globális hatalmi szempontok említésével bővebben kitérek. A függetlenségi harcok 30 évig tartottak, Haile Selassie császár idejében kezdődtek, és a Szovjetunió bukásával együtt zárultak. Haile Selassie célja Eritrea annektálásával az volt, hogy végleg megakadályozza Eritrea függetlenedését és a maga számára biztosítsa a békés kijáratot a tengerpart felé. A függetlenségükért küzdő eritreaiak jelentős támogatót nem tudtak maguk mellett, első számú anyagi bázisát a külföldön élő eritreaiak jelentették. Ezzel szemben Etiópia eleinte Amerikától, majd a Szovjetuniótól kapott támogatást, ez utóbbitól a Mengistu Haile Mariam vezette kommunista rezsim ideje alatt, annak ellenére is, hogy az eritreai reformprogram szövege is egyértelműen marxista elvekről tanúskodott.

Azonban történelmi szempontból sem érdemes kizárólag csak az ország entitást említeni, hiszen más irányokba mutató kulturális és gazdasági kapcsolatok is kirajzolódhatnak. A kulturális határokat átívelő mozgalmak, és itt elsősorban a vallási mozgalmakra gondolok, már jóval a gyarmatosítás ideje előtt megjelentek. A kereszténységet a 4. században szír térítők juttatták el a térségbe, az iszlám pedig pár évszázaddal később, a 7-8. században hódított az eritreai partok mentén. Ezek kikerülhetetlenül már akkor, és mind a mai napig formálják az ország történelmét. Az eritreai kormány elismerésünket érdemli abban a törekvésében, hogy a világban, és főleg a szomszédságában oly jelentős vallási megosztottság az országon belül nem érezhető.

Ily módon a globális ideákat, politikai irányzatokat és azok terjedését nem tekinthetjük új jelenségnek. Némi különbség Eritrea esetében a korai és a posztmodern globalizációs jelenségekben talán abban mutatható ki, hogy ma már az ország, illetve állam látszólag belekényszerül egy globális helyzetbe. Eritrea függetlenségének kivívása után kényesen ügyelt önállóságának megőrzésére. Ennek következtében elutasítja a gazdasági vagy politikai függetlenségét korlátozó egyezményeket. Olyannyira, hogy még az országon belül a Coca-cola gyártást is beszüntette, mivel nem tudtak egyezsége jutni a licensz ügyében. A városi gyerekek körében ugyanakkor különösen divatos a szénsavas üdítőitalok fogyasztása, amit ma korlátozott mennyiségben arab országokból hozatnak a kereskedők. A Coca-colához hasonlóan más multinacionális cégeknek sem kedvez az eritreai kormány, ezért nincsenek is az országban.

De természetesen nem csak kólára, hanem elektronikai cikkekre, ipari és mezőgazdasági gépekre is szükség van, melyeket csak külföldről szerezhet be

az ország. Ehhez azonban valutára van szüksége, amihez a külföldi piacokon is értékesíthető termékek kellene. Egyelőre itt torpant meg az ország.

Az említettek egy főváros közeli faluban röviden úgy modellálhatók, hogy a kistermelő, aki saját földjén a hagyományos eszközökkel és módon termel, melyből a városi piacra is csak keveset tud kivinni. Abból a kevésből nem igen jut az otthon meg nem termelhető javak biztosítására, ezért aki csak teheti, városban vállalkozással általában valamilyen alulfizetett munkát, amiből legalább a legfontosabbak fedezhetők. Ha valaki ügyesen gazdálkodik, akkor talán előbb vagy utóbb felszerelheti lakását elektronikai cikkekkel, tévével, esetleg videóval. A 3000 fős Belezában egy-két házon még parabolaantenna is van, és a mobiltelefon is gyorsan terjed. A természetes gazdálkodásból azonban mindezekre nem futja, ezt leginkább a külföldön élő rokonok és a kiegészítő munkák fedezik.

Tehát jelenleg vidéki szinten a problémát Eritreában az okozhatja, hogy valamiért a termékek csak befelé áramlanak, de a vidéki termelő vajmi kevéssel tud részt venni a piacon. Természetesen a kormány kidolgozott egy mezőgazdasági programot, mely enyhítené ezt az egyoldalú áramlást, de egyrészt annak kivitelezése is problémákba ütközik, másrészt meg az elsősorban a fenntarthatóságra épül, és figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a gyors kommunikációs és technológiai fejlődés következtében, és azzal megismerkedve már egy eritreai földműves és egy félnomád állattartó is az elektronikai cikkekkel és modern javakkal jólétét és kényelmét akarja biztosítani. Nehezen elképzelhető, hogy ez bármilyen mezőgazdasági reformmal megvalósítható lesz.

Persze az eritreai kormány sem csak ettől várja a gazdaság fellendülését, ugyanis nagy hangsúlyt fektet a turizmus kiépítésére és az ásványi kincsek, köztük az arany kitermelésére. Ez utóbbi területen már sikerült egy kanadai céggel megállapodásra jutniuk. Az idegenforgalmi potenciál kiaknázása ennél hosszabb folyamatnak tűnik, holott a lehetőségek adóttak az országban. Kitűnő tengerparttal, látványos hegyekkel, történelmi és régészeti emlékekkel rendelkezik. Erre építve, a látványosságokat kidomborítva számos idegenforgalmi kiadvány született, melyek azonban csak olyan kis példányszámban érhetők el, hogy gyakorlati haszna alig érezhető. A gazdasági szempontból igazán jelentős turizmus kiépítéséhez ez bizonyára nem elég, de ahhoz az ország infrastrukturális lehetőségei sem adóttak. Ehhez megint csak külföldi tőke bevonására lenne szükség, ami még alakulóban van.

A turizmushoz a politika továbbá felhasználja az ország etnikai sokszínűségét. Az ország legnépesebb és egyben legdominánsabb csoportja a tigrinya etnikum.

Rajtuk kívül még másik nyolc etnikum létezését fogadják el. Tehát egy multi-etnikus országról van szó, a hatalmat azonban gyakorlatilag egy etnikum tartja kézben, melyből egy-egy kis szeletet más etnikumok képviselőinek juttatnak. Az általában békés interetnikus kapcsolatok azonban elsősorban nem ennek, hanem inkább a harcok alatt megtapasztalt együttműködésnek, amikor a különböző csoportok együtt harcoltak Etiópia ellenében, és talán a politikai szigornak tulajdoníthatók. A harcok alatt a frontokon interetnikus házasságok születtek, és úgy tűnt, hogy az az ideiglenes „olvasztótégely” hosszú távon megmarad. Ez azonban nem így történt, ugyanis számos házasság válással végződött, amikor a partnerek a harcok után újra hazaköltöztek. Ennek következtében az eritreai nemzet leginkább egy a külvilágnak szóló entitás, melyben elsősorban az eritreai állam manifesztálódik. Belülről sokkal inkább egy etnikumokkal tagolt lakosságról beszélhetünk, melyen belül a csoportok saját hagyományaikkal, etnikai jegyekkel rendelkeznek, azonban az ország határain kívül érdekeiket az állam csoportosan kezeli és képviseli.

Összefoglalva az elmondottakat, nyilvánvaló, hogy ma, ahogyan régebben is, a globalizációs folyamatok kizárása egy ország életéből nem lehetséges, de nem is célravezető. A volt gyarmatosított országok egyik alapproblémája, hogy nem tudnak kikeveredni abból a gazdasági alaphelyzetből, melyben az ország megteremtődött. Az ültetvények és monokultúrák, de még az infrastrukturális kiépítettség sem az adott térség érdekeit, hanem a gyarmatosító hatalmak érdekeit voltak hivatottak szolgálni. Eritreában azonban nem voltak jelentős ültetvények és üzemek, melyek nagymértékben elvonták volna a munkaerőt más területekről. Jobszerivel megmaradtak a természetes gazdaságok, sőt, a magasföldön az új gabonaféléknek köszönhetően nagyobb hatékonysággal termelhettek. Emellett az olaszok gondot fordítottak a vízellátás és vízrendszerek kiépítésére is, melyek nagy részét ma is alkalmazzák. Ebből is látható, hogy a gyarmatosítás időszakának is voltak áldásos hatásai, csakúgy, ahogyan a világot behálózó piaci érdekeknek is lehet.

Eritrea feladata tehát elsősorban nem az, hogy kizárja magát a globalizációs kereskedelmi és piaci folyamatokból, hanem hogy megtalálja módját azok számára célszerű kihasználásának.

A globalizáció mint jelenség Eritreában

Eritrea története a XX. századi
világpolitika tükrében

Globalizációs jelenségek

- Három szinten taglalható:
 - Ország, állam vagy nemzet
 - Falu vagy közösség
 - egyén

Scramble for Africa

- Eritrea olasz gyarmat 1889-1941
 - Eritrea elnyeri mai területi formáját
 - Olasz érdekeket szolgálnak a vasútvonalak, utak, kikötők
 - Új társadalmi rétegek: munkások, városi irodai dolgozók
- Brit fennhatóság 1941-1952
 - Politikai öntudat erősödése

1952 után

- Federáció Etiópiával 1952-1961
 - Haile Selassie császár annektálja Eritreát
- Függetlenségi harcok 1961-1991
 - Külföldi támogatók

- Korai globalizációs jelenségek
 - Vallások:
 - Kereszténység,
 - Iszlám
 - Kereskedelem a partok mentén

Függetlenség után

- Földrajzi, történelmi, társadalmi kényszer
- Globális kényszerhelyzet
- Feladat: az önállóság megőrzése
- Probléma: a kereskedelmi kényszer

Magasföldi falu

- Hagyományos termelő
- Natúrális gazdálkodás
 - Alacsony termelékenység
- Elektrotechnikai cikkek beáramlása

Lehetséges alternatívák

- Mezőgazdasági reform
 - Kéves sikerrel kecsegtet
- Ásványi kincsek kitermelése
- Turizmus
- Nemzet-etnikum viszonya

Összefoglalva

- Eritreában a gyarmatosítás nem vezetett fejlesztes strukturális és gazdasági függőséghez
- Globalizációs folyamatokba való bekapcsolódás vagy elszigetelődés

M. Adnene Damergi,

Chargé d'Affaires Ambassade de Tunisie à Budapest

L'Approche Tunisienne du dialogue des Civilisations

Mesdames, Messieurs,

C'est un grand honneur pour moi de représenter mon pays dans ce séminaire consacré à la globalisation et l'interculturalité.

Je vous remercie pour cette occasion offerte pour vous donner quelques éléments phares de l'approche tunisienne du « dialogue des civilisations », thème très en vogue aujourd'hui dans les instances internationales et dans les milieux académiques, comme votre institution.

L'APPROCHE TUNISIENNE DU DIALOGUE DES CIVILISATIONS

La Tunisie a toujours été depuis l'époque de Carthage et de Kairouan et jusqu'à nos jours une terre de tolérance, de paix et de dialogue.

Elle a constamment œuvré à la diffusion de ces valeurs dans les relations entre les peuples et dans les différentes cultures et civilisations avec lesquelles elle a eu des relations d'échanges et d'interaction.

Le dialogue des civilisations constitue la voie idéale pour remédier aux incidences négatives du phénomène de mondialisation et de dynamiser la coopération et la solidarité entre les peuples.

Le dialogue des civilisations est une vision qui prépare un avenir plus rassurant et plus solidaire. En revanche, le fait de cautionner la notion de « choc des civilisations » équivaut à occulter cette vision et à justifier les tendances destructrices que prônent les tenants du racisme et du terrorisme. Il ne faut pas que le dialogue des civilisations soit limité au dialogue entre l'Islam et l'Occident, mais qu'il ait pour signification le dialogue entre toutes les cultures, toutes les civilisations et tous les peuples.

C'est l'esprit de la Charte de Carthage sur la tolérance, proclamée en coopération avec l'UNESCO le 21 Avril 1995, qui dit notamment : « la longue expérience de l'humanité montre clairement que la paix entre les hommes ne peut être établie sans la paix entre les convictions politiques et religieuses, les trois religions monothéistes étant appelées à renforcer aussi bien entre elles, que dans leurs relations avec autrui et au sein de leurs différentes sociétés, les valeurs de liberté, de tolérance et de droit de l'homme. »

« La civilisation universelle est l'héritage commun de tous les peuples. Elle est constituée, dans son contenu et ses composantes, d'un ensemble cohérent qui est la synthèse de toutes les civilisations et cultures que l'humanité a connues depuis son apparition. »

« Le dialogue des civilisations et des cultures constitue le meilleur bouclier pour préserver la richesse du patrimoine universel, et pour le renforcement des valeurs communes et leur protection contre les risques de repli sur soi, le fanatisme, les tendances terroristes et les tentatives visant à semer la discorde entre les hommes, à une époque où les frontières se sont ouvertes et où les moyens de communication connaissent un progrès et une ampleur sans précédent. »

« Notre pays a été, durant l'époque de Carthage jusqu'à la période romaine et, ensuite, la période arabo-musulmane, et tout au long de ses périodes de contact avec l'Occident européen, un symbole de coexistence et d'enrichissement mutuel entre nombre de civilisations, de cultures, de religions et de langues comme en témoignent encore ses monuments historiques. »

Comme l'a bien souligné le Président Zine El Abidine Ben Ali, Président de la République Tunisienne dans son discours d'ouverture du Symposium International du RCD du 6/11/2006 sur le thème « La dimension civilisationnelle dans les relations internationales du 21e siècle ».

« Nous appelons aujourd'hui, en ce symposium international privilégié qui se tient sur ce thème crucial, à considérer l'action en faveur de la consécration de la diversité et de la pluralité des civilisations et du dialogue entre elles parmi les priorités de l'action politique.

Nous nous devons, en outre, de lancer un appel fort en faveur de l'instauration d'un partenariat effectif entre les partis politiques et les composantes de la société civile, pour que le slogan „dialogue des civilisations et protection de leur diversité” devienne une réalité palpable et un principe intégré à tous les programmes de coopération entre les Etats, et pour que toutes les formations

politiques qui œuvrent en faveur de la paix mondiale et du dialogue entre les peuples, l'adoptent en tant que point constant dans leurs programmes, constituant un dénominateur commun des idéologies et politiques des partis politiques, indépendamment des familles intellectuelles auxquelles ils appartiennent. »

La Tunisie, par ailleurs, est membre de l'Initiative « Alliance des Civilisations » qui compte aujourd'hui plus de cinquante membres (entre Etats et organisations internationales).

Elle constitue un prolongement de son action de consolidation des nobles concepts de tolérance, de dialogue entre les cultures, les civilisations et les peuples.

C'est dans ce cadre que la Tunisie a créé la Chaire Ben Ali de dialogue entre les civilisations et les religions. C'est dans cet esprit aussi que la Tunisie accorde une grande attention au concept de solidarité et de partenariat qui ont abouti à la création du Fonds International de Solidarité.

L'Initiative de l'Alliance des Civilisations est en parfaite symbiose avec l'approche tunisienne qui œuvre à éradiquer la pauvreté et les différences de développements économiques et financiers, ainsi que culturels et technologiques qui sont des facteurs de marginalisation et d'exclusion.

H.E. Mr. Piamsak Milintachinda

Ambassador of Thailand

Globalization and Multiculturalism – Thailand

The globalization makes countries become closer. It also makes cultural transfer, in particular from Western world countries to Eastern world countries increasing. Nowadays multiculturalism and cross-cultural communication have already become the world's important issue.

The cultures of Thailand have played an important role during its 720-year history. Both culture and history of Thailand have run together. Notwithstanding the great influence of globalization, Thailand still maintains and conserves its own culture.

I. Brief History of Thai culture

During the 7th – 12th century, Thai tribes emigrated gradually from their home in Southern China into the Indo-Chinese Peninsula, and established themselves in the Peninsula in many small independent states of principalities under the domination of the Khmer or Cambodian Empires. In 1238 a Thai prince named Khun Sri Indradit revolted against the Khmer ruler and established a kingdom that promoted a writing system that formed the basis of modern Thai.

The Thais have their own culture (including literature, drama, architecture, music, painting, sculpture, folk dances and many handicrafts), their own language, their own cuisine, their own martial arts and their own beliefs for more than 720 years from Sukhothai period (the first independent Thai Kingdom). Though many fortuitous Indian and Chinese influences partially had a hold upon Thai culture in many aspects, it is the mixture of these and Thai eclecticism that founded its idiosyncratic culture.

Religion, i.e. Buddhism and Hinduism/Brahmanism is another factor influencing Thai culture. Buddhism teachings have had a large effect on the culture and attitude of people in Thailand.

Towards the end of the 19th century, a passion for the outward trappings of Western culture manifested itself in Thailand. However, the more refined Thai arts and crafts, those elegant accessories and ceremonial objects created for use in royal palaces, aristocratic homes and Buddhist temples, were not entirely

suppressed by the new-found taste for Western goods. Such items, displaying the highest levels of skill, had been produced in the first independent Thai capital of Sukhothai and continued through the 400-year rule of Ayutthaya and into the Rattanakosin, or Bangkok period.

It is in quite recent times only that there have been some changes in the culture due to western influence. Thai culture tends to become secular in the progressive parts of the country; but to the people as a whole, religious culture is still a living force.

II. Major Characteristics of Thai Culture

In everyday life, Thai culture can be divided into 3 aspects: linguistic culture, court culture, and traditional culture.

Linguistic Culture

The Thai language basically consists of monosyllable words, whose meanings are complete by themselves. Its alphabet was created by King Ramkhamhaeng the Great in 1283 by modeling it on the ancient Indian alphabets of Sanskrit and Pali through the medium of the old Khmer characters. After a history of over 700 years, the Thai alphabet today comprises 44 letters (including 2 obsolete ones), representing 20 consonant phonemes, and 15 vowel signs, denoting 22 vowels, diphthongs and triphthongs.

As Thai is a tonal language with five different tones, it often confuses foreigners who are unused to this kind of language. For example, they have difficulty in distinguishing these 3 words from each other : “suea” with a rising tone, “suea” low tone and “suea” falling tone which means a tiger, a mat and clothes respectively.

Like most languages of the world, the Thai language is a complicated mixture of several sources. Many Thai words used today were derived from Pali, Sanskrit, Khmer, Malay, English and Chinese.

Court Culture

Court culture refers to the conception of beauty, perfection and harmony in the fine arts, including painting, sculpture, architecture, literature, drama and music. In the old days most of these originated in or received the patronage of the royal court and nobility. Most of the works served the Buddhist religion. Their styles were influenced by the Indians through the Mons and Khmers, and then were blended and developed in unique forms recognized as Thai.

2.1 Painting

Classical Thai painting is mostly confined to mural paintings inside Buddhist temples and palaces. They are idealistic and the themes frequently depicted are those related to Buddhism, such as the Buddha's life stories, stories of the three worlds (heaven, earth and hell), and also those concerning customs and traditions. The subjects of the paintings reflect different purposes: to beautify and dignify the places of worship, to promote Buddhism, and to educate people through pictures.

2.2 Architecture

Apart from the royal palace buildings, classical Thai architecture can be found in monastic monuments, pagodas and temples which have been the focal points of Thai community activities for centuries.

Admitting Indian, Khmer and other influences such as Chinese and Burmese, Thai architects developed their own distinctive style of sloping multitiered roof-tops and soaring pointed towers, intricately ornamented with carved wood and stucco, gilded lacquer work, mother-of-pearl inlay, Chinese porcelain fragments and colour glass mosaic. Under the tropical sun, these buildings give out an artistic harmony of flamboyance and serenity. Examples of Thai architecture are seen in Wat Phra Kaew, Wat Pho, Wat Suthat, the Grand Palace, etc.

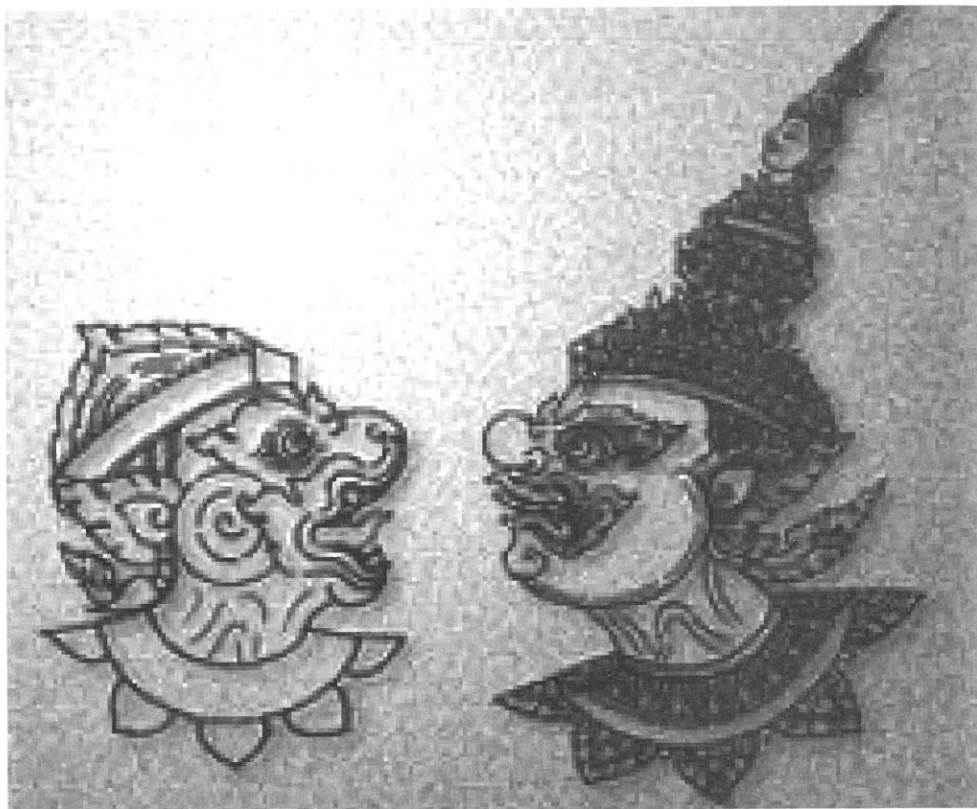
2.3 Sculpture

Phra Buddha Chinnarat Bowon (Bangkok)

Thai sculpture is concentrated on Buddha images that rank among the world's greatest expressions of Buddhist art. As a result, it is widely believed that the Buddha images in Thailand, from the Chiang Saen Period (11-13th c.) to the present Rattanakosin or Bangkok Period, are so numerous that they far outnumber the population of the country. Made in wood, metals, ivory, precious stones and stucco, they have been created to represent Rattana-trai of Buddhism, i.e., Buddha, Dharma (the Buddha's doctrine) and Sanga (Buddhist clergy). Among the most beautiful Buddha images in Thailand are Phra Buddha Chinnarat in Wat Mahathat (Phitsanulok province) and Phra Buddha Chinnasi in Wat Niwet.

2.4 Literature

Hanuman (left) & Thossakan in the *Ramakian*

In the early days, Thai literature was concerned with religion, royalty and aristocracy and hardly anything else.

They were written in verse of various patterns. Then, in the early 20th century, King Rama VI made a revolution in Thai literary history. Prose has become a favourite form of writing among Thai writers since then, and common life scenes have been depicted in their works. One of the most important Thai literary pieces is the *Ramakian*, an epic derived from the *Ramayana* of India.

2.5 Drama

A *khon* scene from the *Ramakian*

In the purely classical form, Thai drama and dance are indivisible. The techniques of dancing are of Indian origin, but Thai people evolved them to be much more graceful and slow in motion.

Thai dramas include renowned *khon* (the masked drama), *lakhon* (a less formal dance drama with movements more graceful than *khon*), *nang yai* and *nang talung* (shadow plays) and *hun* (marionettes). In former days, dramas were normally performed only in the royal courts and noble mansions. Ordinary people could enjoy such performances only on festive occasions in the compound of a Buddhist monastery.

2.6 Music

Thai classical music uses the diatonic music scale. The instruments are of four kinds: Those of plucking, drawing, percussion and woodwind. Apart from drama, Thai classical music is played in some religious ceremonies, traditional rites and on festive occasions.

Traditional Culture

By traditional culture we mean customs concerning agriculture and human relations, and the art of making daily necessities such as utensils, clothing and basketry. The basis of the Thai customs and traditions lies in the family, whose structure is of bilateral descent. Like the Chinese and some other Asian peoples, the young are taught to pay respect to and follow the admonitions of parents, elders, teachers and Buddhist monks who, in the old days, formed a highly educated class.

When speaking about traditional Thai culture, what cannot be left unmentioned is the wat or Buddhist temple and monastery combined. After Buddhism had been spread throughout Thailand for hundreds of years, the primitive animist belief of the Thai people was assimilated by the Buddhist one. The temple became the centre of the village. It was the place where people received education, attended rites and ceremonies, and observed feasts and festivals all the year round.

Nowadays, due to the rapid advancement of technology, the traditional Thai way of living, especially in the big cities, has inevitably changed. However, it is still preserved to a large extent in the faraway rural areas where modern civilization has failed to penetrate.

III. Other important characteristics of Thai Culture

(1) Religion

Thailand is nearly 95% Theravada Buddhist, with minorities of Muslims (4.6%), Christians (0.7%), Mahayana Buddhists, and other religions. Buddhism was supported and overseen by the government. Buddhism in Thailand is strongly influenced by traditional beliefs regarding ancestral and natural spirits, which have been incorporated into Buddhist cosmology. Besides, the Mahayana Buddhism also has some degree of influence in Thai culture, which is reflected in the presence of figures like Lokeshvara, a form of the Bodhisattva Avalokitesvara sometimes incorporated into Thailand's iconography.

Buddhism teachings have had a large effect on the culture and attitude of people in Thailand. Most Thais are very modest as a result of Buddhism teachings. As it is considered a Buddhism country, nudity or topless sun bathing is frowned upon. It is very impolite to point your feet at anyone or any sacred image or object.

When sitting in a temple, one is expected to point one's feet away from images of the Buddha. Shrines inside Thai residences are arranged so as to ensure that the feet are not pointed towards the religious icons -- such as placing the shrine on the same wall as the head of a bed, if a house is too small to remove the shrine from the bedroom entirely.

It is also customary to remove one's footwear before entering a home or a temple, and not to step on the threshold. The reason is that the feet are the lowest part of the body and are considered the lowest part of the body spiritually as well.

Although majority of Thais are Buddhist, other religions in Thailand such as Islam, Christ, Hinduism/Brahmanism are equally respected. In addition, Hinduism/Brahmanism also has an important role in Thai ceremonies. Many Thai ceremonies are adapted from the ceremonies in Brahmanism.

(2) Monarch

The Thais revere their monarch, so do not insult the King or be negative about monarchy. Stand when national anthem is played, for instance in the cinema at the start of a film, or at train stations at certain times of day. It is also considered extremely rude to step on Thai coins and banknotes, because the king's image appears on the coins and banknotes.

(3) Cuisine

Thai cuisine is famous for the blending of four fundamental tastes:

- sweet (sugar, fruits, sweet peppers)
- spicy hot (chilies)
- sour (vinegar, lime juice, tamarind)
- salty (soy sauce, fish sauce)

Most of the dishes in Thai cuisine try to combine most, if not all, of these tastes. It is accomplished by using a host of herbs, spices and fruit, including: chili, cumin, garlic, ginger, basil, sweet basil, lime, lemongrass, coriander, pepper, turmeric, and shallots.

(4) Sport

The most prominent national sport of Thailand is Muay Thai (Thai boxing). Muay Thai is both martial arts and sports. Its history is almost as long as Thai

national history. For several hundred years, Muay Thai has been an important criteria to recruit and train soldiers in the Royal Thai army. Many ancient Thai kings also practiced Muay Thai.

The other main indigenous sport is takraw, which is similar to volleyball, but played with the feet and a light rattan ball. There are several versions of the game with differing rules. Besides, Krabi Krabong (Thai weapons play and fighting) is considered Thai national sport.

(5) Manners and customs

5.1 **Thais do not express emotions, particularly anger or sadness.** Thailand is known as 'the land of smiles' and they will always smile or laugh in response to difficult situations which Westerners may find frustrating. This makes Thais hard to read, and it takes a long time for Westerners to really become assimilated into the Thai culture and understand it. People may tell you what they think you want to hear rather than risk upsetting you. This isn't done with the intention of lying or being malicious.

5.2 **Thais do not have the same concept of personal comments** that we do and they will happily tell you that you are fat, or you smell without any embarrassment. They also do not like facial hair very much so if you have a large beard, this may attract comment.

5.3 One of the most distinctive Thai customs is "Wai", which is similar to the Indian 'Namaste' gesture. Showing greeting, farewell, or acknowledgment, it comes in several forms reflecting the relative status of those involved, but generally it involves a prayer-like gesture with the hands and a bow of the head.

5.4 A notable social norm holds that touching someone on the head may be considered rude. It is also considered rude to place one's feet at a level above someone else's head, especially if that person is of higher social standing. This is because the Thai people consider the foot to be the dirtiest and lowest part of the body, and the head the most respected and highest part of the body. This also influences how Thais sit when on the ground -- their feet always pointing away from others, tucked to the side or behind them. Pointing at or touching something with the feet is also considered rude.

IV. Offices in Thailand responsible for Cultural Affairs

To maintain and pass down its own culture, the Government of Thailand has set up Office of National Culture Commission under the Ministry of Culture. Its mission statements are as follows:

1. To promote social participation in order to strengthen Thai values and national pride;
2. To promote application of cultural capital to lifestyle and sustainable development;
3. To manage knowledge and develop resources of cultural learning;
4. To support and strengthen cultural networks.

As for the Ministry of Foreign Affairs of Thailand, Cultural Relations Division, Department of Information is responsible for cultural relations with foreign countries.

V. Conclusion

In the globalized world, the role of multiculturalism and cross-cultural communication are increasingly important. Cultures can be easily transferred from country to country via television, satellite, internet and other media. In the current borderless world, culture in one country can have influence over people in other countries. It seems that cultures can be easily exported from one country to other countries. If one country are not be selective on other countries' culture, its owned cultured can be easily influenced.

To maintain and conserve one country's own culture, each country's government should attach importance to cultural issues and play an important role in this respect.

Source of Information:

Government Public Relations Department (1995), *Thailand in Brief*

Thaiways Magazine (2008), *Thailand Tourism Information – The Cultures of Thailand*
http://www.thaiwaysmagazine.com/thailand/thailand_culture.htm

Indigo Guide (2008), *Thailand Culture*
<http://www.indigoguide.com/thailand/culture.htm>

Phya Anuman Rajadhon (unknown year), *The Culture of Thailand*
<http://www.mahidol.ac.th/thailand/culture.html>

Wikipedia (2008), *Culture of Thailand*
http://en.wikipedia.org/wiki/Culture_of_Thailand

dr. Brîndușa Armanca

igazgató, Budapesti Román Kulturális Intézet

Globalizáció és média

Kedves barátaim!

Az idei Dialéktus Filmfesztivál zsűritagjaként egy fantasztikus dokumentum-filmet láthattam, amit egyöntetűen díjaztunk. A film három fiatalember úgynevezett *médiaback*-jét mutatta be – remélem ismerik ezt az újonnan felkapott jövevényt. A történet röviden annyi, hogy létrehozták a Genfi Afrikai Kutatóintézet angol nyelvű honlapját, teljesen hitelesen bemutatva a tudományos munkatársakat, elért eredményeket, kutatási területeket stb. Az már szinte mellékes, hogy az egyik kutató a Michael Jackson nevet viseli. Egy idő után felkerül az oldalra, hogy Kongóban egy magyar származású törzsre bukkantak. Természetesen ők feketék, de hosszú bajuszt hordanak, étrendjükben meg a gulyás is szerepel. A nyelvük meg olyan szavakat őriz, hogy *víz*, *nap* és persze *gulyás*. A honlapon megjelent hírt fontos nemzetközi és magyarországi hírportálnak is átküldték, például a Bloomberg is szó nélkül átvette valamint további 11 portál, ilyen címeikkel, hogy „*Szenzációs felfedezés!*”, „*Magyar származású törzs Kongó szívében?*” stb. Ezeket átvette a Magyar Hírlap, azt hiszem a HírTv is, az RTL, a Rádió, gyakorlatilag mindenki.

A dokumentumfilmben láthatjuk, ahogy az újságírók felhívják az állítólagos kutatót, aki magyar származású, a telefonszáma is magyar hálózaton van.

– Halló, Ön a nem tudom miféle István?

– Igen én vagyok az.

– Szeretnék többet tudni a kongói magyar törzsről.

– Hogyne, persze; mit szeretnének tudni?

– Nem tudna küldeni például fényképeket?

– Dehogynem!

És természetesen küldenek fényképet is. Honnan? Az internetről. Egyértelmű, nem? Nem olyan nehéz találni egy kongói arcot. Jó, de a tévének kép is kell igaz? Film is? Semmi akadálya! Azt is meg lehet szerezni. Szóval küldtek a tévének egy érdekes feliratozott filmet egy fehér ruhás kongóiról aki arról beszélt, hogy miket esznek és hogy egyáltalán milyenek ezek a kongói

magyarok. Mindenhol címlapsztori. Az Index, *csak* az Index kételkedik és kéri, hogy egy másik telefonszámot is adjanak. Miután idáig ér az egész történet, vagy azt is mondhatnánk hogy teszt, a *hacking* leáll, és felismerik, hogy ez egy vicces átverés volt.

Mi lett egy viccből? Az, hogy 2-3 napig ez volt a portálok legfontosabb híre, az újságok is címlapon hozták, a fontos televíziók és rádiók is átvették. Hogy történhet ilyesmi?! Mi történt az újságírókkal és az újságírással?! Hogyhogynem tűnt fel senkinek, hogy ez egy kicsit mégiscsak furcsa, van valami, ami nem stimmel?! Oké, rendben: Kongó, törzs, gulyás – egyértelmű, nem?!

A szenzáció elfojtotta az igazi újságírást. *Mit? Kérdést! Több kérdést!* Az információt elemezni, ellenőrizni kell. A dolgokat meg kell kérdőjelezni, utána kell nézni – hogy is van ez?! Hogy történik egy ilyen dolog?

Ezért kezdtem ezzel az magyarországi botránnal foglalkozó érdekes dokumentumfilmmel. Mindez tavaly májusban történt és az újságírók el kellett ismerjék, hogy valahol baj van a médiában. Igaz, bárhol Európában ez ugyanígy történt volna. Ha Romániában egy román törzsről lett volna szó, mindenki átvette volna, még Franciaországban is. Nem tudom, lehet, hogy Nagy-Britanniában talán nem, ott komoly újságírók vannak, de ebben sem vagyok biztos.

Szóval itt a globalizáció, az internet, minden könnyű, úgy érezzük hogy nagyon egyszerű utánajárni, hogy valami igaz vagy hamis. Felmegyünk az internetre egy klikk és megnézzük, hogy itt van, ott van, amott van, ok, rendben, akkor ez azt jelenti, hogy a dolog igaz. Ez a realitás, az információ helyes és továbbadjuk a közönségnek.

Az iménti példám jól illusztrálja Pierre Bourdieu körkörös információelméletét. Nevezetesen: a médiumokon terjed a globalizáció, ugyanakkor a globalizáció tartja fenn és úgymond „viszi” a médiumokat. A nagy hírportálok és hírügynökségek ontják a híreket, amelyeket az újságok átvesznek. Az újságoktól átveszik a televíziók, a rádiók és a további médiumok. A többszörösen megszűrt tartalom meg visszakerül az internetre de már új formában. Ez az információ körforgása. Megkapjuk egyszer és ugyanabban a körben még legalább hatszor ugyanazt. De ez egy percig sem jelenti azt, hogy ez az információ minden újságírói kritériumnak megfelel.

A példából egy másik dolog is kiderül: az embereknek szükségük van *identitásra*. Miért volt annyira fontos ez a téma az újságíróknak? Azért, mert *rólunk* volt szó. „Mi, magyarok” – persze az a normális, hogy Kongóban van valahol egy törzs. Ezt pontosan így gondolták volna a lengyelek, a románok, a franciák... hát persze! *Rólunk van szó*. Miért ne legyen egy elveszett törzs valahol a sivatagban?

Ez a szükséglet az identitás szükséglete

Ez azért annyira fontos, mert érezzük, hogy lassan-lassan elveszítjük az identitásunkat. A helyek már nem annyira fontosak. A valós identitásunkkal *párhuzamosan, van egy virtuális identitásunk*. Van valami más, ami vonz. Az interneten megtaláljuk, hisz olyan könnyű. A tévé megmutatja, hisz olyan könnyű megtalálni. A helyek már nem annyira fontosak. Mi mindig azt mondjuk, hogy igen, én innen és innen származom, én debreceni vagyok, én bukaresti vagyok, én cseh vagyok, én ilyen meg ilyen vagyok, ez valahogyan fontos és mégsem fontos. Ugyanis ma már lehetünk bárhol, az információ forog. A legújabb elméletek arról szólnak, hogy a *hely* egyre irrelevánsabb, az identitás elveszti a kapcsolatot a hellyel. Ma már nem a hely az, ami az identitást elsődlegesen determinálja.

Azzal folytatnám előadásom, hogy a globalizált világban, ha valami kell az embernek, az a *szórakozás*. Nem tudom, mi történt velünk, de a szórakozás, az *entertainment*, sőt az *infotainment* ma már olyannyira fontos lett, hogy jogosan érezzük, hogy a televízió, az internet és az egész világ valahogy kifordult önmagából, hogy csakis ezt szolgálja.

Meg szeretném kérdezni a közönségtől, hogy ha van-e valaki, aki nem nézte, nem tudja, nem hallott, nem látott semmit a Diana hercegnő haláláról? Van-e valaki, aki erről nem tud semmit, és nem tudja, hogy ki ez a hercegnő? Ugye, hogy nincs?! Lehet, hogy valahol egy eldugott faluban egy nyolcvan éves öregasszony nem tudja, hogy kiről van szó, de a modern világban ezt mindenki tudja.

Miért érdekel ez minket? Mi közünk ahhoz, hogy mi történt a Ladyvel? Nem volt boldog a herceggel. Az anyósa nem szerette. Ez a családjukban is megtörténik. Aztán tragikusan meghalt. Néztük a tévét, sírtunk a lányokkal, ott voltunk, az emberek mentek és tonnaszámra vitték a virágot. *Miért?! A szakma azt mondja, hogy a lényegi újságírás az, ami olyasmivel foglalkozik ami valamilyen formában minket is közvetlenül érint. Tehát akkor fontos az információ, ha*

érint, ha valamit ad arról, ami velem is történik. Ekkor – a szó pozitív értelmében – érdekes, fontos a hír. Hol érint az, hogy Diana boldogtalan volt, és mi közünk hozzá itt Debrecenben, Budapesten, Temesváron, hogy ő meghalt? Meg az autóbaleset. Meg tudná valaki magyarázni? Miért volt annyira érdekes ez az egész, mit gondoltok? Van egyáltalán válasz erre?

Nem csak egy válasz létezik, bármilyen ötlet jöhet. Parancsoljatok!

– ...

– Megérint? Mit érint meg – ha egyáltalán –, ez a mese?

– ...

– Az érzelmet, az érzelmeket.

– Köszönöm szépen. Igen, az érzelmeket.

Mikor az újságírást tanítjuk az egyetemen, azt mondjuk, hogy az újságírás azzal jár, hogy mindent százszor kell megvizsgálni, de legalább háromszor; illetve a tudatnak dolgozunk. Tehát, ha információt nyújtunk a közönségnek, ezt valahogy úgy, és azért tesszük, hogy az emberek tudjanak valamit, és fel is használják azt. Sajnos úgy látom, hogy ezek a típusú információk, az érzelmekhez szólnak, és a tragikus halál nem azért érdekes, mert közvetlenül érint, hanem azért, mert *ismert érzésekről szól*. Így született az *infotainment*. Ezt is az amerikaiak találták fel, akárcsak a Star Systems-et is, és arról szól, hogy információ önmagában nem elég, valahogy szórakozás is kell legyen.

Infotainment and entertainment

A globalizáció hozta ezt, és úgy néz ki, hogy értékvtáással is járt. Sokszor az érzelmekről szóló információk fontosabbak, vagy vonzóbbak, mint az igazi, a klasszikus információ. Ezért keressük azt, hogy mi van XY énekesnővel, mitől olyan szép, olyan fontos – már nem is énekel, de *sztar*. És mindenhol őt látni, hallani, a színes magazinokból mindent tudunk róla, hogy mit eszik, mit/kit szeret, stb., stb.

John Thompson arról beszél, hogy mennyi veszélyt rejt magában a globalizáció, és a XXI. századi média. A manipuláció, a kép és az imázs fontossága elképesztő. Paradox módon – mondja a Thompson – manapság többet adunk a testünkre, mint a múlt századokban (és ez csak egy dolog). Fitnesz. Alaposan megnézzük, hogy mit és hogyan eszünk, sokat olvasunk a táplálkozásról, de egyre kövérebbek és kövérebbek vagyunk, mint a múltban.

Ez egy média által bordozott és megtámogatott manipuláció.

Külön probléma, hogy a globalizált világban valamiért nem létezik egy jól kiegyensúlyozott terjesztés. Nézzük meg Európában, de még inkább Közép-Európában, hogy milyen az internetkapcsolatok eloszlási aránya a nagyvárosokban, a kisvárosokban és a falvakban. Valamikor a hetvenes években kezdtek beszélni arról, amit úgy hívtak hogy „*right of communication*” (kommunikációhoz való jog). Egész mostanáig arról volt szó, hogy „*freedom of speech*”, „*freedom of the press*”, (szólás- és sajtószabadság) mostanra meg arról is beszélünk kell, hogy „*freedom of the communication*” (kommunikációszabadság).

Azzal fejezném be, hogy szerintem paradox dolog ebben a globalizált világban az úgynevezett „félelmi idő”-ről beszélni. Azt mondjuk, hogy már nem fontos a hely, mert az internet egy virtuális realitást nyújt. Sokszor úgy érezzük, hogy elvész az identitásunk, legalábbis az az identitás, ami földrajzi koordinátákkal behatárolható. És mégis rabjai vagyunk annak egy szűk térnek, ami a székben tárgyasul. Az a szék, amin ülünk amikor körbenézünk a virtuális világon. Tévé nézünk, számítógépezünk, és rabok vagyunk a székben, amiben lakunk.

Köszönöm szépen a figyelmet!

H.E. Mr. Mangasi Sihombing

Ambassador of Indonesia

Some Thoughts in Conjunction with Globalization and Multiculturalism

Introduction

The public general attention on globalization until today is mainly on its economic aspect, while political and cultural aspects are not sufficiently considered. The reason for this trend could be that in international relationship many intergovernmental institutions of global influence were already established, e.g. the UN and other UN-related organizations, while political aspects of international relations are difficult to resolve. Of course in many respects, politics and economy are intertwined or overlapping. The first or probably the main problem in political globalization is the sovereignty of nations. National interests of one country are not always in line with others. The fitter tends to dominate international politics.

If the world would like to embrace global integration or world-wide community, the strengthening of global institutions like international law, the principles of international relations and global organization like the United Nations and all its respective organs should be materialized.

Globalization in terms of economy and trade also tends to favor developed countries at the expense of developing countries. The demise of cold war and the collapse of communism made the second world disappeared as more and more countries in Central and Eastern Europe succeeded in their development drives that propped them up to the status of the first world. Therefore countries are now grouped mainly in two layers, the developed and developing countries.

The development of multiculturalism should be in line with the development of multipolarism whereas in unipolarism the dominating country tends to dictate to other countries. Propagations of supremacy of one particular culture upon the other may divide humankind and humanity and, collision of civilization could become reality, with all the consequences that may arise.

The Importance of Holding Principles of International Relations

The core task of the United Nations as one of the most important multilateral forums is to maintain peace and security. The very same idea was adopted by the Indonesian people on 18th August 1945 when the Indonesian Constitution was promulgated, whereas the preamble of the said constitution obliged the country to join the international community "...to strive for the achievement of world order based on independence, eternal peace, social justice and welfare". It is good to note that the UN Charter was adopted following the Indonesian constitution.

In 1955, the first Asia-Africa Conference held in Bandung, Indonesia issued a declaration on 10 principles which until today are known as the "Bandung Principles", as parts of code of conduct in exercising relations among nations. Among others these are the respect on the sovereignty and territorial integrity of states, non interference in internal affairs of any independent state, just and peaceful settlement of international disputes, equality of all races and nations, respect for justice and international obligations. These principles were adopted and became the soul for the Non Aligned Movement which culminated for the first time in the Belgrade Conference in 1961. As these principles are of universal character they play inspirational role for international and regional organizations. The Bandung Principles also make special reference to the Charter of the UN.

History was right to note that every breach to these principles and the prevailing international law and universal civilized norms have created problems and in many cases caused grievous and unbearable human sufferings. This is the reason that the UN itself cannot transgress these principles and the prevailing international law as the Charter dictates. Diplomacy and negotiations are the most favored modes and justified options in finding solutions to international problems and conflicts, as the prevention of threat to peace and security. Only in a situation that reflects threat to peace and security the UN may resort to the use of force. In that sense the use of force is not only aimed at the restoration of peace and the promotion of security, but also preserving international law and norms and principles of international relations. From legal point of view, it is obvious that the UN has no right to override or overturn international law, and, if it happened that supremacy of law flawed and written off. Only by maintaining commitment as a peace loving and law abiding state, a state is eligible to retain her UN membership, as the UN is an institution designed and destined for the maintenance of peace and

preservation of the supremacy of international law. Therefore the UN plays the role in law enforcement.

Can the UN Play Role to Keep Balance of Power?

The presence of a powerful global organization like the UN is an ideal one, although the UN itself theoretically does not reflect a supra-national status, but in maintaining peace and security the UN has proved as an effective institution in many cases. The effectiveness of the UN in this regard constitutes itself a reliable institution in preventing aggression or intention for act of aggression.

Yet, the UN needs to be updated and democratized to make it more effective, particularly in facing problems complicated with big powers. At the moment only five countries enjoy the most powerful position as permanent members of the UN Security Council with veto rights. Four of them, the United States of America, the United Kingdom, Republic of France and the Russian Federation represent western culture which was heavily characterized with Catholicism, Orthodoxy and Protestantism. The other one is China which has deep root in Buddhism. Ideally other big cultures should be represented in the UN Security Council, in this case Islamic as well as Hindu culture. From this point of view, India and Indonesia each may represent Hindu and Islamic cultures respectively. In case the size of population become the barometer to be admitted to the permanent membership with veto right, logically India, Indonesia, Nigeria are eligible for that position. Other options are possible to democratize the UNSC, by erasing veto right of permanent members and, abandoning the permanent membership. The countries concerned may strongly oppose this idea, but theoretically it could happen if the Charter amended by the General Assembly, which is not foreseeable at this juncture.

In political sense, balance of power could be established if world politics gave birth to some new super powers, meaning multi-polarism, which is not necessarily bipolarism and ideological based structure, as the world has put aside ideology in favor of economic and technological might. The present high development of industrious India and China could contribute positively to this idea, hopefully not in a long distance time.

In the absence of multipolarism, the UN may have difficulties in reaching consensus in interpreting the Charter. When the UN was prevented or failed to act with the necessary peace keeping operation, than some big powers which in many cases with the cooperation of a superpower made another option for themselves to act in multinational military operation. Such situation could be possibly hindered if multipolarism does exist where real balance of power

become reality in international relationship and that not a single superpower can dictate against common interest of the rest. The presence of multipolarism than could engineer the democratic decision making process in the UN. With this mechanism, the UN could play a great role in the institutionalization of balance of power within the framework of the UN that the world needs in coping threat to world peace and security and the preservation of international law and universal norms as a code of conduct that guides every nation, big or small.

Developing Countries Need to be Strengthened

In 1997 several countries were hit severely by monetary crisis, one of them was Indonesia. Many argued that Indonesia was too much exposed to the globalization process and, also because her most liberal monetary policy combined with the fact that money has become a commodity that could be transferred to and out of the country in the most expeditious time by the greedy and irresponsible speculators who know no boundaries. Indonesia was the good example how vulnerable a developing country is when confronted with the vigorous and unstoppable globalization process where multinational companies and interests play great role in a national or regional economy.

Developing country is in a difficult situation in facing globalization process, but staying outside the process can lead to unwanted isolation, too. Exposure to the globalization process at one time in the full context is dangerous, but with the very strict isolation does the same impact. Therefore for the developing countries the ultimate choice is only gradual exposure to globalization. This option is also the safest alternative to developed countries as the possible collapse of developing countries would serve no best interests of the developed themselves.

Let us have an example, that in order to increase the market of commodities from developed countries to the developing side, there is a need to increase the purchasing power on the developing one. And it is obvious that this purchasing power would rise when eradication of poverty successfully exercised. So successful economy, education, democratization, and, health drives in developing countries are of undeniable prerequisites in creating common bases to serve common interests and benefits. This should be commonly understood by both sides, and it happened as a common practice that most developed country provided soft loans, commercial loans even generously with grants or change the soft loans into grants in favor of the

clients. One could not and would not regard this as philanthropic or humanitarian endeavors but thing that goes with economical considerations. In forging a possible free trade partnership, as one of the globalization elements, between developed and developing countries, give and take principles implies as each side has to safeguard its national interests. Even between developed countries the same practice happened as competition always emerges for the same products and services they produced and served. Common perception on the need to establish bilateral, regional and interregional free trade areas is there already. But every single country and region has each own calculation and consideration on the scope and timing of the establishment of the said free trade arrangement.

In the awakening and emerging of the sub-regional, regional and interregional cooperation and organization, the vision and arrangement of a single market and free trade area has been combined with the vision of sub-regional, regional and interregional communities. Gradually these sub-regional or regional organizations have become or being in the process towards the creation of a community. A community based arrangement facilitates free flow of capital and unrestricted movement of people including labors as well as commodities and services. The best model and the most advanced of this community based arrangement today could be the European Union. ASEAN is also coming up with its three pillars namely political and security community, economic community as well as socio-cultural community. East Asia Community comprises of all ASEAN countries, China, Japan, Republic of Korea, India, Australia and New Zealand has been also under discussion.

When all of these sub-regional and regional communities become strong reality, an integrated world wide based community could be safely established for the best interest of all through the just and fair interaction among countries and nations and among sub-regions and regions.

Recognition of Multiculturalism

One could not imagine how a sub-regional or regional community would be established without democracy and democratization, without recognition and respect of each other's culture and inheritance, without promotion of common rights and without the supremacy of law and order, or just simply without advance and highly developed civilization.

Today, most of the countries, if not all, are of multi-ethnic and multi-religions. Many countries enjoy the presence of local languages within their borders and consider these languages as cultural richness that has to be preserved regardless

the size of their members or number of the users. Recognition and preservation of these cultural treasures, be it in term of ethnicities, religions or languages, which are in line with the relevant prevailing international conventions such as the International Convention on Economic, Social and Culture (ICESC) could also contribute to the strengthening of democratic life and national cohesiveness and resilience.

Sub-regional and regional cooperation were made possible among countries of different backgrounds in race, language, religion, ideology and other forms of culture. Yet integration does not necessarily define as being in one race, one language and one religion. Being in one community people have to be able to give in mutual recognition. Therefore, discrimination on whatever bases should not be tolerated in any form of community, but tolerance in religion should be promoted, otherwise the community would disarray and fall apart.

Interfaith Dialogue and Cultural Cooperation

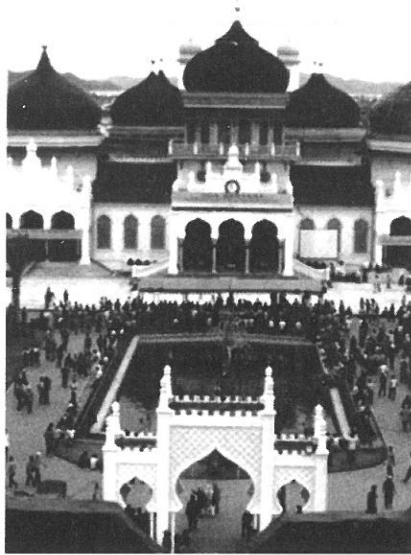
As has been stated before that every country manifests richness of cultural fabric including religions. Therefore tolerance among the adherents of different religions is essential to keep the concerned country or nation intact. As Indonesia is a good example of multi-ethnics and multi-religions country, since long time interfaith dialogue has been conducted between the leaders of religious organizations, and between the government and religion community leaders. Five years ago this practice of interfaith dialogue was brought up by the Government of Indonesia to bilateral context, even at the regional level, namely ASEAN-Asia and South Pacific Interfaith Dialogue, as well as inter-regional level, in this case ASEM Interfaith Dialogue and cultural cooperation. To manage the continuous process of these interfaith dialogues, Indonesia herself with the vigorous support of friendly countries has established "The Yogyakarta International Center for Interfaith Dialogue and Cultural Cooperation" with a headquarter seated in the city of Yogyakarta. Indonesian initiative in adopting and promoting interfaith dialogues in her diplomacy's agenda has been manifested in other regional initiatives, even the UN had embarked on a series of international seminar on the same topic.

Conclusion

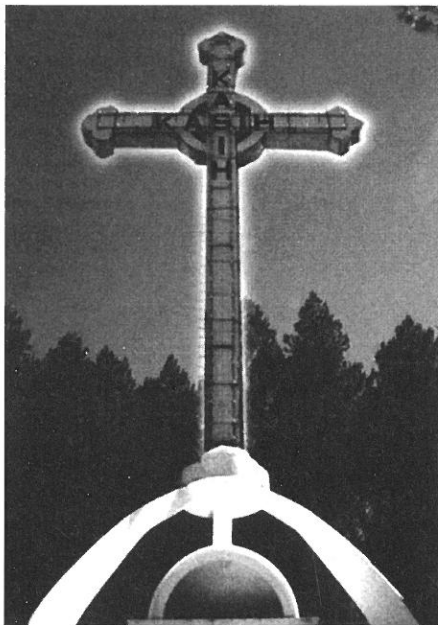
Actually, living in cooperation among peoples and nations is a recognition that promotion for better and safer life for everybody could be more effective and

successfully exercised by common endeavors. It means that living alone or in isolation has many obstacles and too difficult to sustain. Recognition of self-weakness forces peoples to cooperate, and any forms of cooperation would promote democracy and mutual recognition of rights. Surely, cooperation among peoples and nations at any possible level would strengthen world-wide democracy and promotion of human rights and sustainable civilization. Democratization of international relations could prevent power hegemony and open a wide range of opportunity to developing countries and peoples to achieve international standard of living and welfare which is important as a solid basis of universal perpetual peace and common global security for every individual.*

* The content of the article does not necessarily represent the views of the Government of the Republic of Indonesia.

One of the many beautiful mosques in Indonesia

Monument dedicated to Dr. Inger Ludwig Nommensen, the Apostle of Batak, North Sumatra

Javanese Lady Dancer

A Hindu Temple in Bali

Confucians Temple

An Indonesian boy from Papua Province

H.E. Mr. Eom Seock-Jeong

Korean Ambassador to Hungary

Promotion of cultural exchange between Hungary and Korea

○ Thanks to rapid globalization and drastic development of transportation and communication, the 21st century is expected to be „the century of culture” in which multi-culture and common human values transcending nation and borders will prevail.

○ Since the establishment of diplomatic relations on 1st February 1989 between Hungary and Korea, both countries have accomplished a splendid progress of cooperation in political, economic and cultural fields. In particular, the trade volume between the two countries has grown to reach 2.1 billion US dollars in 2007, whereas their cultural exchange has not kept up with the economic cooperation.

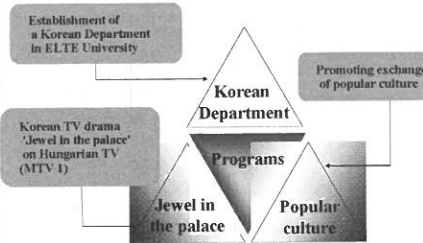
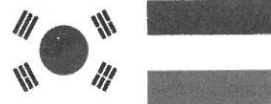
○ Since I came to Hungary as Korean Ambassador in March 2006, I have noticed that Hungary and Korea share some socio-cultural similarities. In this regard, we have a lot of possibility to promote cultural exchange. I believe that cultural exchange is the best way to enhance understanding between the two peoples.

○ I have made every effort to enhance the cultural exchange between the two nations after I found that Korean culture is still not well-known to Hungarian people. Our efforts to strengthen cultural exchange focus on three directions; a) to establish a Korean department in ELTE university, b) to broadcast a Korean TV mini-series 'Jewel in the palace' on MTV, c) to introduce Korean pop-culture 'Korean Wave' in Hungary which is very popular in many countries of Asia, the Middle East and Latin America.

○ Next year, we will celebrate the 20th anniversary of the establishment of diplomatic relations between the two countries. On this occasion, both countries plan to hold a variety of cultural events.

First of all, let me begin by expressing my deep gratitude to organizers for inviting me to this conference. I am very pleased to be here in Debrecen University and to speak about cultural exchange between Hungary and Korea.

 Promotion of cultural exchange between Hungary and Korea	Promotion of cultural exchange between Hungary and Korea CONTENTS I. Economic and cultural cooperation between Hungary and Korea. Socio-cultural similarities between Hungary and Korea. II. Programs to strengthen cultural exchange between Hungary and Korea. 1. Establishment of a Korean Department in ELTE University. 2. Korean TV drama 'Jewel in the palace' ('DaeJangGeum') on Hungarian TV(MTV 1). 3. Promotion of popular culture exchange. III. Cultural events on the occasion of the 20th anniversary of the establishment of diplomatic relations.
I. Economic and cultural cooperation between Hungary and Korea 	I. Economic and cultural cooperation between Hungary and Korea Century of culture Rapid globalization and remarkable development of transportation and communication 21st century will be "the century of culture" Economic Cooperation Development of economic cooperation between Hungary and Korea * Establishment of diplomatic relations : February 1, 1989 * Investment of Korea in Hungary : 1.5 billion USD * Trade volume(2007) : 2.1 billion USD, export 1.9 billion USD, import 250 million USD * Samsung Electronics company : one of the top 10 corporations in Hungary in 2007 Cultural exchange Korean culture has not been well-known to the Hungarian people Cultural exchange is the best way to enhance mutual understanding between the two peoples Economic cooperation and cultural exchange : a synergy effect
Socio-cultural similarities between Hungary and Korea Friendship between the two countries several times Hungarian and Korean national spirit are very similar Spicy meals such as Gulyas and Halaszle VS. Yukgaejang and Maewontang in Korea Common national sentiment : Emotional, Gloomy and Sorrowful Similarity Similarity in historical experience Linguistic similarity Genetic resemblance Hungarian and Korean languages belong to the Ural-Altaic linguistic family Same origin from around the Ural mountains	II. Programs to strengthen cultural exchange between Hungary and Korea

II. Programs to strengthen cultural exchange between Hungary and Korea Establishment of a Korean Department in ELTE University Korean TV drama 'Jewel in the palace' on Hungarian TV (MTV 1) Promoting exchange of popular culture Korean Department Programs Jewel in the palace Popular culture	1. Establishment of a Korean Department in ELTE University To establish a Korean Department in cooperation with the rector of ELTE university - To establish a Korean Department : June, 2008 - "Samsung Chair" (professorship) : a professor will be sponsored by Samsung electronics company Korean Department in ELTE University : pivotal role as a research center of Korean studies Hungarian Department in the Hankuk University of Foreign studies in Seoul : Since March 1988
2. Korean TV drama 'Jewel in the palace' on Hungarian TV(MTV 1) TV drama 'Jewel in the palace' : broadcast in more than 60 countries in the world A great success, especially in Asia, the Middle East, South America and Africa etc. Hungary is the first European country to broadcast 'Jewel in the palace' - MTV1 : 5 times a week from March 10, 2008, Last for 11 weeks - To introduce a variety of traditional Korean costume, cuisine and herbal medicine to the Hungarian people - Hungary : a gate-way to Europe for Korean dramas	2. Korean TV drama 'Jewel in the palace' on Hungarian TV(MTV 1) Popularity of this drama : positive effect on the strong demand to learn Korean Fever to Korean Wave Since mid 1990s, Korean TV dramas, movies, songs and Korean fashion : big popularity in China, Japan, the Philippines, Vietnam and other Asian countries Example : 'Jewel in the palace' and 'Winter Sonata' Korean Wave : National pride for Korea
3. Promotion of popular culture exchange Korean Traditional cultural performance groups visit Hungary 2-3 times every year - Traditional music team 'Dasurum' performance : November 2007 First Korean Film festival : May 2007 - 8 Korean films, 13 times in Budapest. - 2,000 Hungarian movie goers watched the Korean films	III. 20th anniversary of the establishment of diplomatic relations

III. 20th anniversary of the establishment of diplomatic relations

Year 2009 : 20th anniversary of the establishment of diplomatic relations between Hungary and Korea
On this occasion, both countries plan to hold a variety of cultural events

//END//

Reference Brochure to promote "Korean wave" in Asia

Jewel in the palace (Dae Jang Geum)

Response of the press(1)

Response of the press(2)

Fashion show "DaeJangGeum"

Koszonjuk

M.K. Mohapatra

First Secretary (Political) Embassy of India, Budapest

India: Unity in Diversity

India being the largest democracy in the world with a civilization more than five thousand years old boasts of multiple cultural origins. The cultural origins of the Indian subcontinent can be traced back to the Indus Valley Civilizations, the remains of which are cherished even today. Thereafter, we had the Empire of the Great Mughals for several hundred years. Since the late 18th century India was under the influence of the British Empire until 15th August 1947 the day when India gained independence. India is a land of diverse cultures, religions and communities. There is great diversity in our traditions, manners, habits, tastes and customs. Each and every region of the country portrays different customs and traditions. But though we speak different languages yet we are all Indians. 'Unity in Diversity' has been the distinctive feature of our culture. To live peacefully has been our motto and this motto has helped us to achieve independence. As history tells us that there has been active participation from people of different communities and religions. In our struggle for freedom people from different communities participated keeping one thing in mind that they all are Indians first.

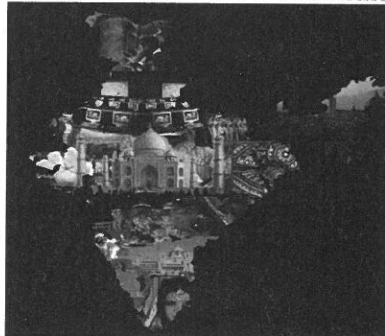
India today has the proud distinction of being the world's largest democracy. A remarkable Constitution, well-developed democratic institutions and true participation by the people in social governance are the hallmarks of this democracy. Faith in the democratic process is nurtured as well as protected by an independent judiciary, an alert and free media and active non-governmental organisations. Over 5000 dailies, 16000 weeklies and 6000 fortnightlies comprise India's fiercely independent press. What also makes India a vibrant democracy is the assimilative nature of its society. Age-old traditions have dovetailed with the modern concept of democracy. Outsiders are welcomed, cultural influences seen as enriching; and proactive inclusiveness further strengthens democratic moorings in modern India. Secularism is not only a way of life - it is a philosophy embedded in India's history. We also celebrate unity and our unique Indianness. India has held freely contested elections at regular intervals since independence.

People from different background and culture participated in India's struggle for freedom. The national leaders, particularly Mahatma Gandhi, Nehru, Azad and Bose had coined the slogan unity in diversity. There are numerous others who were also involved. Be it Hindu, Muslim, Buddhist, Jain and Sikhs everybody had a single identity of being an Indian. It should be understood that all of us have multiple identities religious, linguistic, cultural, regional and caste identities but we are first and foremost Indians. Modern India presents a picture of unity in diversity where people of different faiths and beliefs live together in peace and harmony. Still today also India remains one of the most ethnically diverse countries in the world.

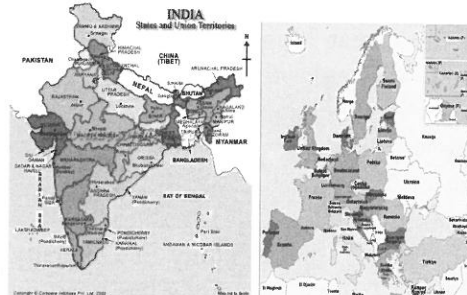
India

Some numbers about India...

India - EU

- 5,000 year old civilization
- 325 languages spoken – 1,652 dialects
- 18 official languages
- 29 states, 5 union territories
- 3.28 million sq. kilometers - Area
- 7,516 kilometers - Coastline
- 1.1 billion people

- Parliamentary form of Government
- Secular democratic constitution
- World's largest democracy since 55 years
- 4th largest economy
- Fastest growing IT super power
- Indian Railways, the biggest employer in the world.

The saffron stands for courage, sacrifice and the spirit of renunciation.

The white, is meant for purity and truth.

The green is for faith and fertility.

The navy blue wheel denotes the continuity of the nation's progress which is deemed to be as boundless as the blue sky and as fathomless as the deep blue sea.

Unity in Diversity in a rich culture

- The cultural origins of the Indian subcontinent can be traced back to the Indus Valley Civilizations, the remains of which are cherished even today. Since the late 16th century India was under the influence of the British Empire until 15th August 1947 the day when India gained independence.
- India is a land of diverse cultures, religions and communities.
- There is great diversity in our traditions, manners, habits, tastes and customs. Each and every region of the country portrays different customs and traditions. But though we speak different languages yet we are all Indians. 'Unity in Diversity' has been the distinctive feature of our culture.
- To live peacefully has been our motto and this motto has helped us to achieve independence. As history tells us that there has been active participation from people of different caste and religion. In our struggle for freedom people from different communities participated keeping one thing in mind that they all are Indians first.

Unity in Diversity

- 28 States and 7 Union territories.
- 18 major languages & 1650 dialects.
- Home to all major religions of the world:
 - Hindus - 827 mn
 - Muslims - 132 mn
 - Christians - 24 mn
 - Also: Buddhist, Sikhs, Jains, Zoroastrians
- All 5 human races are found in India.
- 5600 dailies, 15000 weeklies and 20000 periodicals published in 21 languages with a combined circulation of 142 million.

The idea of India is not based on language, not on geography, not on ethnicity and not on religion. The idea of India is of one land embracing many.

World's largest democracy...

- India today has the proud distinction of being the world's largest democracy.
- A remarkable Constitution, well-developed democratic institutions and true participation by the people in social governance are the hallmarks of this democracy.
- Faith in the democratic process is nurtured as well as protected by an independent judiciary, an alert and free media and active non-governmental organizations.
- Over 5000 dailies, 16000 weeklies and 6000 fortnightlies comprise India's fiercely independent press.
- What also makes India a vibrant democracy is the assimilative nature of its society.
- Age-old traditions have dovetailed with the modern concept of democracy. Outsiders are welcomed, cultural influences seen as enriching, and proactive inclusiveness further strengthens democratic moorings in modern India.
- Secularism is not only a way of life - it is a philosophy embedded in India's history. They also celebrate unity and their unique Indianness. India has held freely contested elections at regular intervals since independence.

People's fighters for freedom!

- People from different background and culture participated in India's struggle for freedom. The national leaders, particularly Mahatma Gandhi, Nehru, Azad and Bose had coined the slogan "unity in diversity". There are numerous others who were also involved. Be it Hindu, Muslim, Buddhist, Jain and Sikhs everybody had a single identity of being an Indian. It should be understood that all of us have multiple identities religious, linguistic, cultural, regional and caste identities. No one can claim single identity. One who demands single identity i.e. national identity does not recognize the reality but during India's struggle for freedom no one thought in that manner, they just thought of India's independence.
- Modern India presents a picture of unity in diversity where people of different faiths and beliefs live together in peace and harmony. Still today also India remains one of the most ethnically diverse countries in the world.

World's largest democracy...

- India, the world's largest democracy has
 - Electorate of 670 million
 - Elections held every 5 years; elects bicameral parliament of Lok Sabha (532 members) & Rajya Sabha (245 members)
 - Guarantees Fundamental Rights to all
 - Independent Election Commission
 - Committed to Protection of minorities and marginalised segments

President Prime Minister Leader of opposition Chairperson of ruling party

Rolling back with pride...

- Numerous were invented in India
- Invention of calendar making
- Holistic medical system of more than 5000 years: Ayurveda
- Mathematics was born in Indus Valley civilization
- The beginning of astronomy in India dates back to 300 BC
- Invention of decimal system.
- Mariner Compass owes its origin to India.
- Invention of Chemistry, chemical processes, dyes & colours.
- Invention of iron products in 3000 BC
- World's first plastic surgery operation was conducted in India.
- World's oldest writing found in India.
- World's first grammar book.
- World's first university.

Cont....

- India is among the 3 countries in the World that have built Supercomputers on their own. The other two countries being USA and Japan.
- India built its own Supercomputer after the USA denied India purchasing a Cray computer back in 1987. India's new PARAM Padma Terascale Supercomputer (1 Trillion processes per sec.) is also amongst only 4 nations in the world to have this capability.
- India is providing aid to 11 countries, writing off their debt and loaning the IMF \$300M. It has also prepaid \$3 billion owed to the World Bank and Asian Development Bank.
- India Inventor of Hotmail (Sabeer Bhatia), world renowned Bose sound system (Amar Bose) and the Pentium chip (Vinod Dham) are Indians.

AUM or OM

The first sound of the Almighty

Oneness with the supreme

The Great Indian Epics

Ramayana

The first Indian epic

Mahabharata
Longest Epic in world
literature with 100,000
two-line stanzas

Rolling ahead with hope

- India is among six countries that launch satellites and does so even for Germany, Belgium, South Korea, Singapore and EU countries.
- INSAT is among the world's largest domestic satellite communication systems.
- India's Geosynchronous Satellite Launch Vehicle (GSLV) was indigenously manufactured.
- Kalpana Chawla, Sunita Williams and Rakesh Sharma are all Indian/indian origin astronauts.
- Back in 1968, India imported 9M tonnes of food -grains to support its people, through a grand programme of national self-sufficiency which started in 1971, today, it now has a food grain surplus stock of 60M.

Mythology

Generates - Brahma

Observes - Vishnu

Destroys - Shiva

The Trinity

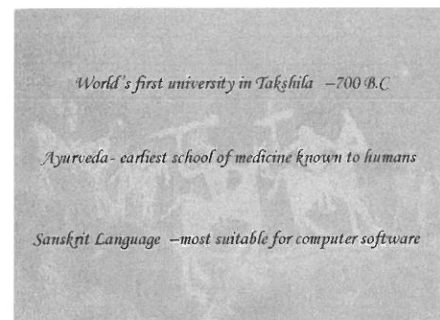
Brahma - Vishnu - Shiva

The Indus Script

Indus Valley Civilization - one of the world's
first great urban civilizations.

Harappa Civilization - 2700BC

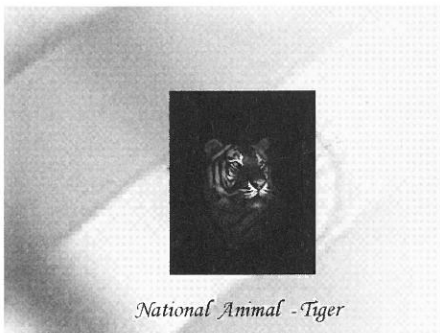

15th August, 1947

Indian Independence

26th January, 1950

Republic - India

Yoga- Made in India

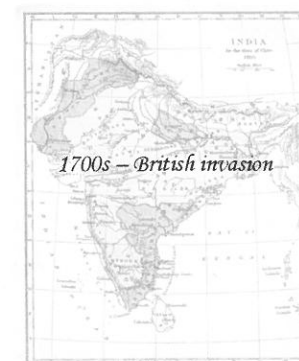
Origin - 5000 BC

Documented by

Patanjali

200 BC - 300 AD

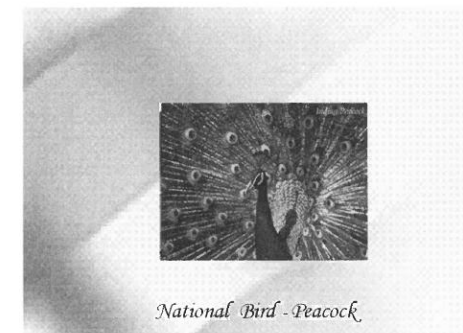

1700s - British invasion

National Emblem

सत्यमेव जयते
"Truth alone triumphs"

National Flower - Lotus

Aryabhatta

Invented the Zero

Swami Vivekananda

Champion of humanitarianism

Rabindranath Tagore

1913 - Nobel Prize in Literature

Great Indian Personalities

Mahatma Gandhi

*Father of the nation
Embodiment of Non - Violence*

Ramanujam

*Great Indian Mathematician
Postulated and proved 3,542 theorems*

C.V Raman

*1930 - Nobel Laureate in Physics
Work on scattering of light and Raman effect*

Mother Teresa

1979 - Nobel Prize in Peace

Subramanyan Chandrasekhar

*1983 - Nobel Laureate in Physics
Work on structure and evolution of stars*

Har Gobind Khorana

*1968 - Nobel Laureate in Medicine
Work on interpretation of the genetic code*

Dance forms

7 Classical Dance forms

More than 45 folk dances

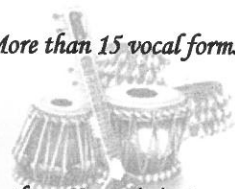
Bharata Natyam

Kathak

*Kathakali**Kuchipudi**Manipuri**Mohini Attam**Odissi*

More than 15 vocal forms

More than 60 music instruments

musical instruments

India - God's own country
Celebrates more than 65 festivals

Festivals of INDIA

Places of historic importance

Tirumala - Tirupati

World's richest temple

*The Golden Temple**Thousand pillar temple**Jantar Mantar - 1716*

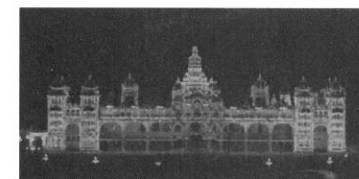
Modernistic structures to observe the movement of stars

Saint Thomas Cathedral

Statue of Virgin Mary brought from Portugal in 1543

Jamma Masjid

The biggest mosque in India

*Gateway of India**Mysore Palace*

Illuminated by 97,000 light bulbs

Buddha Statue

Largest monolithic statue in Asia

Dal Lake

Jewel in the crown of Kashmir

The Taj Mahal

Calcutta – City of joy

Cherrapunji

Wettest place on earth

India is the cradle of the human race, the birthplace of human speech, the mother of history, the grandmother of legend, and the great grand mother of tradition. Our most valuable and most instructive materials in the history of man are treasured up in India only.

-Mark Twain

We owe a lot to the Indians, who taught us how to count, without which no worthwhile scientific discovery could have been made.

-Albert Einstein

dr. Poór József

Professor of Management University Pécs, Hungary

Globalisation and internationalisation in company management

*„We cannot cross the sea merely
by staring at the water.”*

Rabindranath Tagore

ABSTRACT

Today, no-one can find a book on international management which would not cover the notion of globalisation, either explicitly or implicitly. This issue can be approached from several angles. It could be examined as a particular level of internationalisation or discussed as a new quality which transforms every aspect of corporate activity. One can like or dislike globalisation, and it might even be interpreted as neo-colonisation by American capitalism. However, globalisation is not the developed West's exclusive area. As we have already mentioned, the whole of the global business community participates in it. This article reviews basic items of globalisation. It will be reviewed different impacts of this new phenomenon. We will pay special attention on positive and negative impacts of foreign company involvement into our region.

KEY WORDS

Globalisation, internationalisation, International Management, Eastern Europe, inter-culturalism, multinational firms, life cycle/stage model

INTRODUCTION

The notion of internationalisation can be defined in many ways. According to a typical definition, the international presence of the company increases in this process, during which “a domestic company extends its activities to foreign markets and creates such units in other countries, which increase its added value producing capability” (Galbraith, 2000: 35). Turning a firm producing only for a domestic market into a global company covers several phases of development, in which, generally, the process of internationalisation takes the

longest time. This process was, for a long time, the exclusive privilege of companies from the developed countries, although today not only the emerging countries of South-East Asia, but also this region can boast of companies which have become mature enough for internationalisation.

When looking for the roots of globalisation, some go back to the age of discovery and colonisation. According to this view, colonisation triggered a convergence which fostered a certain type of global integration. This integration was further deepened by several inventions and achievements including the telegraph, the telephone, television, the internet and, to a lesser extent, the expansion of mass education. While these were pro-convergence, others - such as the development of agriculture - strengthened separation and localisation.

One of the most important characteristics of the decades after World War II was the increasing internationalisation of several business activities. Globalisation and the rise of international or multinational corporations can be identified as two key elements in this process. Globalisation brought the separation of economic lifecycles to an end, and a new "fashion" emerged: developed countries started to outsource to the East.

IMPACT OF GLOBALISATION

Different streams

The effects of globalisation can be analysed at both the macro- and micro-level. Firstly, we shall examine the three different streams which are based on the perceived macro- (economic-social) effects of internationalisation and globalisation:

According to representatives of the so-called **liberal stream** (Norberg, 2003; McKinsey, 2003), the cross-border operations and investments of multinational companies are highly beneficial for the recipient countries. Liberalisers, the supporters of globalisation, argue that, although economic growth might increase inequality at the outset, in the long run this tendency will turn and the final balance will be positive. Fukuyama (1992) believed that liberal, world capitalism brings peace and prosperity, even for dependent nations, by increasing employment, raising living standards, providing necessary additional sources of capital and introducing new management practices. Kuznets won the Nobel Prize for this theory. If we apply his concept to multinational companies, their permanent presence in a country induces the multiplier effect in the long run - and thus does more than force SMEs and

local outlets to close. The enlargement of the EU raises even more questions in connection with this concept.

Anti-globalists represent the other end of the spectrum, since they object to cross-border activities and the global profit hunger of multinationals. They view these phenomena as harming the recipient countries and leading to the abuse of employees and inhumanly low wages. Resisters and critics of globalisation appeared even among the great philosophers of early modern history. The renowned sociologist of the 18th century, Rousseau (1905: pp 170-184) criticised the excessively ethnocentric nature of Europeans and white men in general (highlighted by the author). Trans-national companies are often criticised in many countries for almost coercing governments into a dangerous tax competition. It is not only those representatives of the anti-globalists can be found among experts and members of the press (Martin & Schuman, 1998), but, in addition, their supporters have already appeared on the streets. Mass demonstrations are organised regularly for disrupting or disturbing major trade conferences and world economic forums (e.g. the World Bank Congress in Prague in 2002). Szabó (2004: 29) argued that anti-globalists are trying to find an alternative to global networks "managing and controlling post-modern production-systems and business networks". Globalisation has transformed international trade. Whilst earlier national economies used to be the trading partners, by this time "multinational companies and holdings have taken over this role.

Compromisers stress "both positive and negative consequences of globalisation". According to Ortega (1993: 30), the philosophical roots of this middle-of-the-road approach are related to the idea of reuniting life and culture. More and more experts recognise the issues and dangers of globalisation, and Glatz (1999) held the view that the only way out of the globalisation dead-end is by preserving cultural or linguistic diversity. Other authors highlight the biological benefits of diversity, since it "increases the chance of survival after an unanticipated catastrophe - for example, radiation or a new disease". (Ferenczi, 1999: 45) Applying this metaphor to companies and enterprises, simple, one-sided solutions (such as the devolution of SMEs) might even harm the performance of large multinationals. Such a biased approach might leave an economy highly vulnerable. Many authors assert that, instead of criticising globalisation, we should act and reap its benefits. Small and medium-sized countries of Eastern Europe have a good opportunity in the global competition, in that global market niches are to be targeted and this is the way in which the benefits of globalisation can be realised.

Cultural aspects

Three major cultural streams can be identified in connection with globalisation: Representatives of the so-called **culture-free** stream (Kerr et al., 1960; Hickson et al., 1974) believe that technological development dims cultural differences and fosters convergence. The expansion of globalisation has made this theory increasingly widely accepted. Followers of this stream consider management methods universal - which accords with the Levitt-style homogenisation (1983): if something worked in one culture, it is presumed to be just as effective in another. According to this theory, local or national culture can be ignored during the application of various management methods. According to Mullins (2005: 43), after WWI, American and Swedish companies tried to export their autonomous workgroup methods to other cultures, just as the Japanese did with their management methods. All had varying degree of success.

The **culture-bond** stream, however, highlights the importance of local culture when applying management techniques. Hofstede (1991) argues that management methods are non-universal and have to be adapted to local cultural characteristics.

According to the **middle-of-the-road** approach, convergence and divergence coexist in the world (Adler, 1983).

Corporate and business effects

Typical driving forces of globalisation are the integration of markets, internationalisation of production, the surging development of information and communication technology and the spread of modern means of transport. These factors brought trade barriers (e.g., duties) down drastically, which, in turn, has led to multiplying volumes of global exports and foreign direct investment in the last 15 years.

Despite today's globalisation euphoria, we have to note that only a very few products are totally suited to the global market. Moreover, no evident trend of the systematic utilisation of potential globalisation benefits has, so far, been identified. Most companies diversify their products according to markets and countries" (Schoppe, 1992: 162).

According to data gathered by Lewis (2005), around US\$ 260 bn. of foreign direct investment has arrived in our region over the past 14 years, but today we now have to face a huge, new rival: China. Why can China attract more capital than all East European countries put together? It has also been a socialist country (and, in fact, still is), it struggles with corruption, just as do East

Europeans. However, Chinese bureaucracy and their characteristic local business networking (*guanxi*) are unique in the whole world. The language skills of local employees can be termed anything but perfect, but, nevertheless, several differences can be identified between China and Eastern Europe. China is much more effective in attracting green-field investment and could raise far more foreign capital. We cannot ignore the fact that public companies employ only 20% of the population in China, but that running and financing these companies consumes a significant proportion of tax revenues. As for Eastern Europe, the main channel of FDI was the privatisation of state-owned enterprises - which could be termed "brown-field investment" (Sun, 2003).

It is possible that the vanguards of globalisation still cannot understand that expansion and entry to new markets should only be pursued without jeopardising "the balance of reproducible and hardly reproducible capital" (Common, 2003: 20).

Countries with a high (GDP) growth rate and a high HDI (Human Development Index) level attract significant FDI volumes (Mandle, 2001).

If local communities cease their passive acceptance of all of the effects of globalisation, or - in Kanter's (2004: 36) words - "make themselves globally competitive", globalisation would turn from being a curse to being a blessing for them.

The role of foreign investment is even more important in countries with weak, local capital resources, and the entrance of foreign banks has clearly contributed to more efficient and successful business activities.

Sumantra Ghoshal and Christopher Bartlett (1998: 8) hold the view that globalisation in the near and distant future "will increasingly focus on what is unique and special, contrary to the present and past approach of uniformity and standardisation". This will pose new, and even greater, challenges to managers and employees alike.

MOTIVES, SPEED, LEVELS AND INTER-CULTURALISM

Although they might seem over-simplistic, the following questions deserve attention: What motives drive a company to set up a subsidiary in East Europe? What are their reasons for expanding their activities to East European markets?

Traditional motives

Three traditional motives can be identified. The first, and probably the most obvious, motive is to secure sources of raw materials. Cases of large American oil companies opening new production sites in Russia are perfect examples of this – a step which has ensured cheap and reliable sources of oil for them. The second traditional motive is to explore new markets. Countries with small local markets favour moving towards Eastern Europe, in this way securing needed new markets. The Swedish furniture producer IKEA is a typical example, since its rapid expansion secured its position in most countries in the region. Many firms opt for foreign investments in substitution for an expensive local workforce. There are many products which can only be produced competitively with cheap labour.

A new phenomenon in Central Eastern Europe is the increasing export of capital by local companies. Hungary was the largest capital exporter (US\$ 1.85 bn) among the countries of the region in 2003, save, of course, for Russia (US\$ 4.13 bn) (VGa-b, 2004). The Hungarian retail bank OTP can boast one of the most successful expansions in the region, and in March 2005 it purchased the Croatian Nova Banka – the fourth largest local bank – for €236m. By this transaction OTP acquired a large market share in the Croatian banking sector, and this obviously raises the question: how can OTP support its rapid expansion with human resources? The next illustration gives the answer.

Emerging motives

In addition to traditional motives, increasing the economies of scale, soaring R&D costs or radical changes in product life-cycles also drive companies involved in international business to expand internationally. These new motives contain several underlying factors. What are these? Some are contained in the following list:

Countries in the region offer significant incentives to foreign investors (taxation, duties and investment incentives).

Internationalised companies gain several strategic advantages which have a positive effect on their internal performance.

An adequate industrial background and a strong subcontractor basis also support companies oriented towards international markets.

Where traditional industries are concerned, it should not be forgotten that achieving success in other markets is only possible if the domestic basis is sufficiently solid. Should a company start up a subsidiary in another country, it

has to expand its domestic network and business partnerships also and it must also face special staffing issues with recruiting in another labour market.

Changing (economic, technological, social) conditions suggest that the role of the abovementioned “born global” companies will increase. The traditional, step-by-step approach of internationalisation and globalisation will gradually give the floor to this new stream, especially in knowledge-intensive industries (Chetty et al., 2004).

Born global companies can enter foreign markets without significant domestic sales. These companies try to allocate their resources and organise their sales to gain market advantage rapidly with their operations extended to yet more countries. The domestic market is of less importance for them; they operate in the global arena rather than restricting themselves to a particular one. Similarly to traditional companies, the international experience of the founder is highly important. By using new information and communication technologies, these companies minimise or handle the “distance” problem totally, which is otherwise typical of traditionally internationalised companies.

Speed of internationalization

What is the optimal speed of internationalisation? The best advice would be to carry it out slowly and cautiously. This approach is referred to in a variety of ways in the literature, where the commonly-used terms are evolutionary, conventional and step-by-step, whilst, when referring to rapid internationalisation, phrases such as revolutionary or cyberspace are used. It takes a great deal of time for a company to become multinational, MOL and OTP investing many years of determined effort before being transformed into regional players. When targeting the Chinese or Southeast-Asian markets, slow development is the typical strategy, and in most such cases a joint venture is first set up in which foreign investors provide technology, capital and marketing know-how, while the local partner brings in knowledge of the local market (Sull & Wang, 2005).

The practices of certain companies contain many different elements, but the literature, and our own experience, show that similarities can also be identified in the process of a local company turning into a multinational. There are two major streams in the literature on the topic:

The authors in the first group highlight the importance of the **evolutionary approach**, which implies that the local firm goes through many steps before it becomes a true multinational. During this process the international presence of the company grows gradually by extending its business activity across borders

and by starting up subsidiaries in other countries - which results in increased added-value producing potential (Galbraith, 2000).

Other experts take the view that opportunities opened up by new technologies and by lightning-fast internationalisation of non-product services (e.g. consulting, media, banking and finance) give way to **born-global** companies (Oviatt & McDougall, 1994). Born-global enterprises can enter a foreign market without a significant domestic market share and can omit the above mentioned process. These companies try to allocate their resources and organise their sales to gain market advantage rapidly, with their operations extended to more countries. The domestic market is of less importance for them and they operate in the global arena rather than restricting themselves to a particular one.

Inter-culturalism – cultural intelligence

Recent years have made it clear that all those operating in the international arena have to focus increasingly on understanding cultural diversity. Although several culture models are known in the literature, we shall concern ourselves only with following: **Trompenaars** (Trompenaars & Hampden-Turner, 1997; Blom & Meier, 2002); **Hofstede** (1980, 2001); **Kluckholm & Strodtbeck** (1961); **Hall, E. T. & Hall, M. R.** (1989)

Different problem-solving approaches of East-Europeans, Asians, Arabs, Americans or West-Europeans are studied from a number of perspectives. In our opinion this diversity is rooted in the heterogeneous way of thinking, sentiments and ideology of managers coming from an Anglo-Saxon or, for example, an Asian culture. In this respect, it is important to note that Asians tend to follow holistic approaches, while those coming from a Western culture follow the Aristotelian logic and find details and specialties more important.

There is a growing interest among scholars, consultants and business people on cultural intelligence. This growing attention was deeply discussed in a special issue of *An Journal of Group and Management* and Ng-Easly (2006, 1: 6) believe that „cultural intelligence (CQ) is an individual's ability to adapt effectively across culture. Peterson (2004:13) wrote in his recent work that expanding internationalisation and globalisation requires the development of **cultural intelligence CQ**, besides the traditional **knowledge-based IQ** and the increasingly popular **emotional intelligence EQ**. According to his concept, cultural intelligence (CQ) integrates the skills which are required to identify explicit and hidden cultural signs and enable the person to react properly and acceptably.

Scholars agreed in that all humans are naturally ethnocentric. It means that what is normal in their culture is or should be normal elsewhere (Trindis, 2006, 1: 22) Growing globalisation requires evident answer to such a question: How can be overcome this bias? Trindis (2006, 1: 22) proposes that „to overcome ethnocentrism requires placing oneself in the shoes of members of the other cultures. A number of different methodologies are available to measure most characteristics of CQ. Earley & Ang (2003) advise to use the following assessment methods for CQ: survey, interview, observation, computer simulation, critical incidents, Assessment Centre and cultural simulator.

INTERNATIONAL MANAGEMENT

Local vs. international management

All corporate examples lead to the common conclusion that solid performance in the international arena is a key element of success. As we indicated earlier, this is increasingly important in the age of globalisation and so it also has a significant effect on corporate management.

In our opinion, when a company enters the global market, it must be prepared to confront the following differences:

Different market characteristics: Multinational companies operate in different markets which are characterised by differences in consumer preferences and in the skill-level of the labour force, by varying labour costs and wages. This heterogeneity offers valuable opportunities to multinationals, but they need to learn to use it to their benefit.

International mobility: This phenomenon raises several legal, economic and cultural issues: investing in another country, relocating production or expatriating employees and managers pose specific problems, all of which must be dealt with.

National bonds: Although companies increasingly focus on international success, their staff, whether managers or subordinates, generally feel more nationalist than cosmopolitan. Many of them prefer working in their home country rather than abroad.

Control, leadership: An expatriate manager has to be able to work independently, most of the time lacking direct support from headquarters. A manager working in the centre, of course, can walk directly into the office next door and obtain prompt answers to any question. The manager of a subsidiary, however, does not generally have such an opportunity, and the same applies to supervisory staff in subsidiaries and temporarily posted personnel also.

Management style and practice: Different cultures may also require differing management styles and practice, and these, in turn, might affect cooperation between the company's headquarters and the subsidiary. Nevertheless, it is likely that tried and true management methods will also be applied with great success in a foreign country.

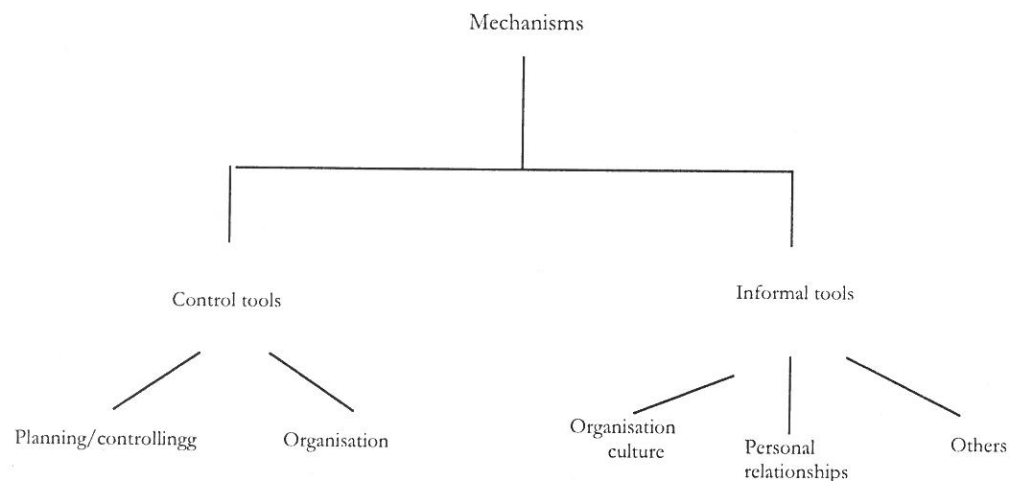
Typical management functions in a multinational company comprise:

- Strategy
- Marketing
- Organisation development
- Operations management
- Information technology
- Finance and accounting
- Human resource management (HRM)

Hard and soft management tools

The role of the formal organisational structures is weakening, whilst the value placed on informal tools is increasing in the management of multinational companies (Marcham et al., 1996; Peng, 2006).

Exhibit 1: Control mechanisms at international firms

Source: Meier, H., & Roehr, S. (2004). Introduction in International Management. (In German) Herne-Berlin: Neue Wirtschafts-Briefe.

Traditional control mechanisms include organisational hierarchies, financial planning and controlling systems, setting performance targets and formal communication. The following two types of informal practice should be highlighted.

Personal relationships and communication may be created and developed in several ways. The most common forms are inter-organisational teams, joint international training programmes, and executive meetings. Events such as personal and business meetings, as well as business dinners, greatly contribute to the creation of a common corporate language. HR may have a role in the designation and organisation of such events.

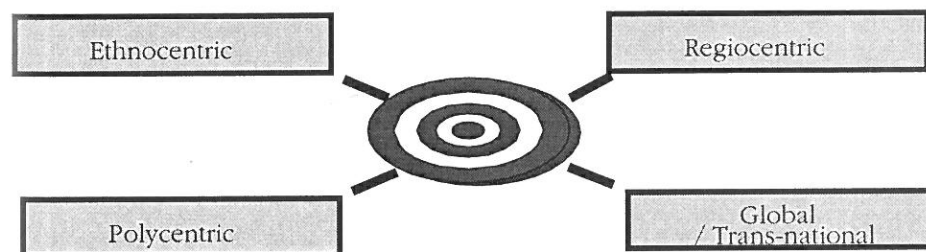
Corporate culture is, according to several definitions, the system of values that forms the basis of joint activities and perspectives. Nohria and Ghoshal (1997) state that this value system is what really binds large multinational companies together. This kind of bond is often referred to as a „means of cultural imperialism” (Dowling & Welch, 2004: 48).

Human Resource Management can have a crucial role in creating and fostering the corporate culture. (Alvesson & Berg, 1992). The degree of the division of power between divisional headquarters and subsidiaries has shifted significantly in recent years. It is higher in local subsidiaries of companies in traditionally multi-domestic industries than in companies heading towards global standardisation.

Staffing policies

Multinational companies may pursue various approaches when managing their local subsidiaries. The following four major approaches used by multinational companies and human resource management may be distinguished (Harris & Moran, 2001; Dowling & Welch, 2004):

Exhibit 2: Typical staffing policies at multinational companies

Source: Perlmutter, H.V. (1969): The Tortuous Evolution of the Multinational Corporation. *Columbia Journal of World Business*, January-February: 9-18.

As mentioned above, the attitudes of the parent-country management towards staffing at their subsidiaries may be classified on the basis of strategy orientations outlined by Perlmutter (1969). Four categories of staffing attitude may be shown:

Parent-country (ethnocentric) orientation: This approach is grounded in the belief that a parent-country manager has more credibility than any foreigner, be they based in the head office or in any subsidiary. No company would put it so bluntly, of course. An ethnocentric manager will insist that the manufacturing of more complex products should stay in the parent country and less demanding assembly work could be relocated to overseas divisions. In terms of human resource management, this view leads to key positions being filled only by managers from the parent company's home country. There are large differences in wages - higher at corporate headquarters than at overseas subsidiaries. In general, managers both at headquarters and at local subsidiaries identify the company, its origins and nationality with the home country of the parent company.

Local host-country (polycentric) orientation: Those companies belong in this category where managers at corporate headquarters hold the view that the host country's business culture is best understood by local people. They wish to stress the local character of subsidiaries. The company's financial control system is there to hold the company together. The polycentric orientation is not the highest level of multinational approach. Key local positions are filled by host-country nationals, but it hardly ever happens that a manager is transferred to headquarters from a local subsidiary.

Regional (regio-centric) orientation: Companies with strong regional ties fall into this category. Similarly to the fourth orientation (the global), this approach results in a broader spectrum of managers being involved in the management of the whole company. Local managers have more authority in running regional operations, but they are rarely promoted to corporate headquarters.

Global (trans-national) orientation: Companies which hold this view aspire to be the best both globally and locally. When hiring people to fill key positions, it does not matter what nationality the applicants are. Global companies involve local managers in corporate compensation and performance appraisal systems. However, nowadays it may be difficult to pursue this approach due to the revival of nationalist feelings, the increasing costs of operating a global structure, the difficulties related to communication, and, last but not least, the problems in connection with executive sourcing.

FOREIGN COMPANIES IN EASTERN EUROPE

General trend

An important characteristic of Eastern European privatisation is that foreign capital played a key role in the process. Certain western politicians refused to create a new Marshall Plan. According to data gathered by Lewis (2005), around US\$ 260 bn. of foreign direct investment (FDI) has arrived in our region over the past 15 years. Plan for East European countries on the grounds that multinationals' investments were filling this gap. The majority of foreign owned companies in the competitive sphere in majority of Eastern European economies has finished the structure changing after privatization. They have left the reconstruction of the different company functions behind themselves for a longer or a shorter period.

Economic diversity of our region

The Latin proverb that "Every beginning is difficult" is particularly apt for global business activities. It is therefore necessary to take a bird's-eye view of some typical changes in order to understand the general problems of Western multinational companies, especially as they struggle to implement compensation frameworks and systems of practice in their newly acquired subsidiaries or in their start-up operations in the CEE. The one-party political and power system in EE countries collapsed at the end of the 1980s and these countries are now well on their way in the move from dictatorship to democracy. The dizzying speed of the capitalist renaissance in the past 15 years has tied a number of countries – eight new EU members (the Czech Republic, three Baltic States, Hungary, Poland, Slovakia and Slovenia) and two newly accessed members (Romania and Bulgaria) – more closely to the West than at any time in previous decades. Such a quick transition from centralized State control and national economic planning to free-market, globally competitive capitalism is unprecedented in the history of the world. This difficult political and economic process has had the following three consequences.

First, the political and administrative map of the region has undergone drastic change. Before the sweeping political changes, eight countries existed in this region; now, besides the Eurasian region of the former Soviet Union, there are 15 different sovereign countries with a combined population of more than 200 million. Before these changes, the whole region had, from a cultural perspective, been treated by the Western world in a very similar manner, with all considered to be "behind the Iron Curtain". These nations belonged to the

communist bloc. We have to recognize that, behind the new borders, there is a highly diversified environment, historically and culturally. Recognizing the complexity of this increasing regional diversity, both perceived and real, is critical to an understanding of emerging pay practices.

The second major consequence of the transition has been privatization. The private sector is becoming dominant in the CEE in GDP terms, with the highest level of privatization having occurred in the Czech Republic, Poland and Hungary.

Third, the transition has been overshadowed by high inflation and a drastic decrease in output performance during the 1990s, with more and more countries in the region trying to change this trend. Today, most of their economies have begun to grow. Despite the recent economic growth and lower inflation rates of many CEE countries, a wide range of differences in GDP remains between the earlier EU members and those countries that have recently joined.

Cultural diversity

When an international company plans its entrance into the Eastern European region or would like to extend its present presence to other countries of the region is facing with a high cultural diversity. The peoples of Eastern Europe, their languages and cultures, are extremely divers. Twenty-one different languages and six major religions including catholic, protestant, Greek-catholic, orthodox, Jews and orthodox are in this region. It belongs to Easter-European tradition that in most country of the region it will be available a certain group or groups of minorities.

The most actual communality of nations in the region is that all states lived, exempt the nations of former USSR, 4-5 decades under communist rules (White et al, 2003).

In a later study published in 2003, Kuleman, Hofstede and others (2003) research the cultural dimensions in Central and Eastern Europe with a focus on four countries: Hungary, the Czech Republic; Slovakia; and Poland.

Slovakia shows the largest power distance and Poland the smallest, however all four countries show relatively large power distance if compared with Western countries. Slovak respondents attach much less importance to having sufficient time for their personal or family life and to having good physical working conditions. Slovakia scores low on uncertainty avoidance. The Czech Republic is the most individualistic country, while Slovakia is most collectivistic. The Czechs have a strong short-term orientation, while the Hungarians have a much more long-term orientation. Hungarians score highly on the masculinity-

femininity dimension especially because of the item "when people have failed in life it is their own fault," with which they agree more than respondents from the other Central European countries. Hungarians have a strong uncertainty avoidance that is reflected in the tendency of Hungarians to see themselves as surrounded by enemies, and that strong suspicion that Hungarian minorities abroad are treated unfairly. All of the countries tend to the masculine pole of the dimension, but Slovakia even more than the other countries. Our findings suggest that the Polish culture is strongly masculine (although much less so than Hungary and Slovakia) All of the countries tend to the masculine pole of the dimension, but Slovakia even more than the other countries. The findings suggest that the Polish culture is strongly masculine (although much less so than Hungary and Slovakia). Poland has an intermediate position on individualism within the group of Central European countries, but is much more collectivistic than a Western country like.

Pros and cons of MNCs involvement

Research into the effects of multinational companies on Eastern Europe produced contradictory findings. In general, it can be said that conditions are good, that the economic transformation of these countries has reached a certain level and that foreign companies perform much better than locals, because they can build on their external infrastructure, which increases their efficiency (Koenings, 2001). Pavlinek (2002: 375) carried out research into the effects of foreign investors in the privatisation of the Czech car industry, where he explicitly analysed the positive reconstruction performance and the effects of foreign firms on local HR development. He reached the firm conclusion that "foreign investments strengthened working morale, improved the management methods of Czech companies and provided significant market experience for them."

Empirical data show that privatised companies tend to perform better than non-privatised ones (Meyer, 2000).

Ellingstad (1997) raised the possible danger of a company's structure turning into that of a "maquiladora", characterised by developed industrial "islands". These islands and their close surroundings prosper, even though wages are relatively low. There are similarities between the investments in the US-Mexican border area and in Eastern Europe, but it would be a mistake to overestimate these.

A special event in internationalisation took place in April, 2000, when the Hungarian National Oil Company MOL purchased more than 30 per cent of Slovakia's Slovnaft company. Several western newspapers carried headlines

such as "Eastern Europeans taking over Eastern Europeans" (The Economist, 2000). This event marked a new phenomenon in FDI-type investment in the region. From then on, Slovaks and, later, other nations started to criticise Hungarian or other Eastern European expatriates in a similar way to that which they used with former western counterparts.

Presumably low wage costs motivated - and still motivate - foreign companies to opt for these countries. Formerly only the "reform countries" were considered as primary targets, but now South-East Europe is also gaining in popularity.

The process of direct investment from west to east has entered a new phase. An important characteristic of Eastern European privatisation is that foreign capital played a key role in the process. Certain western politicians refused to create a new Marshall Plan for East European countries on the grounds that multinationals' investments were filling this gap. In fact, traditional investors looking for cheap labour have already started to relocate from the region, but knowledge-intensive industries and service-sector investments appear to be taking their place. According to our survey, many investors choose this area, not only because of its cheap labour; the skilled, blue-collar workforce, engineers, technicians and the perceived higher flexibility are also among the key motives. Several developed Asian countries (Japan, South Korea and Taiwan) operate hardly any industries domestically which require heavy physical work, preferring to relocate these to countries with lower labour costs. The globalisation of these companies requires new bases in the west and recent large-scale investments by Japanese companies and a South Korean tyre-manufacturer in Hungary, the Czech Republic or Poland are all in accordance with this new tendency.

HR case in light of life cycle model

The general trend observed in HR in the nations of Eastern Europe can be summed up as "gradual Westernization." Talented members of the work force are now recognised as constituting a competitive edge in both business and non-profit organisations. Throughout the region, university graduates with up-to-date technical and managerial skills are in demand, with the former egalitarian pay structure giving way to sharper differentiation. Beside know-how, the soft side of competence -communication and inter-personal skills- became more valuable. In contrast, the role of bureaucracies and the power of trade unions have eroded, though by no means eradicated. Changes in labour laws have brought flexibility for both workers and employers. This was demonstrated when General Electric laid off almost 40% of the work force at

Tungsram in Hungary in the 1990s with generous settlements; GE also encouraged laid-off workers to become entrepreneurs as suppliers (Dowling & Welch, 2004: 30).

The FDI is flowing into the newly democratised countries of Europe. Accompanying them are new owners, different management philosophies, corporate cultures, practices and styles. But the question most in their minds is how quick can we get the operation to making a profit? The Human Resource function is not immune to the pressure of making profits, and must be ready with a strategy for effectively managing people. It is understood there is a great difference between HR practices of locally owned and MNCs' (Multinational Companies) owned companies. How can these differences be overcome?

Hiltrop (1991) examined foreign and locally owned firm practices in Belgium. He found that foreign owned firms were more advanced in their use of modern HR techniques and devote more resources to HRM than do domestic firms. MNCs were especially progressive in using modern HRM practices to increase work performance, communicate financial results to employees, conduct initial orientation, and promote from within the organisation. Domestic firms were better at resolving disputes and handling employees' grievances.

Overall international corporate strategy determine the choice of the four approaches to HRM mainly ethnocentric, polycentric, regio-centric and global centric.

However there are other influencing factors of HRM. Fisher et al. (1993) and Francesco and Gold (1997) assume that these factors are political-legal concerns, development in foreign locations, technology and organisational life cycle.

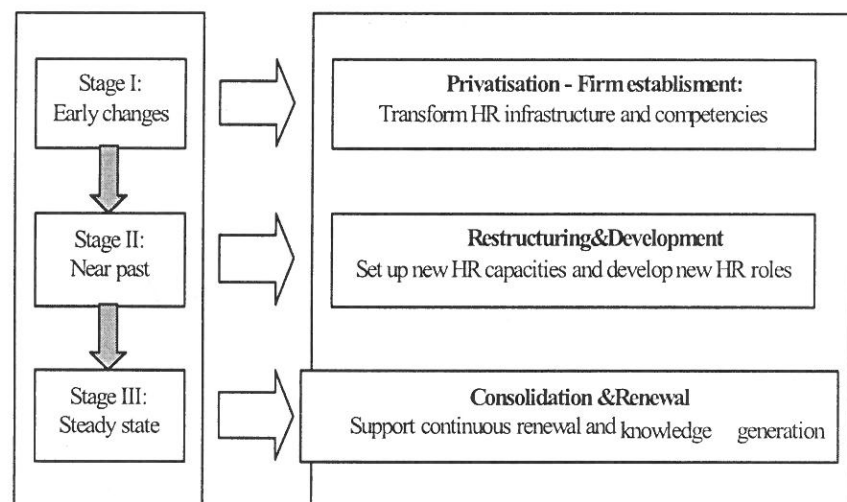
Certainly through effective staffing and compensation practices, but also through the sharing of a common vision, objectives, and business purpose. Other scholars emphasise the importance of global management processes and truly global culture" for facilitating the transfer of critical core competencies. Yet another transfer mechanism is cross-cultural training.

Major stages of subsidiary development and HR implications in Eastern Europe between 1988-2006 can be classified into the following three categories (Poor, 2006) (see Exhibit 3)

Stage One – Privatisation/Firm Establishment: This period is characterised by the transition from centralised state control and state socialism to private ownership of the means of production in a wide range of industries. Legal and institutional infrastructures (formation of private capital markets, etc) are altered to allow resource allocation for numerous forms of private ownership.

Simultaneously it is occurred the entrance of global multinational corporations (MNC's) into the Eastern European economies via partnerships with state sponsored firms or increasingly through direct purchase from the state, or indirectly through purchase or creation via local or regional venture ownership transactions. The overwhelming majority of foreign subsidiaries in our region was established only after the regime's changes.

Stage Two – Restructuring&Development: Later the new owners shift interest more toward economic rationalisation and the divestiture of unprofitable units and functions. The key role of HR was to contribute to institutional changes and transformation. Overall economic development in the region combined with the stronger foreign capital inflow contributed to strengthen the newly privatised or established enterprises. HR helped to acquire new competencies and capabilities of people. According to Claessens and Djankov (2002: 313) „there is a large difference in post-privatisation performance across ownership-type with the best owner (strategic foreign investor) being associated with eight times higher productivity growth the worth owner (diffuse individual owner)”. Exhibit 3: Major stages of subsidiary development and HR implications in Eastern Europe(1988-2006)

Stage Three – Consolidation&Renewal: The majority of companies in the competitive sphere, the majority of Eastern European economies has finished the structure changing after privatisation. They have left the reconstruction of different company functions behind themselves for a longer or a shorter period. With the intensification of competition a continuous renewal has been

emphasized. In this situation the role of human resources becomes particularly important. With the appearance of new economy the knowledge and the steady renewal become the motive powers of the HRM.

This factor determines to a large extent HRM requirements. The expansion and internationalisation of subsidiaries is closely connected to HR practices, and different development phases offer various opportunities and tasks to managers and employees of the receiving country (Dowling & Welch 2004).

Conclusions

This study introduced the business and intercultural environment in which a manager works and communicates: the difficulties he faces if he is an expatriate or negotiates with foreigners. We concluded that a manager working in an international context needs to learn his own culture an his boundaries, needs to master the art of showing tolerance and empathy towards unexpected behaviours and needs to attempt to understand other cultures.

Sources

- Adler, N. (1983). A typology of management studies involving culture. *Journal of International Business Studies*. No. 2.: 29-47.
- Alvesson, M., & Berg, P.O. (1992): *Corporate Culture and Organizational Symbolism*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Bloom, H., & Meier, H. (2002): *Intercultural Management* (In German) Berlin: Herne.
- Brewster, C., & Mayrhofer, W., & Morley, M. (2004). *Human Resource Management in Europe Evidence of Convergence?* London: Elsevier.
- Bartlett, C., & Ghoshal, S. (1998). *Text, Cases and Readings in Cross-Border Management*. Boston: Irwin- McGraw&Hill.
- Chetty, C., & Campbell-Hunt, C. (2004). A Strategic Approach to Internationalization: A Traditional Versus a „Born-Global” Approach. *Journal of International Marketing*, 1: 57-82.
- Claessens, S. & Djankov, S. (2002). Privatization in Eastern Europe. *Journal of Public Economics*, March: 307-324.
- Common, M. (2003). The World Bank. *World Development Report 2003: Sustainable Development in a Dynamic World-Transforming Institutions, Growth, and Quality of Life* (Book). *International Journal of Technology Management & Sustainable Development*, 1: 65-66.
- Dowling, P.J., & Welch, D. E. (2004). *International Human Resource Management*. London: Thomson.
- Earley, P. & Ang, S. (2003). *Cultural Intelligence. Individual Interactions Across Cultures*. Stanford (CA): Stanford Business Books.
- Ellingstad, M. (1997): The Maquiladora Syndrome Central European Prospects. *Europe-Asia Studies*, January: 7-22.
- Ferenczi, A. (1999). Interview with Andras Faluss. In: Erdélyi, A.: *21 scientists from 21st century*. Budapest: Tertia.
- Fisher, C.D., Schoenfeld, L.F. & Shaw, J.B. (1993). *Human Resource Management*. Boston: Houghton-Mifflin.
- Francesco, A.M., & Gold, B.A. (1997): *International Organizational Behavior*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. London: Penguin Books.
- Galbraith, J.R. (2000). *Designing the Global Corporation*. San Francisco: Jossey&Bass.
- Glatz F. (1999). Science in 21st century. In: Erdélyi, A.: *21 scientists from 21st century*. Budapest: Tertia.
- Hall, E.T., & Hall, M.R. (1989): *Understanding cultural differences*. Yarmouth.
- Hickson, D., & Himmings, C., & McMillen, C., & Schnitter, J. (1974). Culture free context of organization structure. *Sociology*, 8: 59-80.
- Hiltrop, J.M. (1991). Human Resources Practices of Multinational Organizations in Belgium. *European Management Journal*, 4: 404-411.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values*. Beverly Hills: Sage.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations. Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill.
- Kanter, R.M. (2004): Lokális virágzás a globális gazdaságban. *Harvard Business Manager*, február: 35-44.
- Karoliny M.-né, & Farkas F., & László Gy. & Poór J., (eds.) (2003): *Human Resource Management Handbook*. (In Hungarian) Budapest: KJK-Kerszöv Publishing Co..
- Kerr, G., & Dunlop, J., & Horthison, F., & Myers, C.C. (1960). *Industrialism and Organisational Man*. Cambridge: Harvard University Press.

- Kluckholm, F., & Strodtbeck, F.L. (1961): Variations in Value Orientation. Evanston: Harper&Row.
- Koenings, J. (2001). The effect of foreign direct investment on domestic firms. *Economics in Transition*, 3: 619-633.
- Kolman, I., & Noorderhaven, N.G., & Hofstede, G., & Dienes, E. (2003): Cross-cultural differences in Central-Europe. *Journal of Managerial Psychology*, 1: 76-88.
- Lewis, P.C. (2005). *How the East was won*. New York: Palgrave Macmillan.
- Levitt, T. (1983). *The Marketing Imagination*. New York: The Free Press.
- Mandle, J. (2001). Reforming Globalization. *Challenge*. March-April: 24-38.
- Martin, H.P.-Schuman, H. (1998): A globalizáció csapdája – Támadás a demokrácia és a jólét ellen. Budapest: Perfekt.
- McKinsey (2003). *Multinational Company Investment New Horizons: Multinational Company Investment in Developing Economy*. New York: McKinsey.
- Meyer, K.E (2000). International Production Networks and Enterprise Transformation in Central Europe. *Comparative Economic Studies*, 1: 135-150.
- Mullins, L.J. (2005). *The Management and Organizational Behavior*. Edingburgh: Prentice Hall- Financial Times.
- Ng, K.-Y., & Easly, P.Ch. (2006). Culture + Intelligence: Elf constructions new frontiers. *An International Journal Group & Organization Management*. 1: 4-19.
- Nohria, N., & Ghoshal, S. (1997). *The Differented Network. Organizing Multinational Corporations for Value Creation*. San Francisco: Jossey&Bass.
- Norberg, J. (2003). *Defense of Global Capitalism*. New York: Cato Institute.
- Ortega-Gasset J. (1993). *Key Challenges of Present*. (In Hungarian) Budapest: Hatágu Síp Foundation.
- Oviatt, B.M., & McDougall, P.P. (1994). Towards a Theory of International Joint Ventures. *Journal of International Business Studies*, 1: 45-64.
- Pavlinek, P. (2002). The Role of Foreign Direct Investment in the Privatisation and Reconstructing of the Czech Motor Industry. *Post-Communist Economics*, 3: 359-379.
- Peng, M. W. (2006). *Global Strategy*. Mason: Thomson-South Western.
- Perlmutter, H.V. (1969): The Tortuous Evolution of the Multinational Corporation. *Columbia Journal of World Business*, January-February: 9-18.
- Peterson, R.B. (2004): *Cultural Intelligence*. Yourmouth: Intercultural Press.
- Poór, J. (1996). *International Human Resource Management*. (In Hungarian) Budapest: Közgazdasági & Jogi Publishing Co.
- Poór, J. (2005). Internationalisation and globalisation in Human Resource Management. (In Hungarian) *Harvard Business Manager*, December-January: 68-78.
- Poór, J. (2006). *HR in transition – internationalization in Human Resource Management*. (In Hungarian) Budapest: MMPC Publishing Co.
- Poór, J., & Engle, A. (2005). Compensation in the CEE Region: Moving from Traditional to Modern. *Benefits & Compensation International*, 5: 3-8.
- Rousseau, J. J. (1905). *Differences among Nations*. (In Hungarian) Budapest: Franklin Publishing Co..
- Schoppe, K. (1992). *Kompedium der Internationalen Betriebswirtschaftslehre München*: Oldenbourg Verlag.
- Sull, D.N., & Wang, Y. (2005). *Made in China*. Boston: Harvard Business School.
- Szabó, M. (2004). *Globalisation, regionalisation, civil society*. (In Hungarian) Budapest: Századvég Publishing Co..
- Szalai, E. (2001). *Economic life and society in new Hungarian capitalism*. (In Hungarian) Budapest: Aula Publishing Co..
- The Economist (2000): *MOL's Milestone*, *Economist*, 4.
- Trindis, H.C., & Brislin, R.W. (1984). Cross-cultural Psychology. *American Psychologist*, 39: 1006-1016.
- Trompenaars, F., & Hampden-Turner, C. (1997): *Riding the Waves of Culture*. London.
- VGA (2004): *Keletre mennek a német cégek. Világgazdaság*, augusztus 18.: 2.
- VGB (2004): *Új trendek a német cégek nemzetközi stratégiájában. Világgazdaság*: 7.
- White, S., & Batt, J., & Lewis, P.G. (Eds.) (2003): *Developments in Central and East European politics*. Durham: Duke University Press.

Ndivhuho Stanley Netshimboni

Second Secretary (Political) South African Embassy, Budapest

Africa, Globalization and the New Partnership for Africa's Development (NEPAD)

Ladies and Gentleman

I am pleased to be with you in Debrecen today, on this important conference on Globalization and Multiculturalism. It is an honour for me personally, and for the government and the people of the Republic of South Africa to address this gathering. I would like to thank the organizers of the Conference for inviting me to speak.

Ladies and Gentleman

I am going to speak on the subject: "Africa, Globalization and the New Partnership for Africa's Development (NEPAD)".

Globalisation is a multifaceted process that defies unique definition. Different authors emphasize different things about the causes and effects of globalisation, partly because of differences in the focus; and partly because of different ideological predispositions about the process itself.

In this lecture I will use Thandika Mukhandawire definition of globalisation who defines globalisation as a process whereby national and international policy-makers proactively or reactively promote domestic and external liberalisation. Africa illustrates, perhaps better than elsewhere, that globalisation is very much a policy driven process. While in other parts of the world, it may be credible to view globalisation as driven by technology, in Africa, most of the features of globalisation and the forces associated with it have been shaped by the Bretton Woods Institutions and institutions such as the World Trade Organisations, which have insisted on opening up markets. African governments have voluntarily, or under duress, reshaped domestic policies to make their economies more open.

The issue therefore is not whether or not Africa is being globalised, but under what conditions the process is taking place, and why, despite such relatively high levels of integration into the world economy growth has faltered. The word that often comes to mind, whenever globalisation is mentioned is marginalisation. In most writings, globalisation is portrayed as a train in which African nations might choose to get on board or be left behind. The Economist, commenting on the fact that per capita incomes between the United States and Africa have widened, states "it would be odd to blame globalisation for holding Africa back. Africa has been left out of the globalised economy, partly because its governments used to prefer it that way".

Globalisation, from a developmental perspective will be judged by its efforts on economic development and the eradication of poverty. In developing countries, the litmus test for any international order remains whether it facilitates economic development, which entails both economic growth and social transformation. The policies designed to integrate Africa into the global economy have thus failed because they have completely sidestepped the developmental needs of the continent.

Today, Africans are again asking questions, inter alia why, despite our enormous richest and potential, are the greatest number of the least developed countries found in Africa.

Today, four out of 10 Africans live below the poverty line, on barely one dollar a day;

Today, at least 30 percent of Africans have no access to medical services, while more than 40 percent of the population lack access to safe water;

Today, one out of every four African children does not go to school;

Today, 14 out of 20 lowest ranked countries in terms of the gender index are in Africa;

Today, Africans can only expect to live for 51 years, an average which is declining because of HIV/Aids and

Today, Africa is the most marginalised continent in terms of its global finance and trade.

Ladies and Gentleman

We believe that the biggest challenge that humanity faces today, is to ensure that globalisation benefits all, big and small, the rich and poor. In our global village, there can not be islands of prosperity in a sea of poverty. We seek a process of globalisation with a strong social dimension based on universally

shared values, ubuntu and respect for human rights and individual dignity; one that is fair, inclusive, democratically governed and provides opportunities and tangible benefits for all.

The cornerstone of a fairer globalisation lies in meeting the demands of all people, respect for autonomy, decent work and the empowerment of the local communities where they live.

There is shared responsibility to assist countries and people excluded from and disadvantaged by globalisation. Globalisation must help to overcome inequality both within and between countries and contribute to the elimination of poverty. The rules of global economy must offer equitable opportunity and access for all countries and recognise the diversity in national capacities and developmental needs.

Our efforts as Africans to thoughtfully wrestle Africa out of its present conditions of marginalisation in the globalisation process has found its ultimate expression in Africa's socio-economic plan, the New Partnership for Africa's Development (NEPAD).

Ladies and Gentleman

NEPAD is yet another initiative by the African continent to reverse, for good, the beggarly and highly embarrassing marginalisation of the continent though a sustained engagement with the developed world. Amongst its many objectives, NEPAD seeks to halt the growing and deepening poverty of Africans by working towards altering the basis of the relationship between the rich North and the poor South.

NEPAD primary objectives is to eradicate poverty; to place African countries, both individually and collectively, on the a path of sustainable growth and development; to halt the marginalisation of Africa in the globalisation process and enhance its full and beneficial integration into the global economy.

The initiative seeks a new global partnership based on shared responsibility and mutual interest through the instrumentality of political democracy and economic development on the continent. Furthermore, NEPAD is in search of building blocks to lay the foundation for a new politico-economic order, one able to permanently reverse the old cliché that Africa is reach but Africans poor. NEPAD is also meant to strengthen capacity of the state with a view to

making it an effective engineer and implementer of people-friendly programmes and policies.

I am confident that this audience will be in the trenches of the humanists. We must mobilise millions of people in government and civil society to join us in this trench.

Ladies and gentleman

Africa's time has come, let us through action make Africa's rebirth and renewal a reality. This is in the interest of all humanity and not just Africans.

Thank You.

Marja Tiura

Chair of the Committee for the Future of the Finnish Parliament

Globalization and Finland – Challenges and Opportunities

Honourable Mr. Principal,
Dear students of University of Debrecen,

As the chairman of the Committee for the Future of the Finnish Parliament, I am delighted to have this opportunity to speak to you today here in the University of Debrecen.

After our parliamentary elections in 2007 the new Government of Finland able to promote of education, science and innovations from an excellent position. Several national and international studies show beyond all doubt that Finland's long-term focus on science, education and innovations has been essential for our success in international competition.

As we know, being at the top in comparisons is always only "for the moment" and of a temporary nature. This is why the objective of our Government is to reform Finnish society in such a way as to ensure that Finland will remain a success story in the future as well. The Government Program includes a number of policies for research and innovations activities. The Government's objective to increase the share of R&D funding to four percent of our Gross Domestic Product (GDP) signals commitment to improving funding for our R&D processes.

In the Global Competitiveness Report published by World Economic Forum, Finland has continuously been at the top and in the most recent list we are in second place behind Switzerland. According to the recent European Innovation Scoreboard, Finland is one of the innovation leaders alongside Sweden, Switzerland, Denmark, Japan and Germany. Finland is top-ranked in the majority of the scored dimensions, many of which reflect the effectiveness of our education policies. Richard Florida and his research colleagues have been developing a global creativity index. The five top countries in his lists are:

1. Sweden, 2. Japan, 3. Finland, 4. the United States and 5. Switzerland. In this respect, the future is looking bright.

The situation in Finland has similarities with Hungary. Both countries experienced dramatic economic events and changes in the 90's. There was a economy system change in Hungary, in Finland we experienced a severe economic crisis. Both situations led to huge structural consequences in societ. Both Hungary and Finland also have the same demographical challengeto ensure development countr .

However, today big structural changes are shaping the whole world. Hungary, Finland and Europe are part of the global system and thus part of all the developments. The characteristics of Finland as a nation and state set particular challenges, but as world is more and more uniform, these challenges tend to reflect the situation in other European countries. We are in the same boat, as the Finnish proverb says.

The challenges Finland is facing are economical, social, cultural, ecological and political. In the following, I will present six themes that illustrate the situation.

1. Economical activities are taking place globally, - companies are reorganizing their value chains geographically
2. Aging population, immigration and urbanization reshape the Finnish life everyday
3. Internet connects people creating an isomorphic global culture
4. Digitalised global communication changes work life – new ways of interacting, new ways of learning, new ways of working
5. Climate change challenges the way we live
6. exceed national boundaries

Now, let's take a closer look at these phenomena.

Economical activities take place globally, and companies are reorganizing their value chains geographically

Heavy industries have flourished in Finland. Electronics, paper, machinery are among the industries that have brought wealth to the nation. Now, due to globalization, old economical structures are breaking and we have to find new sources of wealth. In other words, we to find new advantage. We need

systemic innovations to restructure econom and societ. There must be something else bringing wealth to Finland.

Luckily, Finland has experiences big socio-economic changes earlier in its history. Finland transformed itself from agrarian to post-industrial country in a record time after the Second World War. So we know how to transform!

One route to new success goes via design. Finland has been known for its industrial design and architecture since the 1950's, when such talents as architect Alvar Aalto and designers Tapio Wirkkala and Timo Sarpaneva conquered world with their beautiful work.

These traditions offer a good basis for new success: oday, design is not only about giving form to objects. It is about giving form to services and systems - in the end, every human activity takes place in a designed environment. Designers shape our everyday life.

In these processes, the usercentric design is an important asset. Designing services, products or systems well requires thorough understanding of the end-user. In an international perspective, Finland is one of the leading countries in this field.

Design is a source of innovations. Combining engineering, economics and human centric design enables Finland to produce new approaches – also system innovations that transform the society.

Aging population, immigration and urbanization reshape the Finnish everyday

Today, Finland has 5,3 million inhabitants. According to different forecasts, there will be less inhabitants in 2050 than today. Nearly 30% of them, will be over 65 years old. Aging is definitely a problem to us. It is a burning question how to cater for the nursing needs of the elderly. These figures reflect a general European trend, so Finland is not alone with this challenge.

As the nation, in other words, the workforce ages, the labour is changing its form. There are less people working and more people on retirement. How does this work? It is clear that immigration is discussed widely, as Finland needs people to run its everyday operations. This is another burning question - how to integrate the new inhabitants coming from various cultures?

At the same time, there is an internal immigration flow from countryside to towns and cities. The urban centers are getting denser - although they definitely are almost empty-looking when compared with bigger European cities. But the urbanization changes the lifestyle. And those who stay in the countryside tend to be the elderly. How to take care of them?

Secondly, how to ensure a balanced urban development in the Helsinki Metropolitan area? It is clear that agility is needed in answering the problems. Administration needs to renew its systems so that the new social structure of the nation is taken into account. We cannot continue with the existing systems. First of all, public services need to become more flexible and cater for differences in the needs and wants of the citizens. Citizens must be able to influence the quality and type of services they get.

To use more fashionable terms, Finland 2.0 needs to embrace citizens as collaborators. The latest developments in Internet show how the new social media enables new kind of participation. And democracy is about participation.

Internet connects people – homogenised culture

Even if Internet is a cornucopia full of new ideas it also has impact on the cultural development. Internet and other global connections mostly work in English. Broken English is the new Latin.

Globalization has also changed what we consume in the material sense. International brands invade all markets – same drinks, food, music and fashion everywhere. The consumption patterns of the youth are global. At the same time, local cultures are *deterritorialized* – they travel as imagery, lifestyles, and practices with people who move – and as media content in all kinds of networks. The concept of originality is fading away.

As a result of this, so called *non-places* emerge, as Marc Augé has written. Non-places are similar everywhere. They have no locational specific characteristics. Hotels, motorways, malls, airports look the same or almost the same everywhere.

Instead of a global homogenized mono-culture, we need to maintain a rich array of local cultures which are able to maintain their characteristics but also renew themselves. In practice, this means that we have *hybrid cultures* with many influences merged into them. In other words, we have a *glo-cal culture* that

combines global and local. There is no way to freeze our lifestyle – there is no original Finland – or Europe. But there needs to be locally originated cultures.

Digitalized global communication changes work life

The speed of change is faster than ever: new ways of interacting, new ways of learning, new ways of working emerge all the time. Thus, new skills and creativity are needed. We need *problem solving skills* instead of learning old solutions. We have to learn *information seeking* instead of learning by heart. We need to understand complex systems and *select* relevant information instead of working on a detail only. We need to be *multi-disciplinary* and *manage project work* instead of staying in our own cubicles.

However, classic humanism must not be forgotten. The old truth is that history enables future! Finland needs to know where it came from. Europe needs to remember its roots in classic civilizations of Greece and Rome.

In addition to history, arts play a crucial role in today's world. They have a practical role as a basis for innovations. It is *the artistic perception that helps to see in new ways*. The continuous search for new better ways of expressing oneself has much to do with new better ways to solve problems.

Naturally, arts are more than economy. Arts are a means to a modern individual to lead a balanced life.

Climate change challenges the way we live

There is one issue that challenges all the other themes we have. The climate change. Environmental questions are no longer a niche interest area - they touch us all. Societies need to solve the climate challenge before anything else becomes sustainable.

In addition to high level political decisions, something needs to happen in individual lives. This means that individuals and organizations need to rethink how they live, consume and travel. The concept of good life needs to be rethought as it cannot be based on material criteria only. And - the planning perspective is definitely longer than the typical 3 months or one year ahead. We

need to calculate the effects of our activities decades further. The Long Now Foundation has stretched its focus as far as 10000 years ahead.

All in all, we need global cooperation to fight the environmental challenges and – to gain optimistic outlook on the future. No nation can work on this issue alone.

Problems exceed national boundaries

As we have seen, many problems exceed the national boundaries. Immigration and aging touch many European countries. Cultural change is a global issue that touches upon religion and values. Environmental concerns are a most global challenge. Thus we need international cooperation. However, it is not only international political processes that are needed. Individuals need to work together over borders. Ad hoc projects on the grass root level have an important role in shaping a better future.

Challenges are opportunities

Finland is facing crucial issues in order to shape its future welfare. We are today responsible for the future lives and happiness alike. Therefore our decision-making should not be based on only economical or political aspects as such. We need to be able to see a bigger picture whereby human life is built on both mental and physical aspects.

Although we have been able to identify the concrete key issues that our society needs to solve, it does not need to stop there. Challenges are very similar from nation to nation; from organisation to organisation; from one individual to another. We need to grow as a human race and face our future with a more humble attitude. From that respect all nations are in the same boat as the world only has limited resources available.

Committee for the Future

In order to predict the future of Finland more clearly and make the best possible decisions for our society, I am proud to say that the committee for the

future is unique in the world. It is one of the 16 standing committees of our parliament and was established year 1993.

Our committee has altogether 17 members from different political parties.

“It is the duty of parliament...”

What makes the committee for the future different when we compare it to the other 16 committees in our parliament?

Most importantly, the agenda of our committee is always independently set and discussed by the committee itself. So instead of just reacting to government's proposals we proactively identify and address issues that will have an impact on Finland's future.

What makes us different from ordinary futures research organisations is our political perspective. We are able to see, what kinds of social and political challenges the futures may bring and make corresponding recommendations.

That is, our task is to hold up an active dialogue with the government on major future problems and on means to solve them.

In 1992, a majority of Members of Parliament approved a legislative motion that the Government should submit to the Parliament a report concerning national long-term development trends and related options.

As a result, the Parliament appointed a Committee for the Future on a temporary basis in 1993 for the purpose of evaluating the Government's long term views and responding to them.

In 2000, the Parliament decided to grant the Committee for the Future a permanent status

Traditionally, future studies have been carried out in Finland by ministries and research institutes.

Since 1993, the Government has issued, once during its term of office, a report on long-term future prospects and the Government's targets and submitted it to the Parliament

One of the starting points on the founding of the Committee was a major economic crisis in the early 1990s and the Government's demand for information on major factors affecting Finland's future.

Tasks

We submit different reports to parliament on the long term development options of Finland. These options, handle different subjects. During the previous period the committee made several reports concerning, for example, innovative environment, the future of health care, three scenarios for Russia and democracy and future.

We also give statements to the other committees on matters related to the future.

Our committee has also been given the specific task of following and using the results of futures research and assess the social impact of technological development.

During the last 15 years, this committee has published over 30 books, booklets and reports.

Dialogue on the future

There is a continuous dialogue on the future between Parliament and the Government in Finland. The formal process goes as follows:

Once during its term of office, the Government issues a report on long-term future prospects and the Government's policies concerning them.

The Prime Minister decides the subject matter of the report. The report is prepared in the Prime Minister's Office, adopted at a Government's plenary session, and submitted to Parliament.

In order to promote regional debate, regional Future Forums are organised jointly by the Prime Minister's Office and Parliament on the subject matters of the report.

Implementation of the Government's positions is monitored by the Prime Minister's Office.

Reports on the future

Here you can see all five future reports of the Government, and the one the Government is going to present to us next year. For example, the previous report, focusing on our ageing population, had some 800 pages, and it took us about a year to prepare our response to it.

Own Projects of the Committee 2003-2007

In addition to answering to government's future reports, the committee for the future conducts future studies of its own. The main studies conducted during the previous parliamentary period include (LUETTELE KALVOSTA)

Dependency ratio 1980-2100

One of the biggest projects of the Committee for the Future was a report on Finnish population policy. The dependency ratio will change dramatically in Finland in 2030, that is a fact. It means that we must support massive immigration and increase Finland's productivity in the public sector. We also need to rise the retirement age and encourage the students to graduate earlier. Measures to boost economic growth are needed, and the income transfer system must be adapted to the anticipated demographic change.

The development of the population age structure calls for a modern population policy. More attention is required to the promotion of the health and functional ability of various age groups. It is also important to provide children with a favourable nurturing environment.

Regional development and the safeguarding of services call for structural and operational reforms. Ways of utilising the resources represented by the elderly and the opportunities offered by ageing population must be found.

Starting Projects in the Parliamentary period

Our government submits each electoral period at least one larger report on the future: This electoral period 2007 - 2011 it is going to be a large future report about the climate and energy. This is a problem that all countries share. As mentioned earlier the agenda of the committee is always set and discussed by the members of the committee itself. Here are our key issues presently being discussed:

1. Finland renewing herself through learning? The challenge of metropol and new general education.

A competence-driven economy is challenging, because remaining in its vanguard presupposes constant renewal. This applies not only to companies and universities, but also to the model of society as a whole and the standard of general education that is to be required of citizens. General education also has a significance for wellbeing that is independent of economic growth.

2. Taboos of the welfare model "sacred" misconceptions

Appraisal of the Nordic model of society will be continued from the decisions that the Committee arrived at in its report on the future (1/1997) nearly ten years ago. The worst structural flaws, distortions and misconceptions "taboos" in the welfare model will be studied. How is it possible that 1) poor people die and get sick more than rich ones, 2) the best and most expensive school places of all go to the children of wealthy, well-educated parents in the Helsinki Metropolitan Area, 3) in housing, through taxation and other measures, the State gives more support to the wealthy than to the poor? Whose interests is the State actually looking after?

3. Forests and the future of using them.

A preparatory project to draft a reply to the Government's report on climate and energy

(to be submitted to the Parliament in the latter half of 2009, the Committee for the Future will submit a report, which will be debated at a plenary session).

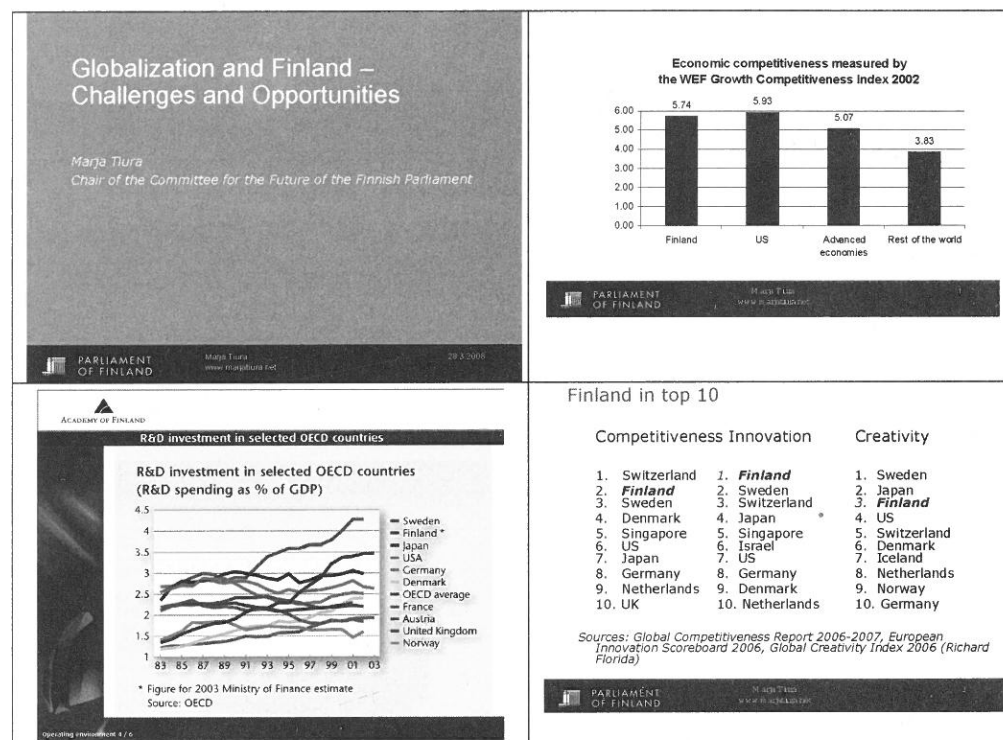
Smaller-scale projects:

4. Opportunities and risks of nanotechnology
5. Global challenges of food production

6. The EU's eastern and southern neighbours
7. Power and exclusion
8. RFID (Radio-frequency identification)
9. Participatory content production / Open operational paradigm
10. End of parliamentary term: 10 challenges of the future for Finland

If there are any questions at this point, I would be happy to answer those that we have time for.

Thank you for your attention!

Macro level trends challenge Finland

1. Economical activities take place globally, and companies are reorganizing their value chains geographically
2. Aging population, immigration and urbanization reshape the Finnish everyday
3. Internet connects people – homogenized culture
4. Digitalized global communication changes work life – new ways of interacting, new ways of learning, new ways of working
5. Climate change challenges the way we live
6. Problems exceed national boundaries

Marja Tiura
www.martti.fi

Companies are reorganizing their value chains geographically

Finland has to find new locational advantage – the old strengths are disappearing

- Structural renewal capacity and systemic innovations needed
- Finland transformed itself from agrarian to post-industrial country in a record time as we know how to transform
 - This kind of transformation is needed now to cope in the global competition – new strengths sought after
- Finland has been known for its industrial design and architecture since the 1950s
- This tradition offers a good basis for new success: today, user centric design is an important asset
 - Designing services, products or systems well requires thorough understanding of the end user
 - Finland is one of the leading countries in this field
- Combining engineering, economics and human centric design enables Finland to produce innovations – also system innovations that transform the society

Finland needs to rethink its key competences and roles

Marja Tiura
www.martti.fi

Aging population, immigration and urbanization reshape the Finnish everyday

Aging population, immigration, and urbanization challenge Finland to respond to new political and administrative challenges

- How to cater for the nursing needs of the elderly?
- How to ensure a balanced urban development in the Helsinki Metropolitan area?
- How to integrate the new inhabitants, coming from various cultures?

Agility is needed in answering the problems – administration needs to renew its systems

- Finland 2.0 embraces citizens as collaborators

New agile approaches are needed in social policies

Marja Tiura
www.martti.fi

Internet connects people – homogenised culture

- Internet and other global connections connect people and let them explore new ideas
- English dominates many fora
 - International brands invade all markets – same drinks, food, music and fashion everywhere – global consumption culture especially in youth segment
 - At the same time, local cultures are deteriorated – they travel as imagery, lifestyles, and practices with people who move – and as media content in all kinds of networks
 - So called non-places which are similar everywhere (hotels, motorways, shopping centres, airports) have become prevalent
- Instead of a global mono-culture, we need to maintain a rich array of local cultures which are able to maintain their characteristics but also renew themselves
- Hybrid cultures with many influences merged into them
 - A global culture combines global and local – there is no way to freeze our lifestyle – there is no original Finland – or Europe

Local languages and cultures need support in the English-dominated media

Marja Tiura
www.martti.fi

Digitalized global communication changes work life

The clock speed of change is faster than ever: new ways of interacting, new ways of learning, new ways of working

New skills and creativity needed

- Problem solving skills instead of learning old solutions
- Information seeking instead of learning by heart
- Understanding complex systems, selecting relevant information instead of working on a detail only
- Managing multi-disciplinary project work instead of staying in one's own box

However, classic humanism must not be forgotten

- History enriches future
- Arts have a role as a basis for innovations – artistic perception helps to see in new ways and challenge the status quo
- Economy of culture needs to be developed further

Education needs to prepare the young for a fast-paced globally connected world

Marja Tiura
www.martti.fi

Climate change challenges the way we live

The concept of low carbon life is worked on

- Individuals and organizations need to rethink how they live, consume and travel
- The concept of good life needs to be rethought as it cannot be based on material criteria only
- The Long Now Foundation – a 10000 years perspective instead of short term planning

Global cooperation is needed to fight the environmental challenges and – to gain optimistic outlook on the future!

Finnish everyday life and routines needs to be reshaped to fight climate change

Marja Tiura
www.martti.fi

Problems exceed national boundaries

Many problems exceed the national boundaries

- Not only international political processes but idea exchange on individual level
- Individual links across the world enable fluent, trustful cooperation
- Ad hoc projects on the grassroots level have a role, enhancing the political systems and processes

Political agility and international cooperation needed

Marja Tiura
www.martti.fi

Marja Tiura
www.martti.fi

"It is the duty of parliament to observe the changing world, analyse it, and take a view in good time on how Finnish society and its political actors should respond in the future. Democracy cannot be realised simply by accepting changes that have already taken place."

Committee report of the Committee for the Future 1/1998, p. 82

Marja Tiura
www.martti.fi

Committee for the Future

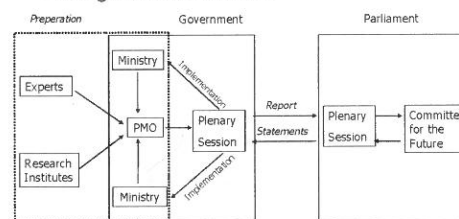
Tasks:

- developing futures policy dialogue with the Government and with society at large
- evaluating and replying to the Government's reports
- organizing and coordinating Technology Assessment (TA) of the Parliament
- following up the results of research and development work in the field of future's studies and foresight

Marja Tiura
www.martti.fi

Dialogue on the future

Marja Tiura
www.martti.fi

Reports on the future

Five Government's reports - Parliament's answers on the future have been submitted:

- 1993: Finland and its relationship to changes in its operating environment
- 1996: The future of Finland and Europe
- 1997: Finland's economy
- 2001: Regional development
- 2005: Finland's demographic trends, population policy and preparation for changes in the age structure
- 2008: Climate and energy (coming from the Government)

Marja Tiura
www.martti.fi

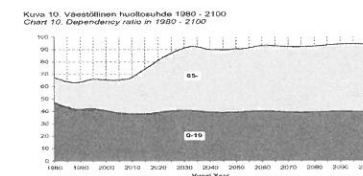
Own Projects of the Committee 2003-2007

- Challenges of the Finnish Information Society
 - A report on key challenges for Finland
- The Futures of the Finnish Health Care
 - Development of health care technologies (e.g. cure for dementia vs. life expectancy)
 - Securing funding and other resources (knowledge management and productivity)
- Regional Innovative Environments
 - Keeping all the regions of Finland innovative (competitive and populated)
 - Creating critical mass, fostering networking, providing training and support on innovation management
- Democracy and the Futures
 - How does the information society influence on the structures of democracy?
- Social capital and future risks for children and young people
 - The role of information and communication technologies in development of children's and young people's initial social capital
- Russia 2017
 - Three scenarios on the Russian development

Marja Tiura
www.martti.fi

Dependency ratio 1980-2100

Marja Tiura
www.martti.fi

Starting Projects in the Recent Parliamentary period

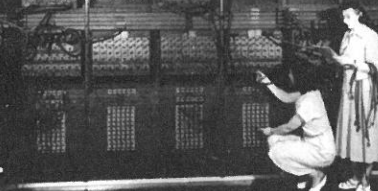
Renewal of Finland based on Learning – creative environments and needed basic skills and attitudes/values of citizens in the future

- Metropolises and new general knowledge
- Forests and climate change
- "Black points" of the Finnish welfare society
- Challenges of nanotechnology
- RFID-technology
- Paradigm of the Open Development

Marja Tiura
www.martti.fi

Thank you!
Discussion?

Marja Tiura
www.martti.fi

Yahel Vilan

Counsellor, Embassy of Israel

Globalization, Israel and The Middle East Conflict

Globalization, Israel and The Middle East Conflict Can We Really Become Part of the New Global Village?	Globalization and Israel Globalization and the Middle East Globalization and the Conflict
Main Engines of Globalization • Openness • Freedom of Thoughts • Freedom of Expression • Free Access for • Education • Technology • Ingenuity Democratization	The Outcome of Globalization • Closer Direct Interaction Between States and Individuals • No Borders • Multi-National Corporations are the New Players • Transnational Issues are the New Comparison Factor Enhancement of the People over the State
The Reaction • Some cultures feel threaten, frustrated and even humiliated by this • Especially because the Comparison Factor • Competition > < Cooperation • Americanization > < Globalization • This frustration has created one of the most dangerous powers against it: the suicide bombers of Al-Kaida and other Terrorist organizations	The reasons for the Humiliation • Israeli-Palestinian Conflict • The US support for Israel • Totalitarian regimes with no real hope for a change • Israel as the most humiliating mirror • Immanent conflict between Modernism and Islam

The Routs for the Humiliation

- 1980-1999: Arab countries registered 171 international patents. South Korea alone has registered 16,328 patents in the same time.
- 371 out of 1 Million in R&D in the Arab World compare with a World average of 979 (including Asia, Africa and Latin America)
- 1.6% with internet access in the Arab World
- The combined GNP of all the 22 Arab states is a bit lower than the GNP of Spain
- The Oil as an illusion of Economic Strength which does not creates creativity.

Humiliation as a key factor for violence

- Immigration Factor
- With no hope from within, young Muslims moving to Europe, where they feel the biggest gap between the Islam and the West.
- It leads to lose the self dignity and to channel the anger towards terrorist organizations.
- The best solution is to trough all the blame on America (and Israel).
- Using the West to destroy it.
- Non of the 9/11 terrorist was recruited in the Middle East but all lived and studied in Europe.

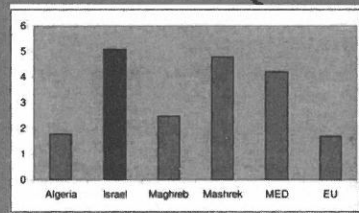
Violence is the Answer

- The goals of the terrorist attacks against America and the West, are not only against everything it represents.
- The ultimate goal is to inflame the public in their own countries against the moderate "Secular/ American Puppets" Leaders.

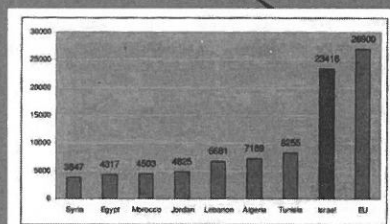
Mirror Mirror on the Wall

- Israel's Economy ranked 15th (out of 125 countries) by the World Economic Forum (2006)
- The World Bank ranked it 29th (out of 175 Countries).
- GDP Growth (2006) – 5.1%
- GDP per capita (2006) – 19,850\$
- Direct Investment (2006) – 14.1\$ Billion

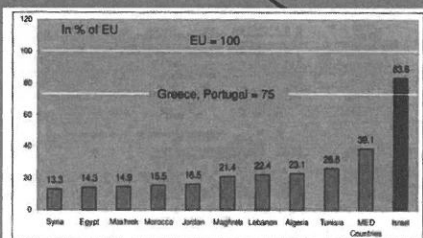
Annual Average Growth 1990-2000 (%)

GDP per capita (PPP \$, 2005)

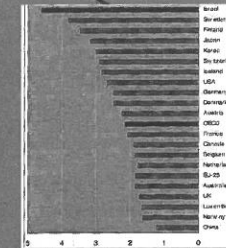
GDP per capita (PPP, 2001)

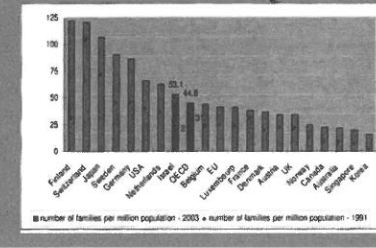
Israel & The Globalization

- Israel is one of the world's leading technology hubs.
- Hi-Tech Sector – Israel has more companies traded in NASDAQ than any other country outside North America
- There are some 4,000 Hi-Tech companies in Israel – the largest concentration in the world outside California
- Hi-Tech industries account 75% of Industrial Export.

Expenditure on R&D as % of GDP (2004)

Number of Patents (2003)

Globalization & The Conflict

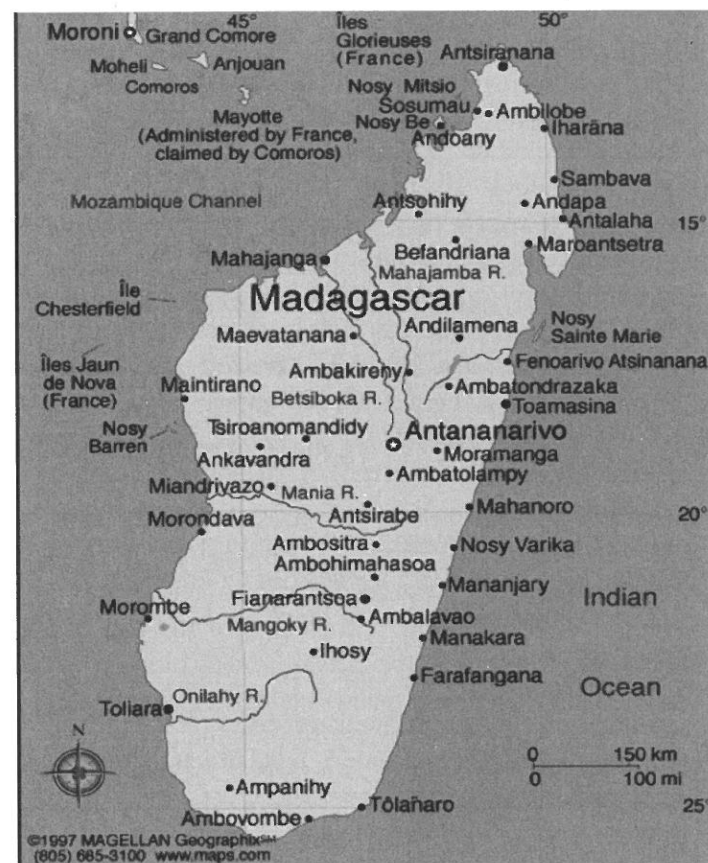
- New Type of Conflict: No longer a limited political one, but part of a religious holy war against the west.
- Creates new threats
- Draws new lines between Radicals and Moderates
- The DELL Theory for conflicts prevention

Randrianasolo Lalarison Richard

Honorary Consul

Madagaszkári fejlesztési lehetőségek a MAP tükrében

A MAP szó sok mindent jelenthet, de Madagaszkáron mindenkinek először a Madagascar Action Plan jut az eszébe. Ez magyarra fordítva Madagaszkári Cselekvési Tervet jelent: ebben a dokumentumban fogalmazta meg az ország azokat a célokat, amelyek segítségével 5 éven belül jelentős fejlődést szeretne elérni, különösen ha a malagasiak arra gondolnak vissza, hogy még az 1960-as években is Afrika Svájcaként emlegették az országot.

Az 1970-es évek elejétől 2001-ig terjedő időszakban – amikor az ország szocialista fejlesztési stratégiát követett, ami gazdasági önellátást és kiterjedt állami beavatkozást jelentett minden szektorban – az egy főre jutó jövedelem 40%-kal esett vissza. Az 1980-as évek közepén kezdődtek az első reformok, amelyek célja a rossz gazdasági döntések korrigálása volt. Az akkor bevezetett változások, valamint a 90-es évek elején végrehajtott hasonló reformok azonban csak jelentéktelen hatást gyakoroltak a gazdaságra. Az 1997 és 2001 közötti időszakban már mélyrehatóbb strukturális változtatások történtek, amelyek célja a magánbefektetések ösztönzése volt, továbbá Madagaszkár beintegrálása a világ gazdaságba. Ezek eredményeképpen a gazdasági növekedés jelentősen felgyorsult és az adott időszakban elérte az évi 4,6 %-ot.

E reformok hatása azonban csak korlátozott mértékben járult hozzá a szegénység csökkentéséhez. A gazdasági növekedést elsősorban a városi lakosság érzékelte, míg vidéken ugyanezen időszak alatt a szegénység tovább növekedett. A kormányzati problémák és a kiterjedt korrupció következtében széleskörűvé vált az akkori államelnökkel, Didier Ratsirakával szembeni elégedetlenség.

Ez az elégedetlenség, valamint a gyenge kormányzati teljesítmény vezetett oda, hogy Ratsiraka elnök ellenében a 2001. decemberi választásokat Marc Ravalomanana, az önerejéből sikeressé lett üzletember és a főváros, Antananarivo polgármestere nyerte meg. A hivatalban lévő elnök nem fogadta el a választások eredményét, és két párhuzamos kormány jött létre, mindegyik a saját központi bankjával – ami oda vezetett, hogy az ország külföldi számláit befagyasztották és a valutakereskedelmet felfüggesztették. A politikai válság 2002 júliusában ért véget: Ratsiraka külföldre távozott, Marc Ravalomananát pedig beiktatták új tisztségébe. A nemzetközi közösség 2002 végén ismerte el az új kormányt.

2006 decemberében Ravalomanana elnököt jelentős többséggel újralasztották.

Ravalomanana elnöknek és munkatársainak komoly nehézségekkel kellett szembenéznie hivatalba lépése után. Az egyik komoly kihívás a 2007-től 2012-ig megvalósítandó MAP (Madagascar Action Plan) – a Madagaszkári Cselekvési Terv.

A MAP Madagaszkár „útiterve” az elkövetkező öt évre: tartalmazza azokat a kötelezettségeket, stratégiákat és elvégzendő feladatokat, amelyek az ország által kitűzött célok eléréséhez vezetnek: a gazdasági növekedés felgyorsulásához, a szegénység csökkentéséhez, és a világ gazdaságba való beintegrálódáshoz. A MAP 8 célt határoz meg a Milleniumi Fejlesztési Célokkal összhangban:

(1) Felelős kormányzás, (2) Összefüggő infrastruktúra, (3) Az oktatás átalakítása, (4) Vidékfejlesztés és zöld forradalom, (5) Egészségügy, családtervezés és harc a HIV/AIDS ellen, (6) Gyorsan növekvő gazdaság, (7) Környezetvédelem, (8) Nemzeti szolidaritás

E célkitűzések mindegyike komoly kihívást jelent, és óriási erőfeszítést követel az ország minden egyes állampolgárától, de Madagaszkár azt reméli, hogy a külföldi befektetőktől érkező támogatás révén sikerülni fog a kitűzött célok elérése.

Abstract: Development in Madagascar – the MAP

From the early 1970s until 2001 – a period when the Government pursued a socialist development strategy, relying on economic self-sufficiency and extensive state interventions in all sectors – per capita income declined by 40 percent. Initial reforms to overcome years of economic mismanagement were undertaken in the mid 1980s. These changes, as well as similar reforms in the early 1990s, had only marginal economic impact. The period 1997-2001 saw more substantive structural reforms, which focused on creating a favorable environment for private investment and on integrating Madagascar into the world economy. As a consequence, economic growth picked up substantially, averaging 4.6 percent during this period.

The impact of these reforms on poverty reduction was limited. Economic growth benefited mainly the urban population, while poverty in the rural areas

increased over the same period. The perception that government services were flawed by corruption and governance problems contributed to widespread dissatisfaction with President Didier Ratsiraka.

This dissatisfaction, along with poor government performance, tipped the balance against President Ratsiraka during the general elections in December 2001, in favor of Marc Ravalomanana, a self-made businessman and former mayor of Antananarivo. The incumbent contested the results, and two parallel governments were established, each with its own central bank – an arrangement that led to the freezing of the country's assets abroad and to the suspension of foreign exchange. The political crisis ended in July 2002 with the departure of Ratsiraka and the inauguration of Mr. Ravalomanana as the new President of Madagascar. The new government was recognized by the international community late 2002.

In December 2006 President Ravalomanana was reelected for a second term in office by a large majority.

President Ravalomanana and his team faced daunting challenges during the years after taking office.

One of these challenges is the actual MAP – Madagascar Action Plan – lasting from 2007 up to 2012.

The MAP is the waybill of Madagascar of the next five years: these are the commitments, the strategies and the actions to take and that will lead to the attack of the objectives set by the country: fast economic growth, reduction of poverty, integration in the world economy. In harmony with the Millennium Development Goals there are EIGHT objectives set by the MAP:

- (1) Responsible governance, (2) Connected Infrastructure, (3) Educational Transformation, (4) Rural development and green revolution, (5) Health, Family Planning and the Fight against HIV/SIDA, (6) Cherish the Economy, (7) Environment, (8) National Solidarity.

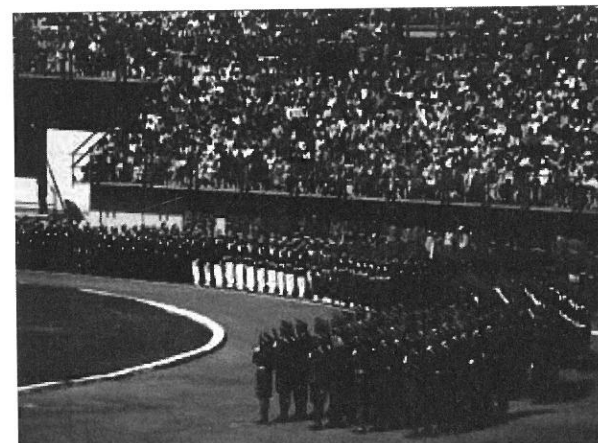
Each of these commitments represents considerable challenges and enormous efforts will be required from each Malagasy person, but with the support coming from foreign investors Madagascar hopes to reach the goals that have been set.

A MADAGASZKÁRI CSELEKVÉSI TERV (MAP)

Madagaszkár az átalakulás útjára lépett. 2002 óta folyamatosan rakjuk le az ország gyorsabb előrelépését biztosító alapokat. 2004 novemberében „Madagaszkár természetesen” címmel megalkottuk jövőképünket, és azóta számos programot dolgoztunk ki és valósítottunk meg a fejlődés támogatására.

A fejlődési folyamat gyorsabb és jobb összehangolására és az előrelépés szabályozására dolgoztunk ki a MAP-et (MADAGASCAR ACTION PLAN), azaz a Madagaszkári Cselekvési Tervet. A MAP egy merész ötéves terv, amely meghatározza az irányokat és a prioritásokat az ország számára a 2007-től 2012-ig terjedő időszakban. Rögzíti a célokat, a stratégiákat és a programokat, amelyek elindítják a gyors növekedést, csökkentik a szegénységet, és segítik az ország fejlődését annak érdekében, hogy megfelelően tudjon reagálni a globalizáció kihívásaira, továbbá hogy megfeleljen a nemzeti jövőképnek és az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Céljainak.

A *madagaszkári népnek* természetesen aktív szerepet kell vállalnia a MAP végrehajtásában.

A *közigazgatásnak* is szembe kell néznie az erősödő kihívással. Javítanunk kell a forráskihasználási képességeinket, hogy elérhetővé váljanak számunkra a nemzetközi közösségek és az adományozók. Ugyanakkor a közigazgatás országos szinten a legnagyobb munkaadó. A „köz szolgálainak” pedig megfelelő szolgáltatással kell példát mutatniuk.

A *magánszektor* a MAP céljainak legfőbb megvalósítója. Gyorsan növekedő gazdaságot szeretnénk kiépíteni, ezért elő kell segítenünk a helyi vállalatok részvételét a gazdaság minden területén, illetve a foglalkoztatottság gyors növekedését. Több külföldi befektetőt kell vonzanunk a gazdaság megerősítése érdekében. Támogatnunk kell a termelés bővítését, a minőségileg megfelelő és versenyképes árucikkek piacra jutását mind helyben, mind a nemzetközi piacokon. Irányelvünk a befektetői réteg bővítése, a foglalkoztatás támogatása, a szakképzés fejlesztése, és ezáltal a malagaszi nép életkörülményeinek javítása.

A *fejlesztési partnereknek*, azaz a nemzetközi szervezeteknek és a támogatóknak alapvető szerepe van Madagaszkár fejlődésében, az infrastruktúra kialakításában, az oktatás fejlesztésében, a mezőgazdasági fejlesztések előmozdításában, az egészségügyi szektor kiépítésében, a családtervezés elfogadtatásában, illetve a HIV/AIDS elleni harcban. A siker alapja a kölcsönös bizalom. Szeretnénk ezeket a partnerkapcsolatokat minél szorosabbra fonni.

A nemzeti tőke fejlesztése a MAP keretében

A MAP fontos célja az alábbi területek fejlesztése:

A *humán tőke* magában foglalja az egészségügyi ellátást, az ételmezést, az oktatást és szakképzést.

A *közlekedésművelődési tőke* az utak, az energiahálózat, a vízellátás és csatornázás, a repterek és tengeri kikötők és a telekommunikációs hálózat fejlesztését jelenti.

A *magánszektor tőkéje* a géppark, a szállítmányozás, a gyártás, a megfelelő gazdasági stratégiák alkalmazása és a megfelelő jogi keretek kialakítása a világszerte versenyképesség elérése érdekében.

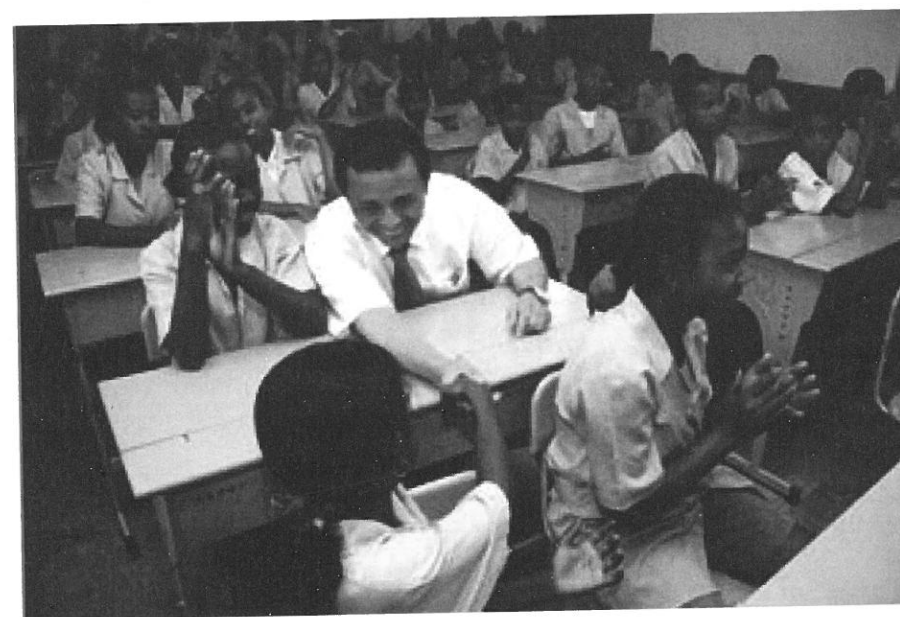
A *természeti tőke* a termőföldek, az egészséges talaj, a biológiai változatosság és a jól működő ökoszisztémák, amelyek biztosítják az ország vonzerejét.

A *vezetői tőke* a vezetés és a menedzseri képességek kialakítása, amely országosan előmozdítja a változást, irányítja a fejlődést, elősegíti a nemzeti tőke többi formájának érvényesülését és fennmaradását.

A *szellemi tőke* a tudományos és technológiai know-how, amely növeli a termelékenységét és a hatékonyságot mind a gazdaságban, mind a kormányzásban.

A *közintézményi tőke* a felelős kormányzás és a közigazgatás támogatása, amely minőségi szolgáltatást képes nyújtani az emberek számára.

A MAP céljai számokban

Mutató	2005	2012
ENSZ humán fejlődési index (rangsor)	177-ből a 146. hely	100. hely
Szegénységi ráta (akik napi 2\$-nál kevesebből élnek, a népesség %-ában)	85,1 % (2003-ban)	50 %
Családok átlag nagysága (gyerekszám)	5,4	3-4
Születéskor várható élettartam	55,5	58-61

Írni-olvasni tudás	63%	80%
Iskolát végzett gyermekek aránya	felső tagozat: 19% középiskola: 7%	felső tagozat: 56% középiskola: 40%
Gazdasági növekedés	4,6%	8-10%
GDP (USD)	5 milliárd \$	12 milliárd \$
Egy főre jutó GDP (USD)	309 \$	476 \$
Direkt külföldi tőkebefektetés	84 millió \$	500 millió \$
Világbanki üzleti kockázati besorolás	131. hely	80. hely
Korrupciós index	2,8	5,2
Bejegyzett földtulajdoni arány	10%	75%

A MAP és az ENSZ Millenium Fejlesztési Céljai

Az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Céljait Madagaszkár is szeretné elérni. Ezek a következők:

1. Az éhezés és szegénység kiirtása

2015 előtt felére csökkenteni a napi 1\$-ból élők számát, felére csökkenteni a világ éhezőinek számát.

2. Az általános alapoktatás megvalósítása

2015-re minden gyermek végezze el az általános iskolát.

3. Elősegíteni a nemek egyenlőségét, a nők felemelését

2015-re a fiúk és lányok egyenlőtlenségének megszüntetése az oktatás minden szintjén.

4. Csökkenteni a gyermekhalálozást

2015-re 2/3-ára csökkenteni a gyermekhalálozást.

5. Az anyai egészségügyi ellátás javítása

2015-re felére csökkenteni a szülő nők halálozását.

6. HIV/AIDS, malária és egyéb betegségek elleni harc

A jelenség behatárolása és a tendencia megfordítása 2015-ig.

7. Biztosítani a környezetvédelem fenntarthatóságát

- a.) a fejlődés fenntartásának stratégiája, a természeti javak védelme
- b.) az ivóvíz és higiénia nélkül élő népesség felére csökken 2015-re

8. A nemzetközi partner kapcsolatok fejlesztése

A kereskedelem és a vámrendszer megnyitása, elérni a piacokat, adósság könnyítés, munkalehetőség a fiatalok számára, tisztességes áron elérhető gyógyszerek, és az új technológiák elérhetősége.

A MAP elsődleges feladatai: A reformkezdeményezések elindítása

1. Általános pénzügyi reform

Több bevételt kell tudnunk felmutatni, hogy rendelkezésre álljon a MAP-projektekhez szükséges forrás. 2006-ban ez volt az egyike a kormány által kevésbé figyelembe vett területeknek. Jelenleg Madagaszkár GDP-jének hozzávetőlegesen mindössze 10%-a tevődik össze az adókból és a vámterhekből. Ezen bevételek mértékét 2015-ig 15%-ra kell növelnünk.

Ez drámai változást fog előidézni az adózás területén. Az IMF és a Világbank támogatásával 2007. elején mélyrehatóan elemezzük az adózási rendszert, folyamatosan egyeztetve a civil szervezetekkel és a magánszektorral. A kormányzaton belül szoros költségvetési ellenőrzést és kincstári szigorításokat fogunk bevezetni.

2. A befektetések ösztönzése a gyors növekedés érdekében

Robert Blake úr, a Világ Bank misszióvezetője, Sophia Bettercourt asszony, főfelelős a Bank műveletekért, Marc Ravalomanana elnöknel (2007. november)

A Madagaszkári Gazdasági Fejlesztési Bizottság révén szigorú ágazati terveket fogunk készíteni, amelyek biztosítják az export-orientált ágazatok folyamatos és gyors fejlődését a gyárpar, a mezőgazdaság, a bányászat, a turizmus területén. Nemzetközi kampányt indítunk, hogy megismertessük Madagaszkárt mint a befektetések vonzó helyszínét

Elsőbbséget biztosítunk az infrastruktúra-projekteknek a kulcsfontosságú ágazatok támogatása érdekében

Szabályozásokkal és irányelvekkel gondoskodunk a megfelelő ösztönzésről, hogy vonzóbbá tegyük azokat a területeket, melyeket fejleszteni és bővíteni kell. Megkönnyítjük a földhöz jutást és ösztönző befektetői jogszabályrendszert, valamint hatékony eljárási rendszert dolgozunk ki a megállapodások érvényesítésére, a felmerülő vitás kérdések megoldása és a befektetők védelme érdekében

Elhárítjuk az akadályokat és biztosítjuk a kedvező befektetői légkör kialakulását

3. A Zöld Forradalom elindítása

A „Zöld Forradalom” Madagaszkáron biztosítja a gazdaságok virágzását, megszünteti az éhezést. 2006-ig Madagaszkár rizsimportőr volt. Az elkövetkező néhány évben rizs- és egyéb gabonaexportőrré válik. A „Zöld Forradalom” elősegítése érdekében a kormány biztosítja, hogy az igényelt vetőmagvak, műtrágya és képzés biztosítva legyen a gazdák számára, illetve új, szövetkezeti jellegű együttműködés alakuljon ki, segítve a termények betakarítását és elosztását.

4. Merész intézkedések az egészség és a családtervezés érdekében

Népességünk egyre gyorsabban növekszik, ezért szükséges csökkenteni a családok méretét. Némely vidéki területen 7-10 gyermek él egy háztartásban. Fogamzásgátlással, a születésszabályozásra vonatkozó felvilágosítással a normális szintre lehet csökkenteni a családok méreteit.

El akarjuk érni azt is, hogy a HIV/AIDS megbetegedések száma soha ne tudjon olyan méreteket öltetni, mint Afrika más országaiban. 2006-ban a népességnek csak egy százaléka volt HIV fertőzött, míg Dél Afrikában ez az arány 30% volt. Elindítottunk az országban egy HIV/AIDS elleni kampányt, amely megpróbálja elterjeszteni a legjobb gyakorlatot.

5. Harc a korrupció ellen

Mindannyian belefáradtunk a korrupcióba. Kiemelkedő a korrupció a kereskedelem, és a kormányzati hivatalokban, szolgálatoknál. A vezetés

keményen és kíméletlenül fog fellépni a korrupció ellen – a zéró tolerancia jegyében.

6. A know-how terjesztése

Ügyesség, jártasság, gyakorlottság! Madagaszkárnak gyors szakmai fejlődésre van szüksége, illetve technológiai növekedésre egy versenyképes és globális környezetben. Ez időt igényel, de fel kell gyorsítanunk a tanulási folyamatot. Vezérelvünk a nemzetközi szakértők bevonása a képzésbe és a helyi oktatásba, haza vonzani más külföldön élő malagasziaikat, illetve képzésekre, és kurzusokra küldeni más malagasziaikat belföldre és külföldre egyaránt.

7. Az erőforrások mozgósítása

A MAP megvalósításához rendkívüli mértékben kell mozgósítanunk a forrásokat pénzügyi, technikai, tárgyi és humán szinten egyaránt. Három alapvető dolgot meg kell tennünk:

Fokozottan keresnünk kell a támogatói segítséget és a támogatást – nem csak a főtámogatókat, hanem az egyre gyakoribb kétoldali támogatókat és a nemzetközi alapítványokat

Később egyre inkább önellátóvá kell válnunk, csökkentve a támogatói függőségünket, aminek következtében gondoskodnunk kell a saját nemzeti eszközeink és forrásaink kezeléséről, a maximális pénzügyi haszon előteremtéséről az országban.

Valódi reformokat hajtunk végre az adó- és vámrendszerben, ami jelentősen növeli az állami bevételeket, és ez forrása lehet egészségügyi és szociális programjainknak, az oktatásügyi, közbiztonsági, és vidékfejlesztésnek.

A MAP és az EDF (European Development Fund)

Louis MICHEL (*Fejlesztési és humanitárius segítségnyújtásért felelős európai biztos*) & Marc Ravalomanana, elnök. (Antananarivo, 2007. február)

Mint az eddigiekből látszik, a MAP rendkívül ambiciózus, nagyszabású terv, ami természetesen indokolt, hiszen a segítségével Madagaszkár óriási hátrányokat próbál leküzdeni. Az Európai Unió is méltányolja az ország erőfeszítéseit és ennek jegyében a 10. Európai Fejlesztési Alapból jelentős összeget, 577 millió eurót biztosít Madagaszkár számára a programok megvalósítására. Mindazonáltal szükség van további segítségre, támogatásra, külföldi befektetőkre a fent említett területek bármelyikén. Remélem, hogy a lehetőségek felvázolásával sikerült felkeltenem az érdeklődést.

TARTALOMJEGYZÉK

dr. Szüdi János Esélyegyenlőség a közoktatásban.....	7
dr. Szalmásy Éva Migrációs kihívások napjainkban	15
dr. Szabó Béla A felsőoktatás globalizálódása a jogalkotás példáján.....	27
dr. Szűcs Lászlóné dr. Siska Katalin A multikulturalitás, az emberi jogok és a globalizáció kapcsolata	45
dr. Czoma László A multikulturalitás és az ázsiai, arab kultúra.....	65
dr. Lakatos Mária A nemzetközi adózás és összefüggései	81
dr. Láng Eszter Globalizáció és képzőművészet	93
ifj. Molnár Erik Namíbia: múlt, jelen és jövő	105
Tesfay Sába A globalizáció Eritreában – történeti perspektívából.....	109
M. Adnene Damergi L'Approche Tunisienne du dialogue des Civilisations.....	117
H.E. Mr. Piamsak Milintachinda Globalization and Multiculturalism – Thailand	121
dr. Brîndușa Armanca Globalizáció és média	133
H.E. Mr. Mangasi Sihombing Some Thoughts in Conjunction with Globalization and Multiculturalism.....	139
H.E. Mr. Eom Seock-Jeong Promotion of cultural exchange between Hungary and Korea	149
M.K. Mohapatra India: Unity in Diversity	153

dr. Poór József	
Globalisation and internationalisation in company management	163
Ndivhuho Stanley Netshimboni	
Africa, Globalization and the New Partnership for Africa's Development	183
Marja Tiura	
Globalization and Finland – Challenges and Opportunities.....	187
Yahel Vilan	
Globalization, Israel and The Middle East Conflict.....	201
Randrianasolo Lalarison Richard	
Madagaszkári fejlesztési lehetőségek a MAP tükrében	205